

พลวัตของประเพณีต่างข้าวหอมต๋อ อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง
ในรอบทศวรรษ

วิทยานิพนธ์เสนอมหาวิทยาลัยพะเยา เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
หลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาภาษาไทย
กุมภาพันธ์ 2566
ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยพะเยา

พลวัตของประเพณีต่างข้าวหอมต๋อ อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง
ในรอบทศวรรษ

วิทยานิพนธ์เสนอมหาวิทยาลัยพะเยา เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
หลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาภาษาไทย
กุมภาพันธ์ 2566
ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยพะเยา

A DYNAMIC OF TANG KHAO SOM TOR RITE WITHIN A DECADE IN MUEANG LAMPANG,
LAMPANG

A Thesis Submitted to University of Phayao
in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Master of Arts Degree in Thai
February 2023
Copyright 2023 by University of Phayao

วิทยานิพนธ์

เรื่อง

พลวัตของประเพณีต่างข้าวหอมต๋อ อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง
ในรอบทศวรรษ

ของ ธนดล สายวงศ์ปัญญา

ได้รับพิจารณาอนุมัติให้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
หลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย
ของมหาวิทยาลัยพะเยา

..... ประธานกรรมการสอบวิทยานิพนธ์
(รองศาสตราจารย์ ดร. Truong Thi Hang)

..... ประธานที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์
(ดร. วรัญญา ยิ่งยงศักดิ์)

..... กรรมการที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์
(รองศาสตราจารย์ ดร. เปรมวิทย์ วิวัฒน์เศรษฐ์)

..... คณบดีคณะศิลปศาสตร์
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. จิตติมา กาวีระ)

เรื่อง:	พลวัตของประเพณีต่างข้าวหอมต๋อ อำเภอลำปาง จังหวัดลำปาง ในรอบทศวรรษ
ผู้วิจัย:	ชนดล สายวงศ์ปัญญา, วิทยานิพนธ์: ศศ.ม. (ภาษาไทย), มหาวิทยาลัยพะเยา, 2565
อาจารย์ที่ปรึกษา:	ดร. วรัญญา ยิ่งยงศักดิ์ อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม รองศาสตราจารย์ ดร.เปรมวิทย์ วิวัฒน์ เศรษฐ์
คำสำคัญ:	ประเพณีต่างข้าวหอมต๋อ, การพลวัต, ปัจจัยการดำรงอยู่, อำเภอลำปาง จังหวัดลำปาง

บทคัดย่อ

การศึกษาในครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาเกี่ยวกับการพลวัตของประเพณีต่างข้าวหอมต๋อ ในพื้นที่อำเภอลำปาง จังหวัดลำปาง และวิเคราะห์ปัจจัยการดำรงอยู่ของประเพณีต่างข้าวหอมต๋อ ในพื้นที่อำเภอลำปาง จังหวัดลำปาง ด้วยวิธีการทางคติชนวิทยาโดยเน้นการปฏิบัติงานภาคสนามเป็นสำคัญ จากนั้นนำข้อมูลมาวิเคราะห์ตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดและนำเสนอแบบพรรณนาวิเคราะห์ ผลการศึกษาพบว่าการประเพณีต่างข้าวหอมต๋อในพื้นที่อำเภอลำปาง จังหวัดลำปาง มีการพลวัตอยู่ 3 ด้าน คือ การพลวัตของเครื่องประกอบพิธี, การพลวัตของขั้นตอนการประกอบพิธี และการพลวัตของความเชื่อในประเพณีต่างข้าวหอมต๋อ การพลวัตทำให้รูปแบบการจัดงานมีความเรียบง่ายกว่าในอดีต ทั้งนี้เพื่อให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตและบริบทสังคมในยุคปัจจุบัน ในด้านของปัจจัยดำรงอยู่ของประเพณีต่างข้าวหอมต๋อ พบว่า มีปัจจัยที่ทำให้ประเพณีนี้คงอยู่ได้ ประกอบด้วย ความตั้งใจของประเพณีดั้งเดิมของกลุ่มชน, ความศรัทธาต่อองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า, ความต้องการพื้นที่แสดงออกทางวัฒนธรรมของกลุ่มชน, การทำบุญเพื่อระลึกถึงบรรพบุรุษ และความต้องการทุนทรัพย์ในการสืบต่อพระพุทธศาสนา ซึ่งปัจจัยดังกล่าวนี้ ล้วนเป็นความต้องการร่วมกันของทั้งพระภิกษุสงฆ์ และคณะศรัทธา จึงทำให้ประเพณีต่างข้าวหอมต๋อที่จัดขึ้นแต่ละครั้งสำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดีและสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

Title: A DYNAMIC OF TANG KHAO SOM TOR RITE WITHIN A DECADE IN MUEANG LAMPANG, LAMPANG

Author: Thanadol Saiwongpanya, Thesis: M.A. (Thai), University of Phayao, 2022

Advisor: Dr. Warunya Yingyongsak Co–advisor Associate Professor Dr.Premvit Vivattanaseth

Keywords: Tang Kao Som Tor Rite, Dynamics, factors of rite existence, Mueang Lampang

ABSTRACT

The study aimed to investigate the dynamics and the factors of existence of Tang Kao Som Tor Rite in the area of Mueang Lampang District, Lampang Province, employed by folklore methods, with an emphasis on participation in the ritual. The collected data were analyzed under the set of research's objectives and presented in a descriptive analysis form. The results of the study indicated that there were three aspects of the dynamic expressed through Tang Kao Som Tor Rite in Mueang Lampang, Lampang. They were; the first dynamic was the dynamic of ceremonial equipment, the second dynamic was the ceremonial process itself and the last was about belief in performing Tang Kao Som Tor Rite. Besides, the dynamics in all aspects were performed in accordance with the ways of people's life and the context of society at present time. This made people convenient in having the rite. In terms of the factors in remaining the rite, it was found that the conservative points of the rite were; the desire to conserve this holy rite in the community, the strongest faith in Buddha, the needs in expressing the group's identity and cultures to other community, the concept of making merit for their ancestor's spirits thought this rite and the need to raise fund in order to cherish Buddhism. Both monks and laypeople in the community were those who agreed on these factors, so all of them participated and organized this ritual with great success all the times. These factors supported the continuing existence of Tang Kao Som Tor Rite endlessly.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ เรื่อง พลวัตของประเพณีต่างข้าวซ้อมมือ อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง ในรอบทศวรรษเล่มนี้ สำเร็จเป็นรูปเล่มได้อย่างสมบูรณ์ในครั้งนี้ เนื่องจากผู้วิจัยได้รับคำแนะนำเป็นอย่างดีในเนื้อหาทุกบทจากอาจารย์ที่ปรึกษาได้แก่ ดร.วรัญญา ยิ่งยงศักดิ์ ประธานที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ และรองศาสตราจารย์ ดร.เปรมวิทย์ วิวัฒน์เศรษฐ์ กรรมการที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ซึ่งอาจารย์ทั้งสองท่านคือผู้ประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้ให้แก่ผู้วิจัย อีกทั้งเอาใจใส่ให้กำลังใจ ให้คำปรึกษา ช่วยแนะนำ ตรวจสอบแก้ไขข้อบกพร่องต่าง ๆ ในเนื้อหาด้วยดีเสมอมา และอีกท่านหนึ่ง คือ รองศาสตราจารย์ ดร.Truong Thi Hang ผู้ทรงคุณวุฒิจากภายนอก ซึ่งผู้วิจัยรู้สึกซาบซึ้งในความเมตตาของท่านอาจารย์เป็นอย่างยิ่ง ที่ได้เสียสละเวลาอันมีค่าในการช่วยตรวจสอบและแก้ไข ให้ข้อเสนอแนะเพิ่มเติมอันเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการปรับปรุงแก้ไขเพื่อให้งานวิจัยเล่มนี้มีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น จึงขอขอบคุณเป็นอย่างสูงมา ณ โอกาสนี้

ขอขอบคุณ นายกิตติชัย สายวงศ์ปัญญา บิดา และนางพรสวรรค์ สายวงศ์ปัญญา มารดา ที่ช่วยให้กำลังใจในการศึกษาการดำเนินชีวิต คอยห่วงใย และช่วยเหลือมาโดยตลอด ขอขอบคุณญาติพี่น้องตลอดถึงวิทยากรทุกท่านที่มีส่วนร่วมกับผู้วิจัยขณะเก็บข้อมูลโดยเฉพาะวิทยากรที่ให้ข้อมูล ความรู้เกี่ยวกับเนื้อหาในงานวิจัย และยังมีบุคคลอีกท่านหนึ่งคือนายพินิจสายวงศ์ปัญญา คุณปู่ ที่คอยช่วยเหลืออำนวยความสะดวกตลอดเวลาที่ผู้วิจัยลงเก็บข้อมูลในพื้นที่ วิทยานิพนธ์เล่มนี้จึงสำเร็จเป็นรูปเล่มขึ้นมาได้

คุณค่าและประโยชน์ของวิทยานิพนธ์เล่มนี้ ผู้วิจัยขอมอบถวายเพื่อเป็นพุทธบูชา แต่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และขอมอบเป็นเครื่องบูชาแด่บิดา มารดา ที่ได้อบรมสั่งสอนให้กำลังกายและกำลังใจมาโดยตลอด ตลอดจนคุณครู อาจารย์ทุกท่านที่ประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้แก่ผู้วิจัยที่สำคัญขอมอบข้อมูลทางคติชนวิทยาในวิทยานิพนธ์เล่มนี้ให้แก่ชาวจังหวัดลำปางทุกท่านที่มีส่วนช่วยในการทำวิจัยในครั้งนี้จนสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี

ธนดล สายวงศ์ปัญญา

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
สารบัญตาราง.....	ฌ
สารบัญภาพ.....	ญ
บทที่ 1 บทนำ	1
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
วัตถุประสงค์ของการวิจัย	4
ขอบเขตของการวิจัย	5
นิยามศัพท์เฉพาะ	6
ข้อตกลงเบื้องต้น.....	6
ประโยชน์ที่จะได้รับการจากการวิจัย.....	6
บทที่ 2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	7
พุทธประวัติ.....	7
ข่าวมรณปาทยาส	13
ตำนานแมกกาเหือก.....	15
เอกสารและงานวิจัยเกี่ยวกับประเพณี	17
เอกสารงานวิจัยเกี่ยวกับการพลวัตของประเพณี.....	25
เอกสารเกี่ยวกับประเพณีต่างข่าวช่อมต้อ	29
ข้อมูลทั่วไปของจังหวัดลำปาง	30

ประวัติศาสตร์ลำปาง	33
เอกสารและงานวิจัยเกี่ยวกับชาวพม่าในจังหวัดลำปาง.....	34
บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย.....	39
การศึกษาข้อมูลเบื้องต้น	39
การเก็บรวบรวมข้อมูล	39
การวิเคราะห์ข้อมูล	41
การนำเสนอผลการวิจัย	42
บทที่ 4 ผลการวิเคราะห์ข้อมูล.....	43
ประเพณีต่างข้าวหอมตอที่พบในประเทศพม่า	43
ประเพณีต่างข้าวหอมตอในพื้นที่อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง	44
ประเพณีต่างข้าวหอมตอ อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง ในช่วงปี พ.ศ. 2553.....	45
ประเพณีต่างข้าวหอมตอ อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง ในช่วงปี พ.ศ. 2563.....	64
การพลวัตของประเพณีต่างข้าวหอมตอ อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง.....	81
ปัจจัยการดำรงอยู่ของประเพณีต่างข้าวหอมตอ ในพื้นที่อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง ..	93
บทที่ 5 บทสรุป.....	97
สรุปผลการวิจัย	97
อภิปรายผลการวิจัย.....	98
ข้อเสนอแนะ.....	103
บรรณานุกรม	104
ภาคผนวก.....	109
ภาคผนวก ก วิชยากร.....	110
ภาคผนวก ข ภาพประเพณีต่างข้าวหอมตอในแต่ละวัด.....	117
ประวัติผู้วิจัย	130

สารบัญตาราง

ตาราง	หน้า
1	แสดงประเภทการพลวัตที่พบในแต่ละวัด 92

สารบัญภาพ

ภาพ		หน้า
1	ตราสัญลักษณ์ประจำจังหวัดลำปาง	34
2	ช่อน้อยแบบลำปาง (ปี พ.ศ. 2560)	46
3	ตุงพญาอแบบลำปาง (ปี พ.ศ. 2560)	47
4	การตกแต่งโต๊ะพิธี ด้วยใบมะพร้าว หนอกกล้วย หน่ออ้อย	48
5	ราชวัตรบริเวณทางเข้าวัดท่ามะโอ	48
6	โคมแปดเหลี่ยมหรือโคมเงี้ยวแบบดั้งเดิม	50
7	ถาดใบตองใส่ข้าวมธุปายาสที่วัดม่อนปู่ยักษ์	50
8	กระทงใบตองใส่ข้าวมธุปายาส ขนม และผลไม้	51
9	ส่วนผสมที่นำมากรนข้าวมธุปายาสที่วัดท่ามะโอ	53
10	การเตรียมตกแต่งสถานที่ของคณะศรัทธาชุมชนท่ามะโอ	54
11	โต๊ะพิธีต่างข้าวหอมตอที่วัดม่อนปู่ยักษ์ (พ.ศ. 2561)	54
12	การจัดโต๊ะพิธีที่วัดท่ามะโอ (ปี พ.ศ. 2562)	55
13	เครื่องไทยทานของวัดท่ามะโอ (ปี พ.ศ. 2562)	56
14	การหอมครวที่วัดม่อนปู่ยักษ์ (ปี พ.ศ. 2561)	57
15	การเลี้ยงอาหารผู้ที่มาหอมครวที่วัดม่อนปู่ยักษ์	58
16	ขนมจีนน้ำยาหยวกกล้วย (น้ำมัน) ที่วัดป่าฝาง	58
17	ช่อแบบธรรมดา	64
18	ช่อแบบเชียงใหม่	65
19	ตุงไส้หมูแบบเชียงใหม่	66
20	ตุงสิบสองราศี	66
21	ตุงค่าคิง	67
22	โต๊ะพิธีที่วัดศรีรองเมือง	67
23	ราชวัตรเหล็กดัดที่วัดม่อนจำศีล	68
24	โคมญี่ปุ่นที่วัดม่อนปู่ยักษ์	69
25	ข้าวมธุปายาสใส่ถั่ว	69
26	เครื่องไทยทานที่วัดป่าฝาง	70

สารบัญภาพ (ต่อ)

ภาพ	หน้า
27 การตกแต่งโต๊ะพิธีด้วยช่อตุงตามจิตศรัทธา	72
28 การจัดโต๊ะพิธีที่วัดป่าฝาง	72
29 โต๊ะพิธีนอกวิหารของวัดท่ามะโอ.....	73
30 การจัดชุดเครื่องไทยทานบูชาที่วัดศรีทองเมือง	74
31 การกวนข้าวมธุปายาสของชุมชนท่ามะโอ	75
32 คณะศรัทธาวัดม่อนจำศีลร่วมกันถวายข้าวมธุปายาส	77
33 นางบุญมา รินทร์ศรี.....	110
34 นายประดิษฐ์ สรรพช่าง.....	110
35 นางพรรณณี ใจสีบ.....	111
36 พระครูพิศาลสุภัทรกิจ.....	111
37 พระอธิการจรัญ กุมาโร.....	112
38 พระอธิการชลมาทิต ชิตจิตโต.....	112
39 พระอธิการสมศักดิ์ กิตติธโร.....	113
40 พระอธิการฤทธิสุริยกานต์ วชิรญาโณ.....	113
41 นางสาวสดศรี ชัตติยะวงศ์ อายุ 70 ปี.....	114
42 นางสมพร รินทร์ศรี.....	114
43 นายสมศักดิ์ บุรณะสิงห์.....	115
44 นางอรวรรณ จันทร์ละอ.....	115
45 นางอุไร แซ่ซิ้ม	116
46 โต๊ะพิธีวัดม่อนปู่ยักษ์	117
47 เครื่องไทยทานที่วัดม่อนปู่ยักษ์.....	117
48 การสอมคร้วที่วัดม่อนปู่ยักษ์.....	118
49 ข้าวมธุปายาสวัดม่อนปู่ยักษ์	118
50 โต๊ะพิธีและราชวัตรเหล็กกัตต์ของวัดม่อนจำศีล.....	119
51 การเลี้ยงอาหารแก่ผู้มาร่วมทำบุญที่วัดม่อนจำศีล	119
52 ข้าวมธุปายาสของวัดม่อนจำศีล	120

สารบัญภาพ (ต่อ)

ภาพ	หน้า
53	คณะศรัทธาวัดม่อนจำศีลถวายข้าวมธุปายาส 120
54	การจัดชุดเครื่องไทยทานให้บูชาที่วัดจองคำ..... 121
55	การหอมครีวที่วัดจองคำ..... 121
56	การจัดชุดเครื่องไทยทานให้บูชาที่วัดป่าฝาง 122
57	การหอมครีวที่วัดป่าฝาง..... 122
58	คณะศรัทธานำขอและตุงมาตกแต่งโต๊ะพิธีวัดไชยมงคล 123
59	การหอมครีวของคณะศรัทธาวัดไชยมงคล 123
60	ภาพคณะศรัทธามาบูชาเครื่องไทยทานที่วัดศรีชุม..... 124
61	การกวนข้าวมธุปายาสของคณะศรัทธาวัดศรีชุม..... 124
62	ข้าวมธุปายาสเป็นถ้วยพลาสติกที่วัดศรีชุม..... 125
63	คณะศรัทธามาถวายข้าวมธุปายาสวัดศรีชุม 125
64	การจัดเครื่องไทยทานให้คณะศรัทธามาบูชาที่วัดศรีรองเมือง..... 126
65	เครื่องไทยทานบนโต๊ะพิธีที่วัดศรีรองเมือง..... 126
66	การหอมครีว 127
67	การจัดเครื่องไทยทาน 127
68	โต๊ะพิธี 128
69	การจัดให้บูชาถ้วยชาม 128
70	เครื่องไทยทานวัดท่ามะโอ 129
71	ข้าวมธุปายาสวัดท่ามะโอ 129

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ลำปางเป็นเมืองโบราณที่มีอายุเก่าแก่กว่า 1,300 ปี มีประวัติศาสตร์ความเป็นมาที่ยาวนาน เป็นเมืองที่มีประวัติศาสตร์เชื่อมโยงกับเมืองหริภุญชัย (ลำพูน) ในฐานะที่เป็นเมืองลูกหลวง ซึ่งมีตำนานพื้นเมืองกล่าวว่าจังหวัดลำปางในอดีตคือเมืองเขลางค์นคร เป็นเมืองที่พระนางจามเทวีได้สร้างขึ้นเพื่อให้เจ้านันทยศ พระโอรสฝาแฝดผู้น้องได้ปกครอง (ประดิษฐ์ สรรพช่าง, ผู้ให้สัมภาษณ์, 8 ธันวาคม 2563)

นอกจากนั้น ความสำคัญทางประวัติศาสตร์อีกประการหนึ่งของจังหวัดลำปางคือเป็นเมืองที่พระยาสุลวสีหชัยสงคราม (หนานทิพย์ช้าง) ใช้เป็นเมืองหลักในการกอบกู้เอกราชให้กับแผ่นดินล้านนา โดยการนำกองทัพทหารเมืองลำปาง เข้าต่อสู้กองทัพของท้าวหมหายศแม่ทัพพม่า ถือเป็นประกาศอิสรภาพให้แก่หัวเมืองล้านนาที่ไม่ขึ้นตรงต่อพม่าต่อไป หลังเหตุการณ์ในครั้งนั้น ชาวลำปางได้พร้อมใจกันสถาปนาหนานทิพย์ช้างขึ้นเป็นเจ้าผู้ครองเมืองนครลำปาง ในพระนาม “พระยาสุลวสีหชัยสงคราม” และเป็นต้นตระกูลของ ณ ลำปาง, ณ ลำพูน, ณ เชียงใหม่ และเชื้อเจ็ดตน สืบมาจนถึงทุกวันนี้ (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2545, หน้า 87-88)

จังหวัดลำปาง จึงนับเป็นเมืองที่มีความสำคัญเมืองหนึ่งทางประวัติศาสตร์ จวบจนกระทั่งรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งในเวลาดังกล่าวเมืองลำปางเป็นเมืองที่มีความสำคัญทางด้านการค้าขายทางภาคเหนือ โดยมีชุมชนที่เป็นแหล่งการค้าขายของชาวลำปางและชาวต่างชาติหลายแห่ง เช่น บ้านต้นธง อำเภอแม่พริก, บ้านท่านาง และบ้านล้อมแรด อำเภอเถิน, บ้านลำปางกลาง อำเภอเมืองลำปาง ฯลฯ รวมทั้งแหล่งการค้าที่เฟื่องฟูที่สุดคือ “ตลาดจีน” ในย่านตัวเมืองลำปาง หรือที่ปัจจุบันรู้จักกันในนาม “กาดกอต้า” ซึ่งชุมชนดังกล่าวนี้มีคนไทยเชื้อสายจีนส่วนใหญ่ที่สืบเชื้อสายมาจากบรรพบุรุษชาวจีนที่เป็นผู้นำทางเศรษฐกิจของเมืองลำปางอาศัยอยู่ (ไพโรจน์ ไชยเมืองชื่น, 2551, หน้า, 103-121) ในช่วงระยะเวลาเดียวกัน ประเทศพม่าอันเป็นประเทศที่อุดมไปด้วยป่าไม้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งไม้สัก ชาวอังกฤษในประเทศพม่าได้ประกอบอาชีพสัมปทานป่าไม้ โดยให้ชาวพม่าซึ่งมีความชำนาญในการทำไม้และเดินป่าเป็นลูกจ้าง ชาวอังกฤษได้ทำธุรกิจป่าไม้ในพม่าอยู่ชั่วระยะหนึ่ง ก็เห็นว่าเมืองลำปางเป็นเมืองที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วยป่าไม้สักเช่นเดียวกับประเทศพม่า จึงได้เข้ามาสัมปทานป่าไม้ในเมืองลำปาง โดยได้ตั้งบริษัททำธุรกิจค้าไม้ คือ บริษัทหลุยส์ ที เลียวโนเวนส์

จำกัด ขึ้นที่ย่านบ้านท่ามะโอ ตำบลเวียงเหนือ จึงเป็นเหตุให้มีชาวพม่า ซึ่งเป็นคนในบังคับของอังกฤษเริ่มทยอยเข้ามาอาศัยอยู่ในจังหวัดลำปางเพื่อสัมปทานป่าไม้ นับแต่นั้นมา

ในระยะแรกนั้นชาวพม่าเข้ามาอยู่ในจังหวัดลำปางในฐานะเป็นเพียงคนในบังคับของอังกฤษ แต่เมื่อเข้ามาเป็นลูกจ้างทำป่าไม้อยู่ในจังหวัดลำปางระยะหนึ่งก็มีฐานะร่ำรวยขึ้นบางคนก็ได้รับการแต่งตั้งจากนายทุนชาวอังกฤษ ให้ได้รับตำแหน่ง “เฮดแมน” (หัวหน้าคนงาน) ซึ่งเป็นหัวหน้าในกิจการการทำป่าไม้ เช่น หม่อมหลวงอัถต์ เอ ที เอ็ม, จองตะก่าอูโย, พ่อเลี้ยง-หม่อมยี่ บริบูรณ์ ฯลฯ เมื่อเริ่มมีฐานะดีขึ้น ก็ผันตัวเองมาเป็นผู้สัมปทานป่าไม้ด้วยตนเอง

ด้วยวัฒนธรรมพื้นฐานของชาวพม่าที่มีความเคารพศรัทธาในพระพุทธศาสนา และความเชื่อในสิ่งที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติเกี่ยวกับรุกขเทวดาที่รักษาต้นไม้ จึงได้ตระหนักว่าการที่พวกตนตัดต้นไม้เป็นจำนวนมาก เป็นการกระทำที่ลบหลู่รุกขเทวดา สร้างความเดือดร้อนให้แก่รุกขเทวดา ทำให้รุกขเทวดาที่รักษาต้นไม้เหล่านั้นไม่มีที่อยู่อาศัย จึงเกิดความเกรงกลัวต่อบาป และต้องการจะลบล้างบาปที่ได้กระทำต่อรุกขเทวดา กับทั้งเป็นการสร้างเสริมบุญให้เกิดขึ้น ชาวพม่าที่เข้ามาทำป่าไม้ในเมืองลำปางจึงได้สร้างวัดแบบพม่าขึ้นหลายวัดในจังหวัดลำปาง ทั้งในอำเภอเมืองลำปาง และอำเภอใกล้เคียง อาทิ อำเภอเกาะคา อำเภองาว เป็นต้น (สมศักดิ์ บุรณะสิงห์, ผู้ให้สัมภาษณ์, 10 พฤษภาคม 2564)

ในการสร้างวัดของชาวพมานั้น ชาวพม่าคนใดที่ประสบความสำเร็จในการประกอบอาชีพ จนมีฐานะร่ำรวยเป็นคหบดี ก็จะสร้างป็นศาสนสถาน (วัด) แห่งใหม่ เช่น วัดศรีชุม, วัดป่าฝาง, วัดไชยมงคล (จองคา), วัดท่ามะโอ, วัดศรีรองเมือง เป็นต้น ในขณะที่ผู้ที่มีทุนทรัพย์ไม่เพียงพอ แต่ประสงค์จะทำบุญก็จะทำการบูรณปฏิสังขรณ์วัดของชาวไทยล้านนาที่มีอยู่เดิม ให้มีลักษณะที่สมบูรณ น่าเลื่อมใสศรัทธา ซึ่งก็พบอยู่หลายแห่งในจังหวัดลำปาง เช่น วัดพระเจดีย์ขาวหลัง, วัดพระบาท, วัดท่าครวน้อย เป็นต้น

ทั้งนี้ ในการสร้างวัดใหม่ของชาวพมานั้น ผู้สร้างได้ใช้ช่างที่มาจากพม่าโดยตรง เมื่อสร้างวัดเสร็จแล้ว ก็ได้นิมนต์พระภิกษุสงฆ์จากพม่าเข้ามาจำพรรษาอยู่ ในระยะแรกพระภิกษุสงฆ์ที่มาจำพรรษาจะเป็นพระจากพม่าทั้งหมด แต่ในช่วง 20 ปีที่ผ่านมาได้เกิดวิกฤติการณ์ด้านการเมือง ทำให้ชาวพม่าเดินทางเข้าประเทศเป็นไปด้วยความยากลำบาก วัดพม่าหลายวัดในอำเภอเมืองลำปางจึงมีเจ้าอาวาสและพระภิกษุสงฆ์ที่จำพรรษาเป็นพระชาวไทยเสียส่วนใหญ่ คงเหลือแต่วัดท่ามะโอเท่านั้น ที่ยังมีพระภิกษุสงฆ์ชาวพม่าจำพรรษาอยู่ในปัจจุบัน อย่างไรก็ตามวัดพม่าในเขตอำเภอเมืองลำปางนั้น มีอยู่ทั้งหมดจำนวน 9 วัด ถือว่าเป็นจังหวัดที่มีวัดพม่ามากที่สุดในประเทศไทย (พระอธิการสมศักดิ์ กิตฺติธโร, ผู้ให้สัมภาษณ์, 10 พฤษภาคม 2564) โดยในบรรดาวัดพม่าทั้ง 9 วัดนี้ มีทั้งที่เป็นวัดประจำตระกูล เช่น วัดป่าฝาง และวัดไชย-

มงคล (ทองคำ) ซึ่งเป็นของตระกูลสุวรรณอัถ์ และตระกูลวงศ์พรหมินทร์ ซึ่งเป็นเครือญาติกัน และวัดที่เกิดจากการรวมตัวของหลาย ๆ ตระกูล หรือเป็นวัดที่ผู้สร้างได้ร่วมมือกับคนในท้องถิ่น สร้างขึ้น เช่น วัดศรีรองเมือง วัดม่อนปู่ยักษ์ ฯลฯ โดยวัดพม่าที่เป็นวัดที่สร้างขึ้นจากการรวมตัวกันหลาย ๆ ตระกูลนี้ จะมีคณะศรัทธามากกว่าวัดพม่าที่เป็นวัดประจำตระกูล เพราะพื้นที่โดยรอบของวัดจะเป็นที่ตั้งบ้านเรือนของชาวไทยเชื้อสายพม่าที่อพยพมาจากที่ต่าง ๆ จนวัดพม่าเหล่านี้กลายเป็นวัดประจำชุมชนที่อยู่รายรอบวัดไปโดยปริยาย

จากการที่วัดพม่าในอำเภอเมืองลำปางมีจำนวนมาก ถึง 9 วัด ทำให้วัดพม่าในเมืองลำปาง เกิดการรวมตัวเป็นเครือข่ายวัดพม่า เรียกว่า “สังกัดหมวดอุโบสถวัดพม่า” ซึ่งพระสงฆ์ในวัดพม่าเหล่านี้จะต้องร่วมกันทำสังฆกรรม ได้แก่ พิธีอุปสมบท การลงอุโบสถช่วงเข้าพรรษา ตลอดจนพิธีกรรมสำคัญทางพระพุทธศาสนา ซึ่งในปีหนึ่ง ๆ จะมีพิธีกรรมทางศาสนาหลายพิธีที่คณะศรัทธาซึ่งมีทั้งชาวไทยและชาวพม่าจัดขึ้น ณ วัดพม่า จนกลายเป็นประเพณีประจำปีของวัดพม่าในจังหวัดลำปาง (พระอธิการสมศักดิ์ กิตติธโร, ผู้ให้สัมภาษณ์, 10 พฤษภาคม 2564) “ต่างข้าวซ่อมต่อ” เป็นประเพณีหนึ่งที่เกิดขึ้น ณ วัดพม่าในจังหวัดลำปาง เป็นประจำทุกปี โดยได้รับอิทธิพลมาจากความศรัทธาในพระพุทธศาสนาของพุทธศาสนิกชนชาวพม่า มีชื่อเรียกตามสำเนียงพม่าว่า “ซุนต่อ” หมายถึง ประเพณีถวายข้าวพระพุทธในวันออกพรรษา โดยมุ่งหวังที่จะได้รับอานิสงส์จากการถวายข้าวแด่พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งเชื่อว่าจะทำให้การดำเนินชีวิตมีความราบรื่น การงานการเงินคล่องตัว ใช้ชีวิตอย่างมีความสุข และยังสร้างความปลื้มปิติในฐานะที่ได้เป็นผู้ประคองและตกแต่งอาหาร โดยเฉพาะอย่างยิ่งข้าวมธุปายาส ซึ่งถือเป็นอาหารทิพย์ ถวายแด่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ตนเองนับถือสูงสุดอีกด้วย (พระอธิการชลฉภาทิศ ชิตจิตโต, ผู้ให้สัมภาษณ์, 10 พฤษภาคม 2564)

ทวี เชื้อนแก้ว (2552, หน้า 139) ปรากฏตำนานพิธีกรรมทางศาสนาของจังหวัดลำปาง ได้กล่าวถึงตำนานของประเพณีต่างข้าวซ่อมต่อ ซึ่งได้แปลความมาจากบันทึกของพ่อหนานอินทร์ หมูลี อดีตมรรคนายกวัดลำภา ตำบลปงแสนทอง อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง ที่อธิบายว่า ในสมัยพุทธกาลเมื่อพระสัมมาสัมพุทธเจ้ายังทรงพระชนมายุอยู่นั้น ในช่วงที่จำพรรษาท่านได้เสด็จขึ้นไปจำพรรษาอยู่ ณ สวรรค์ชั้นดาวดึงส์เพื่อโปรดพุทธมารดาและเหล่าเทวดาทั้งหลาย ครั้นถึงวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 พระองค์จึงได้เสด็จลงมาจากสวรรค์เพื่อโปรดมนุษย์โลก พระอินทร์ได้เนรมิตบันไดเงิน บันไดทอง และบันไดแก้วมณี เพื่อให้พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้เสด็จลงมา และเมื่อชาวเมืองสังกัสสนครรู้ว่าขบวนจึงได้พากันตกแต่งข้าวปลาอาหาร ผลไม้ด้วย ช่อ ดอกไม้ อย่างสวยงามเพื่อถวายพระสัมมาสัมพุทธเจ้า โดยเรียกว่า “ข้าวซ่อมต่อ” จึงนับเป็นประเพณีแต่นั้นมาประเพณีต่างข้าวซ่อมต่อ อาจมีชื่อเรียกแตกต่างกันไปตามแต่ละ

ชุมชน ซึ่งจะขึ้นอยู่กับอาการของคนที่อยู่ในชุมชน เช่น ตามข้าวหอมต๋อ, ต๋อข้าวหอมต๋อ, ตามข้าวซุ่มต๋อ, ตามข้าวซุ่มต๋อ ฯลฯ ในอดีตนั้นถือเป็นงานสำคัญของวัดพม่า กล่าวคือเมื่อถึงเวลาเทศกาลออกพรรษา ก่อนออกพรรษา 1 วัน ช่วงเวลากลางวันคณะศรัทธาวัดต่าง ๆ ต้องช่วยกันตกแต่งสถานที่ ประดับประดาโต๊ะวางเครื่องถวายพระ ทำราชวัตรฉัตรธงบริเวณทางเข้าวัด เมื่อถึงเวลาเย็นคณะศรัทธาจะทำการ “ฮอมคร้ว” คือไปร่วมทำบุญกับวัดพม่าวัดต่าง ๆ โดยสิ่งที่ต้องนำไปทำบุญ คือ เครื่องไทยทาน อันประกอบด้วย ข้าวสาร, ผลไม้, ถ้วยชาม หรือแก้วน้ำ และดอกไม้ธูปเทียน โดยนำเครื่องไทยทานเหล่านี้ ใส่กระบุงแล้วหอบไปตามวัดต่าง ๆ เพื่อร่วมทำบุญในเทศกาลออกพรรษา ในขณะที่เดียวกันทางวัดที่คณะศรัทธาไปเยือนจะตั้งโต๊ะรับเครื่องไทยทานเหล่านี้ และมีการเลี้ยงอาหารแก่คณะศรัทธาที่มาร่วมงานอย่างยิ่งใหญ่

ในวันรุ่งขึ้นคณะศรัทธาแต่ละวัดจะทำการนึ่งข้าวเหนียวและกวนข้าวมธุปายาส เมื่อถึงเวลาอันเหมาะสม คณะศรัทธาและพระภิกษุสงฆ์จะร่วมกันทำพิธีถวายแก่พระสัมมาสัมพุทธเจ้า (พระอธิการสมศักดิ์ กิตติธโร, ผู้ให้สัมภาษณ์, 10 พฤษภาคม 2564)

ด้วยลักษณะและบริบททางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การเกิดโรคติดต่อที่เกิดจากไวรัสโคโรนา (Corona Virus) หรือโรคโควิด-19 (Coronavirus disease 2019 หรือ Covid 19) ซึ่งเป็นโรคระบาดที่อุบัติใหม่ตั้งแต่ พ.ศ. 2562 ได้แพร่กระจายไปทั่วโลก รวมทั้งประเทศไทย ทำให้วิถีชีวิตหลาย ๆ อย่างของผู้คนในประเทศไทย รวมทั้งอำเภอเมืองลำปาง ได้เปลี่ยนไปจากเดิมเป็นอย่างมาก ส่งผลให้ประเพณีต่างข้าวหอมต๋อที่พบในอำเภอเมืองลำปาง มีลักษณะที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม หลายวัดมีจำนวนผู้คนไปร่วมงานน้อยลงกว่าเดิม การไปมาหาสู่กันของคณะศรัทธาแต่ละวัดก็เริ่มห่างหายไป ผู้คนในท้องถิ่นส่วนมากไม่รู้จักประเพณีต่างข้าวหอมต๋อ หรือบางคนอาจจะเคยได้ยินแต่ไม่ทราบว่ามีแนวปฏิบัติอย่างไร คงเหลือแต่ความทรงจำของผู้เฒ่าผู้แก่เท่านั้น ประกอบกับในช่วงปี พ.ศ. 2562 มีการระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนาสายพันธุ์ใหม่ 2019 ทำให้แนวปฏิบัติของประเพณีต่างข้าวหอมต๋อ เปลี่ยนไปจากเดิมดั่งนั้น ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาในเรื่อง การพลวัตของประเพณีต่างข้าวหอมต๋อ อันเป็นการอนุรักษ์สืบสาน และเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับประเพณีต่างข้าวหอมต๋อ ให้คงอยู่กับจังหวัดลำปางสืบไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาพลวัตของประเพณีต่างข้าวหอมต๋อ ในพื้นที่อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง

2. เพื่อวิเคราะห์ปัจจัยการดำรงอยู่ของประเพณีต่างข้าวซ้อมมือ ในพื้นที่อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง

ขอบเขตของการวิจัย

การศึกษาในครั้งนี้มีขอบเขตการศึกษาดังต่อไปนี้

1. การเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับประเพณีต่างข้าวซ้อมมือ จะเก็บข้อมูลจากวัดพม่าในอำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง จำนวน 8 วัด ซึ่งเป็นวัดที่ยังคงสืบทอดประเพณีต่างข้าวซ้อมมือ มาอย่างต่อเนื่องเป็นประจำ อันได้แก่

- 1.1 วัดม่อนปู่ยักษ์
- 1.2 วัดม่อนจำศีล
- 1.3 วัดจองคำ
- 1.4 วัดป่าฝาง
- 1.5 วัดไชยมงคล (จองคา)
- 1.6 วัดศรีชุม
- 1.7 วัดท่ามะโอ
- 1.8 วัดศรีรองเมือง

2. การศึกษาพลวัตของประเพณีต่างข้าวซ้อมมือจะศึกษาในประเด็นดังต่อไปนี้

- 2.1 การพลวัตของเครื่องประกอบพิธี
- 2.2 การพลวัตของขั้นตอนการประกอบ
- 2.3 การพลวัตของความเชื่อในประเพณีต่างข้าวซ้อมมือ

3. วิเคราะห์ปัจจัยที่ทำให้ประเพณีต่างข้าวซ้อมมือยังคงอยู่ได้ในปัจจุบันนี้

4. วิทยาการที่ให้ข้อมูลมีคุณสมบัติดังต่อไปนี้

4.1 เป็นชาวไทยเชื้อสายพม่าหรือคณะศรัทธาวัดพม่า ที่มีภูมิลำเนาอยู่ในจังหวัดลำปางโดยกำเนิด หรือเป็นพระภิกษุที่จำพรรษาอยู่ในวัดพม่า อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง ไม่น้อยกว่า 10 ปี

4.2 มีอายุตั้งแต่ 50 ปีขึ้นไป

4.3 เคยเข้าร่วมประเพณีต่างข้าวซ้อมมือไม่น้อยกว่า 10 ครั้ง

4.4 ได้รับการยอมรับว่ามีความรู้อย่างแท้จริงเกี่ยวกับประเพณีต่างข้าวซ้อมมือ

นิยามศัพท์เฉพาะ

พลวัต หมายถึง การเปลี่ยนแปลงของประเพณีต่างข้าวช่อมตอ ที่จัดขึ้น ณ วัดในอำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง ที่ชาวพม่าสร้างขึ้นและได้สืบทอดพิธีกรรมดังกล่าวมาจนถึงปัจจุบัน

ประเพณีต่างข้าวช่อมตอ หมายถึง พิธีกรรมการถวายข้าวมธุปายาสแด่พระพุทธรูปอันเป็นสิ่งแทนพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในวันออกพรรษา ซึ่งเป็นประเพณีที่ได้รับอิทธิพลมาจากชาวพม่า ตั้งแต่อดีตและสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน โดยพุทธศาสนิกชนในทั้ง 8 วัด ในอำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง ยังคงปฏิบัติกันอยู่

คณะศรัทธา หมายถึง กลุ่มคนที่อาศัยอยู่รายรอบวัดพม่า มีทั้งที่เป็นลูกหลานของบรรพบุรุษผู้สร้างวัดพม่าต่าง ๆ ตลอดจนผู้มาร่วมทำบุญในวัดนั้นเป็นประจำ หรือเป็นเยี่ยมอุปฐากในวัดพม่าที่ทำการศึกษา

ข้อตกลงเบื้องต้น

1. การศึกษาในครั้งนี้จะศึกษาข้อมูลในรอบทศวรรษ คือ ตั้งแต่ปีพุทธศักราช 2553 ถึงปีพุทธศักราช 2563 เท่านั้น
2. คำว่า “อำเภอเมืองลำปาง” ที่ปรากฏในวิทยานิพนธ์นี้ หมายถึง บริเวณที่อยู่ในเขตเทศบาลนครลำปาง ซึ่งเป็นบริเวณที่มีวัดพม่าตั้งอยู่จำนวน 8 วัด
3. ประเพณีต่างข้าวช่อมตอที่นำมาศึกษา เป็นประเพณีที่วัดพม่าในอำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปางจัดขึ้น ซึ่งมีเพียง 8 วัด ที่จัดขึ้นอย่างต่อเนื่อง คือ วัดม่อนบุญเกษ, วัดม่อนจำศีล, วัดจองคำ, วัดป่าฝาง, วัดไชยมงคล (จองคา), วัดศรีชุม, วัดท่ามะโอ และวัดศรีรองเมือง

ประโยชน์ที่จะได้รับการวิจัย

1. ได้ทราบการพลวัตของประเพณีต่างข้าวช่อมตอ ในพื้นที่อำเภอเมืองจังหวัดลำปาง
2. ได้ทราบปัจจัยที่ทำให้ประเพณีต่างข้าวช่อมตอยังสามารถดำรงอยู่ได้
3. เป็นการเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับประเพณีต่างข้าวช่อมตอให้เป็นที่ประจักษ์แก่ชาวลำปางและพร้อมที่จะอนุรักษ์และสืบสานประเพณีนี้ให้คงอยู่คู่กับจังหวัดลำปางสืบไป

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผู้ศึกษาได้นำมาศึกษาเพื่อหาความรู้พื้นฐานและนำมาเป็นแนวทางในการศึกษาและวิเคราะห์เกี่ยวกับประเพณีต่างข้าวหอมต๋อในพื้นที่อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง โดยแบ่งเอกสารออกเป็น 8 กลุ่ม ดังนี้

1. พุทธประวัติ
2. ข้าวมธุปายาส
3. ตำนานแม่กาเผือก
4. เอกสารและงานวิจัยเกี่ยวกับประเพณี
5. เอกสารและงานวิจัยเกี่ยวกับการพลวัตของประเพณี
6. เอกสารเกี่ยวกับประเพณีต่างข้าวหอมต๋อ
7. ข้อมูลทั่วไปจังหวัดลำปาง
8. เอกสารและงานวิจัยเกี่ยวกับวัฒนธรรมพม่าในจังหวัดลำปาง

พุทธประวัติ

ในการศึกษาครั้งนี้ผู้ศึกษาได้ศึกษาเอกสารเกี่ยวกับพุทธประวัติเพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาเรื่องประวัติความเป็นมาของประเพณีต่างข้าวหอมต๋อ ในพื้นที่อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง โดยสามารถสรุปได้ดังต่อไปนี้

เปรมจิต ชนะวงค์ (2525, หน้า 4-6) ได้ศึกษาเกี่ยวกับประเพณีกวนข้าวมธุปายาสยาคุ ในจังหวัดนครศรีธรรมราช โดยได้กล่าวถึงที่มาของการกวนข้าวมธุปายาสยาคุ โดยเชื่อว่าแต่เดิมเป็นธรรมเนียมของพราหมณ์ ต่อมาพระพุทธเจ้าทรงเล็งเห็นว่า พิธีกรรมของพราหมณ์เหล่านี้สามารถทำให้ผู้ปฏิบัติเกิดความสามัคคีและความศรัทธาในความดี เป็นการบำรุงขวัญและกำลังใจ จึงทรงอนุญาตให้มีการปฏิบัติกิจกรรมเหล่านี้ได้ โดยเปรมจิต ชนะวงค์ได้อ้างถึงที่มาของการกวนข้าวมธุปายาส จำนวน 2 ที่มา ซึ่งเป็นการนำเอาเหตุการณ์ในพุทธประวัติมาอธิบายถึงสาเหตุของการกวนข้าวมธุปายาสยาคุ

ที่มาแรกกล่าวถึงพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทำนายอดีตชาติของพระอัญญาโกณฑัญญะ ด้วยเล็งเห็นว่าพระอัญญาโกณฑัญญะเป็นผู้ที่มีความตั้งใจแน่วแน่ในการศึกษาธรรมะ โดยได้เล่าให้ภิกษุทั้งหลายฟังว่า ในอดีตมีภุมมพิสองพี่น้อง คนพี่ชื่อมหากาฬ คนน้องชื่อจุลกาฬ ทั้งสองทำนาข้าวสาลีแปลงเดียวกัน เมื่อข้าวสาลีตั้งท้องจุลกาฬผู้น้องได้ลองชิมน้ำนมข้าว พบว่า

มีรสชาติอร่อย จึงคิดที่จะนำไปถวายพระภิกษุ แต่มหากาฬผู้เป็นพี่ไม่พอใจ อ้างว่าไม่เคยทำ
 ทำไปแล้วเกรงว่าจะเป็นการสูญเสียข้าวไปเปล่า ๆ ในที่สุดจึงแบ่งนาออกเป็น 2 ส่วน เท่า ๆ กัน
 จุลกาฬเก็บข้าวไปกวนผสมกับน้ำตาลกรวด ผสมเนยใส นมสด และน้ำผึ้ง แล้วนำไปถวาย
 พระพุทธองค์และสาวก ด้วยผลบุญดังกล่าวจุลกาฬจึงได้มาเกิดเป็นพระอัญญาโกณฑัญญะ
 และในที่สุดก็ได้บรรลุเป็นอรหันต์สาวกก่อนพุทธสาวกทั้งปวง

ส่วนอีกที่มาหนึ่งกล่าวถึงเหตุการณ์ นางสุชาดา ลูกสาวกฐุมพี แห่งบ้านเสนานิคม
 จะทำการเช่นสรวงแก่เทวดา จึงได้หุงข้าวมธุปายาส คือ ข้าวที่หุงด้วยนมโคล้วน เสร็จแล้ว
 จึงนำมาใส่ถาดทอง และถวายพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ด้วยเข้าใจว่าพระองค์คือเทวดาที่นาง
 เคยบนบานขอบุตรไว้ พระองค์จึงรับถวายพร้อมถาดทอง พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงรับถาดทอง
 แล้วก็เสวยข้าวมธุปายาส และนำถาดนั้นลงไปลอยในแม่น้ำเนรัญชรา หลังจากที่พระองค์เสวย
 ข้าวมธุปายาสแล้ว ก็บรรลุโสดาบันในคืนนั้น ด้วยเหตุนี้ชาวนครศรีธรรมราชจึงเชื่อว่าข้าว
 มธุปายาสเป็นอาหารที่ทำให้พระสัมมาสัมพุทธเจ้าสามารถตรัสรู้ได้ จึงเชื่อว่าอาหารชนิดนี้เป็น
 อาหารวิเศษ บันดาลให้เกิดความสำเร็จได้ มีความเชื่อว่าข้าวมธุปายาสช่วยเพิ่มพูนพลังและ
 ก่อให้เกิดสติปัญญา ประดุจยาขนานวิเศษ

ตามความเชื่อแล้วชาวนครศรีธรรมราชกวนข้าวมธุปายาสภายในเดือน 6 และเดือน 10
 ผู้กวนจะเป็นหญิงพรหมณ์หรือเชื้อพระวงศ์ ผู้หญิงพรหมจารี แต่ต่อมาไม่นับถือเรื่องนี้มากนัก
 ปัจจุบันนิยมไปกวนรวมกันที่วัดมากกว่าการกวนที่บ้านเรือนของแต่ละคน

จिरพัชร์ หล่อพินิจ (2540, หน้า 6 – 7) กล่าวถึงพุทธประวัติที่เกี่ยวข้องกับวันเข้าพรรษา
 ซึ่งเป็นเหตุการณ์สำคัญก่อนที่จะถึงวันออกพรรษา อันเป็นวันจัดงานประเพณีตั้งข้าวช่อมต่อว่า
 ในสมัยก่อนพุทธศักราช 80 ปี ภายหลังจากพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงเผยแผ่พระพุทธศาสนา
 จนมีพระภิกษุ ภิกษุณี ตลอดจนอุบาสกอุบาสิกาแล้ว ทรงดำริว่า “พระพุทธเจ้าทุกพระองค์
 นับแต่อดีตกาลจนถึงพระองค์ ซึ่งเป็นพระพุทธเจ้าองค์ที่ 4 ได้ทรงกระทำยมกปาฏิหาริย์
 แล้วจะต้องเสด็จจำพรรษา ณ ดาวดึงส์เทวโลก พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงปรารถนาที่จะเสด็จ
 ขึ้นไปเยี่ยมพระพุทธมารดา ซึ่งเสด็จสวรรคตในขณะที่พระองค์ประสูติได้เพียง 7 วัน แล้วได้ขึ้นไป
 จูติเป็นเทวบุตรอยู่ในสวรรค์ชั้นดุสิต เมื่อพระสัมมาสัมพุทธเจ้าไปถึงสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ก็ประทับ
 บนพระแท่นบัณฑุกัมพลภายใต้ต้นปริมณฑลรุกขชาติ เมื่อพระพุทธมารดาทรงทราบก็ได้เสด็จ
 มาพร้อมทั้งเหล่าเทวดา พระสัมมาสัมพุทธเจ้าจึงได้เทศนาเพื่อเป็นการตอบแทนบุญคุณ
 พระพุทธมารดา จึงเทศนาพระอภิธรรม 7 คัมภีร์ โปรดพุทธมารดา ระหว่างที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้า
 ทรงแสดงพระธรรมเทศนาตลอดไตรมาสนั้น จิตของพระพุทธมารดา และเทวดาทั้งหลาย

ก็น้อมไปตามพระธรรมเทศนา ครั้นพระองค์แสดงธรรมเทศนาจบลง จิตก็หลุดพ้นต่างได้ดวงตาเห็นธรรม บรรลุพระโสดาบันทันที

กรมล ท่องธรรมชาติ และคณะ (2549, หน้า 298-301) ได้กล่าวถึงพุทธประวัติว่า พระเจ้าสุทโธทนะ และพระนางสิริมหามายา เป็นกษัตริย์ผู้ครองกรุงกบิลพัสดุ์ ตั้งอยู่เชิงเขาหิมาลัย ทางตอนเหนือของประเทศอินเดีย ปัจจุบันนี้อยู่ในประเทศเนปาล เมื่อพระนางสิริมหามายา ทรงพระครรภ์แก่ครบกำหนดที่จะมีพระประสูติกาลได้เสด็จออกจากกรุงกบิลพัสดุ์ไปกรุงเทพทหะ เพราะตามประเพณีอินเดียเวลานั้น สตรีจะต้องกลับไปคลอดบุตรที่ตระกูลของตน แต่พอเสด็จถึงสวนลุมพินีวันเขตติดต่อระหว่างกรุงเทพทหะและกรุงกบิลพัสดุ์ ก็ประชวรพระครรภ์ ทรงให้กำเนิดพระโอรสใต้ต้นสาละ พระโอรสพระองค์นี้มีพระนามว่า สิทธัตถะ แปลว่าผู้สำเร็จในสิ่งที่ประสงค์ พราหมณ์ทั้งแปดได้ทำนายลักษณะพยากรณ์ว่า ถ้าพระราชกุมารครองเรือนจะได้เป็นพระจักรพรรดิที่ยิ่งใหญ่ ถ้าเสด็จออกผนวชจะเป็นศาสดาของโลก หลังจากประสูติได้ 7 วัน พระราชมารดาถึงสวรรคต พระนางปชาบดีโคตรมี พระกนิษฐาของพระนางสิริมหามายาได้เป็นผู้เลี้ยงดูพระราชกุมารสิทธัตถะสืบต่อมา พระราชกุมารสิทธัตถะได้รับการศึกษาศิลปวิทยาแทบทุกแขนงจากครุวิศวามิตร เมื่อเจริญพระชนมายุได้ 16 พรรษา พระราชบิดาก็ทรงจัดการอภิเษกสมรสกับขัตติยนารีแห่งกรุงเทพทหะนามว่า ยโสธรา หรือพิมพา เมื่อพระชนมายุได้ 29 พรรษา ทรงมีพระโอรสนามว่าราहुล แต่เนื่องจากเจ้าชายสิทธัตถะทรงเบื่อหน่ายในสังสารวัฏ เพราะได้ทอดพระเนตรเห็นเทวทูตทั้ง 4 ทำให้ตัดสินพระทัยเสด็จออกผนวชในเวลากลางคืน ริมฝั่งแม่น้ำอโนมา จากนั้นเสด็จไปยังแคว้นมคธเพื่อศึกษาในสำนักของอาฬารดาบส กาลามโคตร และอุทกดาบสรามบุตร จนสำเร็จญาณสมาบัติขั้นที่ 8 ซึ่งจบสิ้นความรู้ของอาจารย์ทั้งสอง ทรงเห็นว่ามิใช่ทางตรัสรู้ จึงทรงอำลาพระอาจารย์ไปบำเพ็ญเพียรตามลำพังอยู่ที่อุรุเวลาเสนานิคม ในช่วงนี้ปัจจุวัคคีย์ได้คอยปรนนิบัติพระองค์ พระองค์ทรงทรมานกายด้วยวิธีต่าง ๆ ตามผู้ที่แสวงหาทางพ้นทุกข์ ในที่สุดทรงบำเพ็ญทุกรกิริยา หรือการกระทำที่ทำได้ยากยิ่งอันมี 3 ขั้นตอน คือ กัดฟัน กลืนลมหายใจ แล้วอดอาหาร ตามลำดับ พระองค์ทรงกระทำทุกรกิริยาก็ยังไม่พบทางตรัสรู้ จึงดำริว่ามีวิธีที่ถูกต้อง จึงทรงเลิกบำเพ็ญทุกรกิริยา หันมาเสวยพระกระยาหารตามเดิม ทำให้ปัจจุวัคคีย์เสื่อมศรัทธาพากันหนีไป อันเป็นผลดีแก่พระสิทธัตถะ เพราะได้สร้างบรรยากาศอันเงียบสงบ เอื้อต่อการบำเพ็ญเพียรทางจิตอย่างยิ่ง พระสิทธัตถะได้เสด็จดำเนินโดยลำพังไปยังตำบลอุรุเวลาเสนานิคมในตอนเช้า ทรงรับข้าว “มรุปายาส” จากนางสุชาดา ซึ่งนำมาถวายด้วยเข้าใจว่าเป็นเทวดาที่ตนบนบานขอลูกชายไว้ หลังจากเสวยข้าวมรุปายาสแล้ว ทรงลอยถาดในแม่น้ำเนรัญชรา ทรงรับหญ้าคา 8 กำ จากโสถเถียะพราหมณ์มาปูลาดเป็นอาสนะ ณ โคนต้นโพธิ์ ประทับนั่งขัดสมาธิ ผินพระพักตร์ไปทางทิศตะวันออก พระปฐมญาณก็บังเกิดขึ้น

ทรงพิจารณาความเป็นไปของธรรมชาติทั้งหลาย จนเกิดญาณหยั่งรู้สิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง สิ่งที่พระองค์ตรัสรู้เรียกว่า “อริยสัจ 4” เมื่อเกิดความรู้ในอริยสัจนี้ขึ้น ทำให้กิเลสหมดสิ้นไป จากจิตใจ พระองค์กลายเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เมื่อย่ำรุ่งของคืนวันเพ็ญเดือน 6 ก่อนพุทธศักราช 45 ปี ขณะที่พระองค์พระชนมายุ 35 พรรษา พระพุทธศาสนาจึงถือกำเนิดขึ้น ในชมพูทวีปหรือประเทศอินเดียเมื่อประมาณ 2,600 ปีล่วงมาแล้ว โดยมีพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงเป็นศาสดา ช่วงแรก ๆ มีผู้นับถือเฉพาะในดินแดนชมพูทวีปเท่านั้น จนกระทั่งในสมัย พระเจ้าอโศกมหาราช พระมหากษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่ของอินเดีย พระพุทธศาสนาได้รับการเผยแพร่ ให้กว้างขวางออกไป โดยคณะสมณทูตที่พระเจ้าอโศกมหาราชส่งออกไปเผยแพร่ยังดินแดนต่าง ๆ รวม 9 สายด้วยกัน และได้ฝังรากลึกอยู่ในดินแดนสุวรรณภูมิจนถึงทุกวันนี้

ทวี เขื่อนแก้ว (2552, หน้า 124-125) ได้กล่าวถึงเหตุการณ์พุทธประวัติอันเป็นที่มา ของวันออกพรรษา ซึ่งปรากฏในบทเวณยานในการทำบุญวันออกพรรษากล่าวถึงเหตุการณ์ ในพุทธประวัติว่า หลังจากที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้เสด็จขึ้นไปเทศนาโปรดพระพุทธมารดา จนครบถ้วนไตรมาสแล้ว เมื่อถึงวันออกพรรษาพระสัมมาสัมพุทธเจ้าก็เสด็จลงมาจากสวรรค์ ขึ้นดาวดึงส์ลงมาสู่เมืองสังกัสสะนคร เมื่อชาวเมืองทราบดังนั้นแล้วก็พากันมารอรับเสด็จ พระสัมมาสัมพุทธเจ้า มีการถวายดอกไม้ โภชนาอาหารต่าง ๆ แต่องค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ดั่งเนื้อความในบทเวณยานว่า “เหตุนี้ มุละศรัทธาทั้งหลาย ตั้งฉิ่งจายน้อยใหญ่ มีใจใฝ่จมาบน ได้มาหื้อตานจำศีลพึ่งเทศน์ในช่วงแก้วอาราม ปฏิบัติตามพุทธโอวาท บ่หื้อคลาดเสียสูญ ได้มา ทำบุญบริจาค ตามน้อยมากด้วยเจตนะ ใจศรัทธาขึ้นสู่อากาศผู้ฉิ่งจาย ได้ขงขวายแต่งห้าง ตกแต่งสร้างนำมา บุปผาลาชา ดวงดอก ข้าวตอกพร้อมเทียนไฟ จตุปัจจัยหลายเยื้อง พร้อมตั้ง เครื่องโกละนิยา ปะริโกลา ขาตะนิยะ และสัพพะปริวาร เป็นอาหารรสยิ่ง พร้อมตักสิ่งนานา ขอบุญกัตตานุเมทนา ปฏิคคะหะรับเอาวัตถุตาน...” นอกจากนั้นแล้วยังได้กล่าวถึงานิสงส์ ของการทำบุญในวันออกพรรษาว่า การทำบุญนี้จะเป็นเสบียงบุญ เมื่อเสียชีวิตไปแล้วผลบุญนี้ จะนำพาให้ตนเองไปสู่นิพพาน

พระครูสังวรสุตกิจ และคณะ (2558, หน้า 61-62) ได้กล่าวถึงจิตรกรรมฝาผนัง ในพระอุโบสถวัดบุญวาทย์วิหาร พระอารามหลวง จังหวัดลำปาง ว่าในภาพที่ 23 เป็นภาพ พระมหาบุรุษทรงรับข้าวมธุปายาส โดยมีเนื้อเรื่องย่อ คือ นางสุชาดาที่มีความประสงค์จะได้บุตร จึงบนบานต่อเทวดาที่รักษาต้นไทร นางคิดว่าพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นเทวดาจึงจัดทำพิธี พลีกรรมบวงสรวง นางพร้อมกับคนรับใช้นำข้าวมธุปายาสไปถวายโดยรองรับด้วยถาดทองคำ ณ โคนต้นไทร พร้อมกล่าวว่า “มนิโรธของข้าสำเร็จฉันใด ขอสิ่งที่พระองค์ประสงค์จงสำเร็จ แล้วทูลลากลับ

ในภาพที่ 24 เมื่อพระองค์รับข่าวมรณภาพจากนางสุชาดาแล้ว ทรงชำระพระวรกายให้สะอาด ขึ้นประทับนั่ง ปั่นข้าวมธุปายาส 49 ก้อนและพระองค์เสวยจนหมด จึงเข้าสู่อารยธรรมในภาพนี้ได้ให้ข้อคิด คือ ให้รู้จักกินอย่างประหยัด กินโดยรู้จักประมาณ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสวยข้าวมธุปายาส 49 ก้อน ตามพระอรชรกถาจารย์กล่าวไว้ คือ เพื่อให้อยู่ได้ขณะเสวยวิมุตติสุข 7 สัปดาห์ หรือ 49 วัน ซึ่งถือเป็นการวางแผนล่วงหน้า

ในภาพที่ 25 เมื่อพระองค์เสวยข้าวมธุปายาสหมดแล้ว ทรงถือถาดทองพางอริยฐานว่า “ถ้าจะได้ตรัสรู้ ขอให้ถาดทองนี้ลอยทวนกระแสแม่น้ำขึ้นไป แล้วจึงลอยถาดทองลงในแม่น้ำ ถาดทองได้ลอยทวนกระแสไปไกลถึง 80 ศอก แล้วจมลง เมื่อทรงเห็นนิมิตนั้นแล้ว ก็ทรงโสมนัสแล้วก็กลับสาลวัน

อำนวยการ พุทธมี และคณะ (2560, หน้า 204-205) ได้กล่าวถึงพุทธประวัติโดยสรุปว่า พระพุทธเจ้าก่อนเสด็จออกผนวช ทรงเป็นเจ้าชายของเมืองกบิลพัสดุ์ แคว้นสักกะ ทรงพระนามว่า “สิทธัตถะ” พระองค์ทรงเป็นพระโอรสของพระเจ้าสุทโธณะและพระนางสิริมหามายา ประสูติเมื่อวันเพ็ญ เดือน 6 ก่อนพุทธศักราช 80 ปี เมื่อพระชนมายุได้ 16 พรรษา ได้อภิเษกสมรสกับพระนางพิมพา มีพระโอรสนามว่า “ราหุล” เจ้าชายสิทธัตถะทรงเห็นว่าสัตว์โลกทั้งปวงตกอยู่ในห่วงหวั่นทุกข์ที่เกิด แก่ เจ็บ ตาย จึงแสวงหาทางดับทุกข์ และเห็นว่าการบรรพชาเป็นหนทางที่จะดับทุกข์ได้ พระองค์จึงได้เสด็จออกผนวชในขณะที่มีพระชนมายุ 29 พรรษา โดยทรงม้าสีขาวชื่อกัณฐกะ มีนายฉันทะ ตามเสด็จไปด้วย เมื่อเสด็จถึงฝั่งแม่น้ำอนิมา ทรงใช้พระขรรค์ตัดพระเมาลี ครองเพศเป็นนักบวช และทรงให้นายฉันทะนำม้าพร้อมพระขรรค์กลับคืนพระนคร ส่วนพระองค์ได้ไปแสวงหาความรู้จากสำนักของอาจารย์ที่มีชื่อเสียงจนสำเร็จ แต่พระองค์เห็นว่าความรู้เหล่านั้นไม่ใช่ทางพ้นทุกข์ จึงแสวงหาความรู้ด้วยการบำเพ็ญทุกรกิริยา เช่น กลั้นลมหายใจเข้า-ออก อดอาหารจนร่างกายซูบผอม พระองค์จึงคิดทบทวนว่าวิธีการเหล่านี้ไม่ใช่หนทางที่จะพ้นทุกข์ หากแต่ต้องบำเพ็ญเพียรทางจิต พระองค์จึงทรงเลิกทรมานร่างกาย หันมาเสวยอาหาร และทรงบำเพ็ญเพียรทางจิต พระองค์ใช้เวลาจนถึง 6 ปี จึงตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ณ วันเพ็ญ เดือน 6 ก่อนพุทธศักราช 45 ปี ขณะนั้นพระองค์มีพระชนมายุ 35 พรรษา โดยทรงบรรลุธรรมอันเป็นความจริงอันประเสริฐ 4 ประการ เรียกว่า อริยสัจ 4 ได้แก่ ทุกข์ (ความทุกข์) สมุทัย (เหตุเกิดทุกข์) นิโรธ (ความดับทุกข์) มรรค (ข้อปฏิบัติให้เข้าถึงทางดับทุกข์) หลังจากนั้นพระองค์ได้เสด็จไปโปรดปัญจวัคคีย์ ซึ่งเคยปรนนิบัติพระองค์เมื่อครั้งพระองค์บำเพ็ญทุกรกิริยา ทรงแสดงปฐมเทศนาชื่อ “ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร” เมื่อวันเพ็ญ เดือน 8 (วันอาสาฬหบูชา) ทำให้โกณฑัญญะทูลขอบวชเป็นพระภิกษุองค์แรกในพระพุทธศาสนา ต่อมาปัญจวัคคีย์คนอื่น ๆ ก็ขอบวชตามและบรรลุเป็นพระอรหันต์ทั้ง 5 คน หลังจากนั้น

พระองค์ได้เสด็จไปที่ตำบลอุรุเวลาเสนานิคม และทรงแสดงธรรมโปรดชฎิล 3 พี่น้อง ซึ่งเป็นผู้ที่ชาวเมืองแคว้นมคธนับถือ ต่อมาชฎิล 3 พี่น้องและบริวารเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา พระองค์จึงอุปสมบทให้เป็นพระภิกษุ จากนั้นพระพุทธเจ้าพร้อมชฎิลได้ไปโปรดพระเจ้าพิมพิสารที่นครราชคฤห์ แคว้นมคธ พระเจ้าพิมพิสารทรงเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา จึงได้อาราธนาพระพุทธเจ้าพร้อมพระสงฆ์สาวกให้ไปฉันภัตตาหารในวัง จากนั้นพระเจ้าพิมพิสารได้ถวายพระราชอุทยานเวฬุวัน (สวนป่าไผ่) ให้เป็นที่ประทับของพระพุทธเจ้า พระราชอุทยานแห่งนี้จึงเป็นวัดแห่งแรกของพระพุทธศาสนา เป็นผลให้พระพุทธศาสนาประดิษฐานได้อย่างมั่นคงในนครแห่งนี้

นนทนนท์ นาคสมบุรณ์ (2564, หน้า 14-15) ได้กล่าวถึงพุทธประวัติวันออกพรรษาตามความเชื่อของชาวไทยใหญ่ ว่าเป็นต้นกำเนิดของประเพณีจองพารา ซึ่งเป็นการสร้างปราสาทขนาดเล็ก เพื่อรับเสด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่จะเสด็จลงมาจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ในวันออกพรรษา โดยชาวไทยใหญ่เรียกประเพณีนี้ว่า “ปอยเหลินสิบอี๊ด” ซึ่งมีเรื่องราวตำนานที่อ้างอิงถึงพุทธประวัติว่า หลังจากที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้มาเป็นเวลา 7 พรรษาแล้ว ก็ได้เสด็จไปยังสวรรค์ชั้นดาวดึงส์เพื่อไปโปรดพุทธมารดา ตลอดจนพระอินทร์ พระพรหม เทวดาทั้งหลายเป็นเวลา 3 เดือน เมื่อครบกำหนดแล้วก็เสด็จลงมายังโลกมนุษย์ในวันเพ็ญเดือน 11 ณ เมืองสังกัสสนคร โดยพระอินทร์ได้เนรมิตบันไดเงิน บันไดทอง และบันไดแก้ว ลงมาสู่ประตูเมืองสังกัสสนคร ก่อนเสด็จลงมาพระพุทธองค์ได้ให้พระโมคคัลลานะไปบอกข่าวทุกแห่งว่าพระองค์จะเสด็จลงมาในวันนี้ บรรดามนุษย์และสัตว์ที่มาได้ ก็มาร่วมกันรับเสด็จที่เมืองสังกัสสนคร ส่วนผู้ที่ไม่ได้มาร่วมรับเสด็จในครั้งนั้นก็จัดทำจองพารา (ซุ้มหรือปราสาทรับเสด็จพระพุทธเจ้า) ที่หน้าบ้านของตนเอง แล้วจัดภัตตาหาร ชนมมณเณยถวาย เมื่อถึงวันเพ็ญเดือน 11 พระพุทธองค์ก็เสด็จมาประทับยืนที่หัวบันไดแก้วแปลงรัศมี 6 ประการ นับตั้งแต่โลกจนถึงนรกได้มองเห็นกันหมดสิ้นทำให้สัตว์ต่าง ๆ จากป่าหิมพานต์ ออกมาชื่นชมยินดีในบุญบารมีอย่างสนุกสนาน ในขณะที่พระพุทธองค์ทรงแปลงฉัพพรรณรังสี รัศมีก็ส่องไปที่จองพาราของทุกบ้าน ทำให้พุทธศาสนิกชนรู้สึกปีติยินดียิ่ง จึงพร้อมใจกันถวายภัตตาหาร และจุดธูปเทียนบูชาเป็นเวลา 7 วัน

จากการศึกษาพบว่าเอกสารเกี่ยวกับพุทธประวัติแต่ละฉบับนั้นมีเนื้อหาที่คล้ายคลึงกัน คือ เป็นการกล่าวถึงเหตุการณ์การประสูติ ตรัสรู้ และปรินิพพานของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้วิจิตรได้ศึกษาเกี่ยวกับพุทธประวัติเพื่อศึกษาเรื่องราวความเป็นมาของการถวายข้าวมธุปายาส และเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในวันออกพรรษา เพื่อนำมาอธิบายเกี่ยวกับลักษณะการจัดงานประเพณีต่างข้าวช่อมต่อที่มีการจำลองเหตุการณ์ตามที่เกิดขึ้นในสมัยพุทธกาล

ข้าวมธุปายาส

กรีสฎา เทียรทอง (2539, หน้า 19–21) ได้กล่าวถึงพิธีกรรมข้าวทิพย์หรือข้าวมธุปายาสที่วัดเสาชิงช้า จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยกล่าวว่า พิธีกรรมข้าวทิพย์ที่วัดเสาชิงช้าจะจัดขึ้นในวันพระกลางเดือน 6 หากปีใดมีเดือน 8 สองหน ก็จะจัดในวันพระกลางเดือน 7 โดยก่อนวันที่จะจัดงานเรียกว่า “วันสุกดิบ” ชาวบ้านจะช่วยกันจัดเตรียมของที่ให้นำมาถวายเป็นข้าวทิพย์ ได้แก่ ข้าวเม่า ข้าวตอก ถั่วเขียว งาขาว ถั่วลิสง น้ำตาลกรวด น้ำตาลปีบ นมสด นมข้น น้ำผึ้ง มะพร้าวขูด กระทิ ข้าวสุก และผลไม้มาชนิด โดยสิ่งของเหล่านี้จะนำมาใส่ถาดไว้ สถานที่ที่ประกอบพิธีมีการประดับฉัตรทั้ง 4 จากนั้นจะมีการนำสิ่งของมาแห่รอบโรงพิธี 3 รอบ เมื่อแห่เสร็จแล้วจะมีผู้ที่ชาวบ้านสมมติให้เป็นเทวดา จำนวน 8 ท่าน ถวายข้าวทิพย์ทั้ง 3 กระตะก่อน แล้วชาวบ้านจึงจะเข้าร่วมถวายได้ เมื่อถวายเสร็จเรียบร้อยแล้ว จะปั้นเป็นก้อนเท่าไข่เป็น จำนวน 49 ก้อน แล้วนำไปถวายพระประธานในวันวิสาขบูชา แล้วจึงแจกให้บรรดาชาวบ้านที่มาร่วมงาน บางครั้งอาจนำไปถวายพระในวัดอื่นด้วย

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2556, หน้า 831) ได้ให้ความหมายของข้าวมธุปายาส เป็นข้าวที่หุงโดยเจือรณน้ำน้ำตาล และน้ำผึ้ง โดยคำว่า “มธุ” หมายถึง น้ำผึ้ง และ “ปายาส” หมายถึง ข้าวที่เจือด้วยน้ำมันและน้ำตาล ใช้เป็นของว่างในเทศกาลงานรื่นเริง

พัทธนันท์ โอบุสจรรยา (2549, หน้า 17–19) ได้กล่าวถึงประเพณีกรรมข้าวทิพย์ของชาวบ้านคุ้มวัดกลาง จังหวัดสุรินทร์ ว่าจัดขึ้นในวันเพ็ญ ขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 โดยชาวบ้านจะเตรียมข้าว ถั่ว งา มีการนำมะพร้าวมาเคี้ยวให้ได้น้ำมัน เผือก มัน น้ำตาล นม นมข้น ผลไม้ และวัตถุดิบอื่น ๆ รวม 46 ชนิด เพื่อถวายเป็นข้าวทิพย์ แต่พระพุทธองค์ และพระภิกษุสามเณร โดยสิ่งของที่จะนำมาถวายข้าวทิพย์ จะนำมารวมกันที่วัดก่อนวันงานราว 5 วัน โดยการถวายเป็นข้าวทิพย์ของชาวบ้านคุ้มวัดกลางนี้ จะเริ่มถวายเป็นวันขึ้น 14 ค่ำ โดยมากเป็นผู้สูงอายุที่มาร่วมกันถวายเป็นข้าวทิพย์ โดยเครื่องปรุงหลายอย่างจะถูกนำไปตำให้แหลกก่อนนำมาถวายเป็นข้าวทิพย์ ก่อนการถวายเป็นข้าวทิพย์จะมีการเจริญพระพุทธมนต์ จากนั้นจึงเริ่มถวายเป็นข้าวทิพย์โดยการนำส่วนผสมต่าง ๆ ลงถวายเป็นข้าวทิพย์ โดยมีความเชื่อว่าเป็นของวิเศษ เพราะเจ้าชายสิทธัตถะ ได้เสวยข้าวทิพย์จากที่นางสุชาดา นำมาถวายจึงได้บรรลุโสดาบันเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ด้วยเหตุนี้พุทธศาสนิกชนจึงนำข้าวทิพย์นี้ มาถวายในวันที่พระพุทธองค์เสด็จกลับลงมาจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ด้วย หลังจากเสร็จพิธีข้าวทิพย์ที่ถวายพระ ทางวัดจะแจกจ่ายให้แก่ญาติโยมทุกคน โดยมีความเชื่อว่าเป็นการรับประทาน ถือว่าเป็นอานิสงส์ที่ยิ่งใหญ่ เป็นสิริมงคล และเป็นยารักษาโรคด้วย

พระครูพุ่มปริยัติการ (2557) ได้ทำการศึกษาวิเคราะห์ประเพณีกวนข้าวมธุปายาสที่อำเภอท่าตูม จังหวัดสุรินทร์ จากการศึกษาพบว่า ข้าวนั้นมีความสำคัญเกี่ยวกับพระพุทธเจ้า ดังจะเห็นได้จากเหตุการณ์ในพุทธประวัติที่กล่าวว่า อาหารมื้อแรกที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ฉันแล้วตรัสรู้ คือ ข้าวมธุปายาส นอกจากนั้นยังพบว่า ในดินแดนประเทศไทยมีการทำนาปลูกข้าวมาไม่ต่ำกว่าห้าพันปี ดังนั้นจึงพบว่า ในสังคมไทยมีประเพณีที่เกี่ยวข้องกับข้าวและการทำนาเป็นจำนวนมาก ข้าวมธุปายาสเป็นข้าวที่เกี่ยวข้องกับศาสนาพุทธมาช้านาน เนื่องจากพระโพธิสัตว์ได้ฉันข้าวมธุปายาสแล้วก็บรรลุเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ชาวพุทธจึงเชื่อว่าข้าวมธุปายาสเป็นข้าวทิพย์ เชื่อว่าหากผู้ใดได้บริโภคแล้วจะทำให้มีโชค สุขภาพร่างกายแข็งแรง ด้วยเหตุนี้ในทุกภูมิภาค จึงมีการกวนข้าวมธุปายาสถวายแด่พระสงฆ์มาเป็นประเพณีจนถึงปัจจุบันนี้ แต่วันเวลาที่กวนในแต่ละภูมินาคนั้นจะมีความแตกต่างกัน เช่น บางแห่งนิยมกวนข้าวมธุปายาสในวันออกพรรษา เป็นต้น โดยในพื้นที่อำเภอท่าตูม มีวัดที่จัดงานประเพณีกวนข้าวมธุปายาสเป็นประจำทุกปี ทั้งนี้มาจากความเชื่อเรื่องข้าวมธุปายาสเป็นอาหารทิพย์ ทำให้ร่างกายแข็งแรงสำหรับในอำเภอท่าตูม นิยมกวนข้าวมธุปายาสก่อนออกพรรษา 1 วัน

พระครูใบฎีกาอาทิตย์ อัคคธัมโม (2560) ได้ศึกษาหลักธรรมและคติความเชื่อเรื่องเทาะอะโยงกย้าจ๊ก ของชาวมอญวัดมะขาม จังหวัดปทุมธานี ผลการศึกษาพบว่า ประเพณีนี้เป็นการเลียนแบบเหตุการณ์การตรัสรู้ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า โดยชาวมอญได้จำลองเหตุการณ์ตอนนางสุชาดาถวายข้าวมธุปายาส จนถึงพระสัมมาสัมพุทธเจ้าลอยถาดทอง โดยชาวมอญจะจำลองเหตุการณ์ขึ้นในการถวายพระพุทธรูปเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้บุพการีในงานศพ โดยในพิธีจะมีการกวนข้าวมธุปายาส ถวายพร้อมกับพระพุทธรูป เมื่อพระสวดจบจะมีการโยนเหรียญลงบนถาดเพื่อเป็นการสมมติเหตุการณ์ที่ถาดทองลอยไปกระทบทับถาดทองของพระพุทธเจ้าในอดีต โดยเชื่อว่าหากปฏิบัติเช่นนี้แล้วจะเป็นผู้ที่อุทิศไปด้วยโภคสมบัติและความดีงามเหล่านี้จะส่งผลต่อการดำเนินชีวิตของญาติพี่น้องและวงศ์ตระกูล

จากการศึกษาจะเห็นได้ว่าข้าวมธุปายาสตามความหมายดั้งเดิม คือ ข้าวที่หุงโดยเจือ น้ำนม น้ำตาล และน้ำผึ้ง แต่ในปัจจุบันมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบโดยการนำข้าวมากวนผสมกับน้ำผึ้ง ถั่ว งา นม และธัญพืชต่าง ๆ ฯลฯ ซึ่งที่มาของการกวนข้าวมธุปายาส คือ มาจากการที่นางสุชาดา ได้ถวายข้าวมธุปายาสแด่องค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ก่อนที่พระองค์จะตรัสรู้ โดยความเชื่อดังกล่าวได้แพร่หลายในภูมิภาคต่าง ๆ ของประเทศไทย ดังจะเห็นได้จากเอกสารและงานวิจัยที่นำมาศึกษา พบว่า มีการกวนข้าวมธุปายาสอยู่ทุกภูมิภาค แต่ในด้านของตำนานอาจมีเนื้อเรื่องที่แตกต่างกันไปบ้างตามแต่ละท้องถิ่น แต่ด้วยความเชื่อเกี่ยวกับอานิสงส์ของ

การถวายข้าวมธุปายาส ทำให้มีการกวนข้าวมธุปายาสและถวายแด่พระสัมมาสัมพุทธเจ้า และพระภิกษุสงฆ์ในโอกาสสำคัญทางศาสนาต่าง ๆ ตามแต่ละท้องถิ่นให้ความสำคัญ

ตำนานแม่กาเผือก

ชไมพร พรเพ็ญพิพัฒน์ (2546, หน้า 87-91) ได้กล่าวถึงที่มาของการสร้างตุ๊กตาวัด ของชาวไทยใหญ่ และชาวล้านนาบางกลุ่ม ซึ่งเกี่ยวข้องกับตำนานพระเจ้าห้าพระองค์และลูกของ แม่กาเผือก โดยกล่าวว่า มีกาเผือกสองตัวเมียทำรังปักไข่บนต้นไม้ใหญ่ ระหว่างนั้นเกิดพายุใหญ่ พัดเอาไข่ทั้ง 5 ฟองไปตกในที่ต่าง ๆ ซึ่งไข่แต่ละฟองมีผู้เก็บเอาไปปัก โดยไข่ทั้ง 5 เกิดมาเป็น มนุษย์เพศชาย ได้แก่

1. กกุสันธะ (ไข่เอาไปเลี้ยง)
2. โภทศมนะ (พญานาคเอาไปเลี้ยง)
3. กัสสปะ (เต่าเอาไปเลี้ยง)
4. โคตมะ (วัวเอาไปเลี้ยง)
5. อริยมัตตริย (คนซั๊กผ้าเอาไปเลี้ยง)

เมื่อทั้งห้าคนเติบโตใหญ่ก็ไปบวชเป็นพระฤๅษีที่เขาไกรลาศ เมื่อทุกคนบำเพ็ญธรรม จนได้ญาณแล้วก็มีโอกาสได้รู้จักกัน และต้องการอุทิศส่วนกุศลให้พ่อแม่ที่แท้จริง กกุสันธะ โภทศมนะ กัสสปะ โคตมะ และอริยมัตตริย ได้ทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้กับพ่อแม่ของตน ซึ่งก็คือผู้นำไปเลี้ยงนั่นเอง กกุสันธะทำเป็นรูปไก่ โภทศมนะทำเป็นรูปพญานาค กัสสปะทำเป็น รูปเต่า โคตมะทำเป็นรูปตาวัว และอริยมัตตริยทำเป็นรูปค้อนสำหรับทุบผ้า อันเป็นสัญลักษณ์ ของคนซั๊กผ้า จากนั้นทั้งห้าจึงเอาตุ๊กที่สร้างขึ้นถวายเป็นพุทธบูชา แต่ว่ากุศลนั้นไปไม่ถึงพ่อแม่ ที่แท้จริง กาเผือกทั้งสองจึงบินมาบอกให้จุดประทิป ทำไล่เป็นรูปดินกาเพื่อแสดงความกตัญญู แก่ผู้บังเกิดเกล้าทั้งสอง บ้างก็เล่าว่ามีการเพิ่มการถวายซอที่มีลักษณะเรียวยแหลม เป็นสัญลักษณ์ แทนตัวแม่กาเผือกด้วย ดังจะเห็นได้จากชาวไทยใหญ่ในรัฐฉานยังนิยมถวายซอคู่กับการถวาย สังฆทานต่าง ๆ เพื่อเป็นการระลึกถึงแม่กาเผือก

ในขณะเดียวกันชาวอีสานก็มีตำนานความเชื่อเกี่ยวกับที่มาของการถวาย “ตุ๊ก” ซึ่งก็คือ ธงผ้าของอีสานมีลักษณะคล้ายตุ๊กของภาคเหนือ ซึ่งมีที่มาจากตำนานพระเจ้าห้าพระองค์เช่นกัน แต่ในตอนท้ายกล่าวว่า พระฤๅษีที่เป็นลูกของแม่กาเผือกได้ทำบุญให้แก่พ่อแม่ของตนเอง ด้วยการก่อเจดีย์ทรายแล้วปักธง หรือตุ๊กรายรอบเจดีย์ทราย จึงเป็นที่มาของการถวายตุ๊ก เพื่อบูชาแม่กาเผือกนั่นเอง

ทวี เชื้อนแก้ว (2552, หน้า 124-125) ได้กล่าวถึงตำนานแม็กกาเผือกไว้ในบทเวณยาน ประเพณีเดือนยี่เป็ง สามารถถอดความได้ว่า ในสมัยอดีตมีพระพุทธรูปเจ้าชื่อว่า “พระตันหังกร” มีเทวดา 5 ตน ลงมาจุติในท้องแม็กกาเผือก เมื่อเกิดออกมาแล้วแม็กกาได้ปักไข้อยู่บนต้นไม้ ใกล้แม่น้ำ เมื่อถึงวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 8 เกิดพายุฝนฟ้าคะนองทำให้ไข้ทั้งห้าฟองปลิวตกลงสู่แม่น้ำ ไข้ฟองแรก ไปติดอยู่ที่ริมแม่น้ำแม่ไก่จึงนำไปเลี้ยง ไข้ฟองที่สองแม่พญานาคเก็บไปเลี้ยง ไข้ฟองที่สามแม่เต่าเก็บไปเลี้ยง ไข้ฟองที่สี่แม่วัวเก็บไปเลี้ยง และไข้ฟองสุดท้ายคนชักผ้าเก็บไปเลี้ยง เมื่อเด็กชายทั้ง 5 คน เติบโตใหญ่ อายุได้ 15 ปี ก็มีใจอยากบวชเป็นฤๅษี จึงได้บวชเป็นฤๅษีและไปบำเพ็ญเพียรอยู่ในป่า วันหนึ่งเทพยดาได้ดลใจให้ทั้ง 5 คน เดินทางมาพบกัน เมื่อพบกันแล้ว จึงได้ไต่ถามซึ่งกันและกันจึงทราบวาทังหมดเป็นพี่น้องกัน คือ เป็นลูกของแม็กกาเผือก ในขณะนั้น แม็กกาเผือกได้ไปจุติเป็นเทวดาชื่อ “กะตึกาพรหม” อยู่บนสวรรค์ ส่วนฤๅษีทั้ง 5 ก็อยากพบหน้า แม็กกาเผือกอีกสักครั้ง จึงตั้งสัจจะอธิษฐานว่าถ้าหากพวกตนจะได้เป็นพระพุทธรูปเจ้าในภพภาคหน้า ขอให้พบหน้าแม็กกาเผือกด้วยเถิด ทันใดนั้นนางกตึกาพรหมก็ทราบเหตุ จึงได้ลงมาพบลูก และได้บอกกับลูกว่า ทุกคนจะได้เป็นพระพุทธรูปเจ้าในอนาคตทุกคน และได้ให้ลูกทั้งห้าคนพันด้าย เป็นรูปดินก่าแล้วจุติบูชาในเดือนยี่เป็ง จึงยึดถือเป็นประเพณีตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา

อนุชา พิมพ์ศักดิ์ (2563) ได้ศึกษาเกี่ยวกับตำนานพระเจ้าห้าพระองค์ โดยได้รวบรวม ตำนานพระเจ้าห้าพระองค์ที่ปรากฏในประเทศไทย พบว่ามีทั้งหมด 33 ลำนวน โดยสามารถ จัดได้ 3 แบบเรื่อง คือ แบบเรื่องกาเผือก ที่กล่าววาทพระกฤษณะ พระโกนาคมนะ พระกัศสปะ พระโคตมะ และพระศรีอาริยะเมตไตรย มีมารดาคนเดียวกัน คือ แม็กกาเผือก ก่อนมาจุติเป็น พระพุทธรูปเจ้า แบบเรื่องพระเจ้าห้าพระองค์ ที่กล่าวถึงรายละเอียดความเป็นมาของพระพุทธรูปเจ้า ในแต่ละองค์ และแบบเรื่องกาเผือก-พระเจ้าห้าพระองค์ ที่มีการนำแบบเรื่องทั้ง 2 แบบเรื่อง ที่กล่าวไปข้างต้น นำมาผสมผสานกัน โดยทั้งหมดมีรายละเอียดและอนุภาคที่ต่างกัน เพราะ เป็นการถ่ายทอดแบบมุขปาฐะ แต่ยังคงยึดโครงสร้างหลักอันเดียวกัน โดยบทบาทของตำนาน พระเจ้าห้าพระองค์ในสังคมไทย พบว่ามี 4 ด้านใหญ่ ๆ คือ บทบาททางด้านประเพณีพิธีกรรม คือ ใช้อธิบายที่มาของประเพณียี่เป็ง ประเพณีลอยกระทง ประเพณีไหลเรือไฟ ประเพณี ใต้ประทีป และประเพณีทานตุง บทบาททางไสยศาสตร์ มีการใช้คาถาพระเจ้าห้าพระองค์เป็น คาถาสำคัญในการปลุกเสก ซึ่งมีอิทธิพลต่อการสร้างเครื่องรางของหลัง บทบาททางด้าน ศิลปกรรม พบว่า จิตรกรรมฝาผนัง พระพุทธรูป และสถาปัตยกรรมมีคติสืบเนื่องมาจากจนถึง ปัจจุบัน คือ มีการสอดแทรกตำนานพระเจ้าห้าพระองค์ลงไปด้วย และบทบาททางการเมือง พบว่า ในอดีตมีการอ้างตัวว่าเป็นพระศรีอาริยะเพื่อต่อต้านอำนาจรัฐด้วย

ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับตำนานแม่กาเผือกเพื่อนำมาอธิบายเกี่ยวกับการประดับช่อ
ในบริเวณที่จัดงานประเพณีต่างข้าวช่อมตอ ซึ่งตามความเชื่อท้องถิ่นเชื่อว่า การประดับช่อ
เป็นการระลึกถึงคุณงามความดีและเป็นทำบุญเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่แม่กาเผือก ซึ่งเป็นแม่
ของพระเจ้าห้าพระองค์ เป็นกุศโลบายสอนให้พุทธศาสนิกชนมีความกตัญญูต่อบิดามารดาผู้ให้
กำเนิด โดยเชื่อว่าหากมีความกตัญญูต่อบิดามารดาผู้ให้กำเนิดแล้วย่อมประสบความสำเร็จในชีวิต
ดังเช่นพระเจ้าห้าพระองค์นั่นเอง

เอกสารและงานวิจัยเกี่ยวกับประเพณี

ในการศึกษาครั้งนี้ผู้ศึกษาได้ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับประเพณี
เพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาเรื่องการพลัดของประเพณีต่างข้าวช่อมตอ ในพื้นที่อำเภอเมือง
ลำปาง จังหวัดลำปาง โดยสามารถแบ่งประเภทของเอกสารและงานวิจัยที่ได้ศึกษา ดังต่อไปนี้

ความหมายของประเพณี

ประเพณีเป็นสิ่งที่ผูกพันกับการดำเนินชีวิตของคนในท้องถิ่นต่าง ๆ เป็นสิ่งที่ปฏิบัติ
สืบต่อกันมาจนเป็นเอกลักษณ์ และมีความสำคัญต่อสังคมในด้านต่าง ๆ เช่น การแต่งกาย
ภาษาวัฒนธรรม ศาสนา ฯลฯ จึงมีผู้ศึกษาและให้ความหมายของประเพณีที่หลากหลาย อาทิ

พระยาอนุমানราชชน (2514, หน้า 37) ได้ให้ความหมายของคำว่าประเพณีไว้ว่า
ประเพณี คือ ความประพฤติที่ชนหมู่หนึ่งอยู่ในที่แห่งหนึ่งถือเป็นแบบแผนกันมาอย่างเดียวกัน
และสืบต่อกันมานาน ถ้าใครในหมู่ประพฤติออกนอกแบบก็ผิดประเพณี หรือผิดจารีตประเพณี

วิทย์ วิศทเวทย์ และเสถียรพงษ์ วรรณปก (2552, หน้า 136) ได้ให้ความหมายของ
ประเพณี ว่าเป็นสิ่งที่จัดขึ้นตามแบบแผน ที่ปฏิบัติสืบต่อกันมาจนเป็นธรรมเนียม ทั้งนี้เมื่อปฏิบัติ
แล้วมีความเชื่อว่าจะเกิดสิริมงคลแก่ผู้ที่ปฏิบัติ

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2556, หน้า 709) คำว่าประเพณีตามพจนานุกรม
ฉบับบัณฑิตยสถาน ได้กำหนดความหมายประเพณีไว้ว่า ขนบธรรมเนียมแบบแผน ซึ่งสามารถ
แยกคำต่าง ๆ ออกได้เป็น ขนบ มีความหมายว่า ระเบียบแบบอย่าง ธรรมเนียม มีความหมายว่า
ที่นิยมใช้กันมา และเมื่อนำมารวมกันแล้วก็มีความหมายว่า ความประพฤติที่คนส่วนใหญ่ยึดถือ
เป็นแบบแผน และได้ทำการปฏิบัติสืบต่อกันมา จนเป็นต้นแบบที่จะให้คนรุ่นต่อ ๆ ไปได้ประพฤติ
ปฏิบัติตามกันต่อไป

อนุกุล ศิริพันธุ์ (2559, หน้า 5) ให้ความหมายของประเพณีว่าเป็นขนบธรรมเนียม จารีต
ของแต่ละท้องถิ่นที่ยึดถือและมีการปฏิบัติสืบต่อกันมา กลายเป็นประเพณีและได้ปฏิบัติอย่างนี้
เป็นประจำปีจนถึงปัจจุบัน ซึ่งโดยทั่วไปแล้วมีการปรับเปลี่ยนไปตามความเหมาะสม

โดยสรุปแล้ว ประเพณี หมายถึง ระเบียบแบบแผนที่กำหนดพฤติกรรมในสถานการณ์ต่าง ๆ ที่คนในสังคมยึดถือปฏิบัติสืบกันมา ถ้าคนใดในสังคมนั้น ๆ ผ่าฝืนมักถูกตำหนิจากสังคม ลักษณะประเพณีในสังคมระดับประเทศชาติ มีทั้งผสมกลมกลืนเป็นอย่างเดียวกัน และมีผิดแปลกกันไปบ้างตามความนิยมเฉพาะท้องถิ่น แต่โดยมากย่อมมีจุดประสงค์ และวิธีการปฏิบัติเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน มีเฉพาะส่วนปลีกย่อยที่เสริมเติมแต่งหรือตัดทอนไปในแต่ละท้องถิ่น สำหรับประเพณีไทยมักมีความเกี่ยวข้องกับความเชื่อในพระพุทธศาสนาและพราหมณ์มาแต่โบราณ

แนวคิดเกี่ยวกับการคงอยู่ของประเพณี

เมอร์ตัน (1957, pp. 62-68 อ้างอิงใน สุทัศน์พงษ์ กุลบุตร, 2549, หน้า 1-6) ได้กล่าวถึงองค์ประกอบซึ่งทำให้ประเพณีในสังคมคงอยู่สืบต่อไปได้ โดยกล่าวว่าพิธีกรรมจะคงอยู่ได้ต้องมีลักษณะที่สอดคล้องกับแนวคิดของผู้คนในสังคม และพิธีกรรมนั้นต้องมีหน้าที่ที่ชัดเจน และเป็นประโยชน์ต่อสังคมเป็นอย่างยิ่งและยังมีวัตถุประสงค์บางประการที่ปรากฏแอบแฝงอยู่ สิ่งที่ปรากฏอยู่ในประเพณีพิธีกรรม เช่น เป็นการแสดงออกถึงความกตัญญูตเวทีต่อบรรพบุรุษ หรือผู้มีพระคุณ ซึ่งทำให้เกิดการพบปะสังสรรค์รวมญาติที่นับถือผีเดียวกัน และญาติอื่น ๆ พิธีกรรมเหล่านี้ทำให้เกิดความสบายใจเกิดกำลังใจ บำบัดทุกข์บำรุงสุข ทำให้เกิดความผูกพันกัน หากเป็นพิธีกรรมระดับหมู่บ้านก็จะทำให้เกิดความสามัคคีและความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันภายในสังคม เป็นต้น

เทอร์เนอร์ (1970, อ้างอิงใน สุทัศน์พงษ์ กุลบุตร, 2549, หน้า 1-6) ได้วิเคราะห์ถึงสัญลักษณ์ทางประเพณีพิธีกรรม ว่าสิ่งต่าง ๆ ที่มีการกำหนดให้มีขึ้นในการประกอบพิธีกรรมที่เกี่ยวกับสัญลักษณ์ทางประเพณี พิธีกรรมว่าสิ่งต่าง ๆ ที่มีการกำหนดให้มีขึ้นในการประกอบพิธีกรรมที่เกี่ยวกับระยะเวลา สถานที่ สิ่งของต่าง ๆ เครื่องใช้ ตัวบุคคล และลำดับขั้นตอนในการประกอบพิธี เป็นการจำลองมาจากสถานการณ์ในลักษณะของสิ่งแทนที่มีอยู่ในสังคม แต่ละแห่งที่มีการประกอบพิธีกรรมนั้น ๆ เมื่อมีการเกิดขึ้นของประเพณีและพิธีกรรมต่าง ๆ แล้วจะทำให้ทราบถึงลักษณะสภาพแวดล้อม ทางด้านวัฒนธรรม ความเชื่อของผู้คนในสังคมแต่ละแห่ง ได้จากความคิดดังกล่าว ย่อมแสดงให้เห็นว่าสัญลักษณ์คือสิ่งที่มีความหมายต่อสมาชิกของสังคมอย่างแท้จริง และในที่สุดผู้คนในสังคมส่วนใหญ่มิยอมรับว่าประเพณี พิธีกรรมเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตพวกตน และเมื่อพิธีกรรมกลายเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตแล้ว มนุษย์ย่อมสร้างเหตุผลมาสนับสนุน โดยเชื่อว่าหากปฏิบัติตามแล้วจะเป็นผลดีแก่สังคมที่ตนเองอาศัยอยู่ เป็นเหตุผลให้คนรุ่นต่อ ๆ ไปมีการปฏิบัติพิธีกรรมสืบต่อไปแบบรุ่นต่อรุ่น

จะเห็นได้ว่าปัจจัยที่ทำให้ประเพณีคงอยู่คือ การเห็นคุณค่าหรือประโยชน์ที่อยู่ในรูปของความเชื่อซึ่งมีการถ่ายทอดผ่านประเพณีต่าง ๆ จนกลายเป็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ และมนุษย์กับมนุษย์ ศาสนาและความเชื่อได้ให้ความสำคัญของคำสอนโดยมีพิธีกรรมเป็นส่วนเชื่อมโยง ผ่านการกล่อมเกลาโดยชุมชน ทำให้มีการปฏิบัติสืบต่อกันมาเป็นการกระทำซ้ำจากรุ่นหนึ่งสู่อีกหนึ่ง

ทฤษฎีการผสมผสานทางวัฒนธรรม

เนื่องจากการศึกษาในครั้งนี้ได้มุ่งเน้นที่จะศึกษาจากวัดพม่าในพื้นที่จังหวัดลำปาง ซึ่งตั้งอยู่ท่ามกลางวัฒนธรรมหลัก คือ วัฒนธรรมล้านนา ฉะนั้นในห้วงระยะเวลาที่ผ่านมาวิถีชีวิตวัฒนธรรมของชาวพม่าในจังหวัดลำปางย่อมมีการเปลี่ยนแปลงไปเป็นอย่างมาก และเพื่อเป็นการทำความเข้าใจเกี่ยวกับทฤษฎีการผสมผสานทางวัฒนธรรมผู้ศึกษาจึงได้ศึกษาจากทฤษฎีดังต่อไปนี้

ชววน พลตรี (2527, หน้า 7) ได้วิเคราะห์ว่าการผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรมเป็นไปอย่างช้า ๆ อาจต้องใช้เวลาในการปรับตัวอยู่ระยะหนึ่งเพื่อให้เข้ากับสังคมสมัยใหม่ นานวันเข้าก็จะสั่งสมประสบการณ์ต่อสิ่งเหล่านั้น และเกิดเป็นการผสมผสานทางวัฒนธรรมที่ดีที่สุด โดยโอกาสการผสมผสานทางวัฒนธรรมจะสำเร็จได้ต่อเมื่อประชาชนในสังคมให้ความสัมพันธ์กับสิ่งเหล่านั้นอย่างใกล้ชิด

โรเบิร์ต เรดฟิลด์ (1967, อ้างอิงใน ชาญชัย จีวรรัตนกิจ, 2529, หน้า 17) กล่าวว่าเมื่อมีการสร้างวัฒนธรรมใหม่ขึ้นโดยชนกลุ่มน้อยในสังคม จะต้องมีความแตกต่าง ระเบียบข้อบังคับต่าง ๆ ที่กำหนดขึ้นเพื่อเป็นแนวปฏิบัติในทางเดียวกัน ก่อให้เกิดความสัมพันธ์จนเป็นการผสมผสานวัฒนธรรมจนกลมกลืนในทางที่เหมาะสมที่สุด

มิดตัน เอ็ม กอร์ดอน (1964, อ้างอิงใน สมศักดิ์ ศรีสันติสุข, 2536, หน้า 88) ได้สร้างตัวแปรต่าง ๆ เกี่ยวกับกระบวนการกลมกลืนทางวัฒนธรรม ซึ่งมีอยู่ 7 ขั้นตอนย่อย เริ่มจากการเริ่มเปลี่ยนแปลงแผนในการดำเนินชีวิต ไปรับวัฒนธรรมอื่น ต่อมาคือการที่สังคมยอมรับเข้าเป็นสมาชิกในสังคม ก่อให้เกิดการแต่งงานระหว่างกลุ่ม อาจก่อให้เกิดการกลมกลืนทางวัฒนธรรมได้จนสามารถทำให้เจ้าถิ่นเดิมยอมรับเป็นประชากรร่วมกัน จนความรู้สึกร่วมกันของชนกลุ่มน้อยและกลุ่มใหญ่ไม่รังเกียจกัน ไม่เกิดการเลือกปฏิบัติ หรือความขัดแย้งใด ๆ เป็นลักษณะการกลมกลืนทางพลเรือนทั่วไปเสมือนเป็นพวกเดียวกัน

ทฤษฎีการผสมผสานทางวัฒนธรรมสามารถแบ่งได้สองกลุ่ม คือกลุ่มที่เชื่อว่าการผสมผสานทางวัฒนธรรมในท้ายที่สุดจะนำไปสู่สภาวะสุดท้าย คือ ไม่มีความแตกต่างกันเลยระหว่างคนกลุ่มใหญ่และคนกลุ่มน้อย เพราะเป็นการเชื่อมต่อดังระหว่างวัฒนธรรมในท้ายที่สุด

ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของแต่ละฝ่ายขึ้น กลายเป็นวัฒนธรรมใหม่ที่เรียกว่า “ทฤษฎีเอกวัฒนธรรม อีกกลุ่มหนึ่งเรียกว่า “ทฤษฎีพหุวัฒนธรรม” เชื่อว่าวัฒนธรรมของแต่ละกลุ่มไม่ได้สลายรวมกันแต่เป็นการยอมรับซึ่งกันและกันโดยปราศจากอคติ คนแต่ละกลุ่มอยู่รวมในสังคมเดียวกันได้ ภายใต้คตินิยมที่มีร่วมกัน มนุษย์ต้องมีการถ่ายทอดวัฒนธรรมจากรุ่นสู่รุ่น โดยวัฒนธรรมนอกที่รับมานั้นต้องอยู่บนพื้นฐานของวัฒนธรรมเดิม วัฒนธรรมที่มาจากที่อื่นในช่วงแรกเรียกว่า “วัฒนธรรมยืม” เป็นต้นกำเนิดของการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรม

ผู้วิจัยศึกษาทฤษฎีการผสมผสานทางวัฒนธรรมเพื่อใช้ประกอบการศึกษาเกี่ยวกับความเปลี่ยนแปลงในงานวิจัยเรื่องประเพณีต่างข้าวซ้อมมือ ในจังหวัดลำปางเพื่อวิเคราะห์ให้เห็นถึงความแตกต่างของการจัดงานประเพณี อาจช่วยให้เห็นรูปแบบที่เป็นการผสมผสานทางวัฒนธรรมได้

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับวัฒนธรรมและประเพณี

สิรินุช วงศ์สกุล (2544) ได้ศึกษาการคงอยู่ของเพลงพื้นบ้าน (ซอ) ในจังหวัดเชียงใหม่ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการคงอยู่ของเพลงพื้นบ้าน (ซอ) ในจังหวัดเชียงใหม่ และปัจจัยการคงอยู่ของเพลงพื้นบ้าน (ซอ) ในจังหวัดเชียงใหม่ ผลการศึกษาพบว่า การแสดงซอในจังหวัดเชียงใหม่ ยังคงอยู่โดยมีการพัฒนาเป็นระยะ ๆ เช่น การพัฒนาเป็น ละครซอ ซอสดริง มีการปรับปรุงเนื้อหาให้เป็นไปตามยุคสมัย และพบว่า ผู้ว่าจ้างโดยมากอยู่ในอำเภอรอบนอก นอกจากนั้นยังพบว่า มีการเผยแพร่การซอออกตามสื่อต่าง ๆ อีกด้วย ส่วนการคงอยู่พบว่า ปัจจัยที่ทำให้คงอยู่คือมีการรวมตัวกันเป็นคณะซอการรวมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของช่างซอ การสืบทอดให้แก่คนรุ่นใหม่ และการปรับปรุงเนื้อหาซอให้ทันต่อเหตุการณ์ปัจจุบัน เป็นต้น

พัชรพร เอื้อจิตรเมศ (2546) ได้ศึกษาบทบาทการคงอยู่และการเปลี่ยนแปลงเพลงกล่อมลูกภาคใต้ รวมทั้งศึกษาทำนองและเนื้อร้องเพลงกล่อมลูกภาคใต้ โดยศึกษาเพลงกล่อมลูกภาคใต้ บ้านบางสาร ตำบลกลาย อำเภอท่าศาลา จังหวัดนครศรีธรรมราช พบว่า ลักษณะทำนองและลักษณะเนื้อร้องมีลักษณะเด่น คือ มีแบบแผนการขับร้องเป็น 3 ส่วน คือ ส่วนนำ เนื้อร้อง และคำลงท้ายเพลง ท่วงทำนองและจังหวะมีลักษณะซ้ำ ทั้งมีการหยุดเป็นช่วง ๆ ระหว่างคำประพันธ์แต่ละชุด ทำนองมักมีการเอื้อนที่ตำแหน่งสุดท้ายของคำประพันธ์ มากกว่าตำแหน่งคำแรกหรือคำอื่น ๆ ของชุดคำ

จากการศึกษาบทบาทการคงอยู่ และการเปลี่ยนแปลงเพลงกล่อมลูกภาคใต้ในชุมชนบ้านบางสาร พบว่า ในอดีตเพลงกล่อมลูกมีบทบาทอยู่กับวิถีชีวิตของชาวบ้านเพราะว่านอกจากจะใช้กล่อมเด็กแล้วยังช่วยให้เด็กเป็นคนดีเพราะเนื้อเพลงช่วยสอดแทรกคุณธรรมต่าง ๆ ลงไปด้วย ในสภาวะปัจจุบันของชุมชนบ้านบางสารพบว่าการเปลี่ยนแปลงไป ในปัจจุบันเพลงกล่อมลูก

จึงเหลือเพียงบทบาทหน้าที่ในเชิงของการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมในรูปของการแสดง และการประกวดมากกว่าที่จะนำไปใช้ในชีวิตรจริง ผู้ที่ร้องแล้วแต่เป็นคนวัยชราทั้งสิ้น อาจกล่าวได้ว่าในอนาคตเพลงกล่อมลูกของบ้านบางสารมีแนวโน้มที่จะ หดไปแต่จะคงอยู่ใน รูปแบบของการอนุรักษ์ด้วยลายลักษณ์อักษร เทปบันทึกเสียง วีดิทัศน์ หรือสื่ออิเล็กทรอนิกส์ บางอย่างเท่านั้น

สมบัติ ธรรมชั้นแข็ง (2546) ได้ศึกษาเกี่ยวกับประเพณีแห่ไม้ค้ำโพธิ์ มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมา ความเชื่อ ปรัชญาธรรม กิจกรรมและพิธีกรรมเนื่องในประเพณี ประโยชน์ของประเพณี การคงอยู่และการเปลี่ยนแปลง และแนวทางการอนุรักษ์ส่งเสริมประเพณี ผลการวิจัย พบว่า ประเพณีนี้สืบทอดกันมาช้านานแล้ว โดยมีความเชื่อ คือเป็นการค้าจุน พุทธศาสนา ค้าจุนดวงชะตาชีวิต มีขั้นตอนพิธีกรรมเริ่มจากการเลือกไม้ การตกแต่งการแห่ ไม้ค้ำโพธิ์ และการถวายทาน ประโยชน์ของประเพณี คือ การสร้างความมั่นใจในการดำรงชีวิต ให้แก่ผู้คน การสร้างความสามัคคีให้เกิดขึ้นภายในชุมชน ในด้านการคงอยู่พบว่า ประเพณีแห่ ไม้ค้ำโพธิ์ มีการสืบทอดลักษณะของประเพณีมาจนถึงปัจจุบันนี้ แต่ในรายละเอียดอาจมี การเปลี่ยนแปลงไปบ้าง เช่นการนำสื่อบันทึกเข้ามาร่วมในขบวนแห่ และยังพบว่าประชาชน มีการให้ความร่วมมือในการเข้าร่วมและสืบสานประเพณีนี้ให้คงอยู่สืบไป

พรพรรณ จันทโรमानนท์ (2553) ได้ศึกษาเกี่ยวกับการคงอยู่และการเปลี่ยนแปลง ของอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชาวไทยเชื้อสายจีนในอำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี โดยจากการศึกษา พบว่า ชาวจีนได้เข้ามาตั้งถิ่นฐานในอำเภอโพธารามเป็นเวลาช้านานแล้ว โดยชาวจีนในยุคแรกไม่ได้รับการศึกษามากนัก แต่เนื่องจากชุมชนชาวจีนในโพธารามถูก แวดล้อมไปด้วยชุมชนของชาติพันธุ์อื่น ๆ ทำให้มีการติดต่อกันกับชาติพันธุ์อื่น ๆ ด้วย ประกอบกับ การจัดตั้งโรงเรียนของรัฐบาล ทำให้การศึกษามีความทันสมัยมากยิ่งขึ้น สิ่งเหล่านี้เป็นปัจจัย ที่มีผลต่อการคงอยู่ของวัฒนธรรมจีนเป็นอย่างมากแต่เนื่องจากชาวจีนในโพธารามในอดีตได้ จัดตั้งองค์กรเกี่ยวกับวัฒนธรรมจีน เช่นศาลเจ้า โรงเรียนหลายแห่ง ทำให้วัฒนธรรมจีนบางอย่าง ยังสามารถดำรงอยู่ได้ แต่ด้วยความที่ลูกหลานคนจีนขาดความรู้และความเข้าใจต่อการปฏิบัติ ประเพณีทำให้ประเพณีนี้กลายเป็นเพียงสัญลักษณ์ตามชั่วอายุลูกหลานของชาวจีน จนอาจ เลือนหายไปในที่สุด

วาทีณี คุ่มแสง (2553) ได้ศึกษาเกี่ยวกับประเพณีชาวม้ง โดยมีวัตถุประสงค์ของ โครงการวิจัยเพื่อทราบถึงประเพณีที่เกี่ยวกับวิถีชีวิตของชาวม้งในสังคมยุคโลกาภิวัตน์, เพื่อรื้อฟื้น องค์กรความรู้ด้านประเพณีและส่งต่อให้อนุชนรุ่นหลังของชาวม้ง และเพื่อนำองค์ความรู้ มาประยุกต์ใช้และนำไปสู่การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมประเพณีของชาวม้ง แบ่งออกเป็น

2 ประเภท คือ 1) ประเพณีชุมชน ได้แก่ ประเพณีปีใหม่ม้ง เป็นการเฉลิมฉลองศักราชใหม่ และเลี้ยงขอบคุณผีที่นับถือผีบรรพบุรุษ และผีที่คุ้มครองให้ผลผลิตเจริญเติบโต อุดมสมบูรณ์ 2) ประเพณีชีวิต ได้แก่ ประเพณีการเกิด เป็นการเรียกขวัญและการตั้งชื่อเด็กเกิดใหม่ ประเพณีงานศพ เป็นการแสดงออกถึงความกตัญญูของผู้เป็นลูกที่มีต่อผู้ตาย การสืบทอดองค์ความรู้ด้วยการให้ลูกหลานผู้ชายมีส่วนร่วมในกิจกรรมทุกขั้นตอน ผู้หญิงดูแลเรื่องอาหารและเครื่องแต่งกาย สามารถนำองค์ความรู้ไปประยุกต์ใช้โดยจัดทำหลักสูตรท้องถิ่น และแผนการเรียนรู้อิงกลุ่มสาระการเรียนรู้ต่าง ๆ และยินดีให้นักท่องเที่ยวเข้ามาเที่ยวงานประเพณีปีใหม่ม้ง และเข้าร่วมงานแต่งงาน ได้อย่างเปิดเผย

พระครูสิริรัตนานุกวัตร (2553) ได้ศึกษาเกี่ยวกับ การศึกษาวิเคราะห์คุณค่าทางจริยธรรมของประเพณีสงกรานต์มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาประวัติการพัฒนาการ กิจกรรม กระบวนการ และคติความเชื่อ และศึกษาคุณค่าทางจริยธรรมของประเพณีสงกรานต์ ทำการศึกษาครอบคลุมทุกภูมิภาคของประเทศไทย ได้แก่ ภาคกลาง ภาคอีสาน ภาคเหนือ และภาคใต้ ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์และวิเคราะห์ข้อมูลเป็นรายภูมิภาค ผลการวิจัย พบว่า ภาคกลางมีคุณค่าทางจริยธรรมจากปัญหา 3 ราศี เป็นประเพณีที่ให้กำเนิด ได้แก่ วันประมงแห่งชาติ วันครอบครัวภาคอีสาน มีคุณค่าทางจริยธรรมในการสร้างจิตสำนึกต่อการรดน้ำดำหัว ก่อเจตีย์ทราย ไม้ค้ำต้นโพธิ์ และผีตาโขน รวมถึงเป็นวันประมงแห่งชาติ วันครอบครัว วันอภัยโทษ ซึ่งกันและกัน มีแหล่งจริยธรรมจากปัญหา 3 ราศี รดน้ำดำหัว ขอศีลขอพรจากผู้ใหญ่ของลูก ๆ หลาน ๆ ภาคใต้ คุณค่าทางจริยธรรมสูงที่สร้างจิตสำนึกในวัฒนธรรมอันเป็นภูมิปัญญาของไทย

พัชรินทร์ สมหอม (2554) ได้ศึกษาประเพณีปะลองเปิงด้าจ๊ก หรือบุญส่งข้าวแช่ของชาวมอญ โดยมุ่งเสนอการให้ความหมายทางวัฒนธรรมและระบบความเชื่อของชาวมอญผ่านประเพณีส่งข้าวแช่ ผลการวิจัยพบว่า มีความหมายทางวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นจากระบบความเชื่อ โดยความเชื่อที่เกิดขึ้นนั้นมาจากการขัดเกลาทางสังคม โดยมีบ้าน และวัดในชุมชนเป็นศูนย์กลางทำให้เกิดกิจกรรมที่เป็นประเพณีท้องถิ่น ประเพณีจึงเป็นสิ่งที่สามารถแสดงอัตลักษณ์ของชาวมอญในประเทศไทยได้เป็นอย่างดี

วัลยา สุวรรณบัณฑิต (2557) ศึกษาภาพสะท้อนสังคมที่มาจากงานกวนข้าวมธุปายาสของชาวจังหวัดนครศรีธรรมราช โดยเป็นงานวิจัยที่มีการเก็บข้อมูลโดยการสังเกตแบบมีส่วนร่วมจากผู้มีส่วนร่วมในการกวนข้าวมธุปายาส ผลจากการศึกษา พบว่า ประเพณีกวนข้าวมธุปายาสสะท้อนให้เห็นความเชื่อที่มาจากพุทธศาสนา ซึ่งส่งผลให้เกิดประเพณีและวิถีปฏิบัติของชาวพุทธ ทำให้ประเพณีการกวนข้าวมธุปายาสมีการสืบทอดมาจนปัจจุบันนี้ และยังสะท้อนให้เห็นวิถีชีวิต

ของชาวนครศรีธรรมราช โดยนอกจากวัดและพุทธศาสนิกชนจะมีส่วนร่วมแล้ว ในปัจจุบันยังพบว่า มีหน่วยงานราชการให้ความร่วมมือด้วย ทำให้เกิดความสามัคคีในชุมชนมากยิ่งขึ้น

สรรพเกียรติ บุญเจริญ, ภูซง เสนานุช และศักดิ์นา บุญเปี่ยม (2558) ได้ศึกษาเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมท้องถิ่นในงานสงกรานต์พระประแดง วัดฤๅษะสงฆ์ 3 ประการ ประการแรก เพื่อศึกษาความเป็นมาของประเพณีสงกรานต์พระประแดง ประการที่สองวิเคราะห์ความเปลี่ยนแปลงประเพณีสงกรานต์ ภายใต้ปฏิสัมพันธ์ของความหลากหลายทางวัฒนธรรมในสังคมยุคโลกาภิวัตน์ และประการที่สาม เพื่อเสนอแนวทางในการจัดการวัฒนธรรมท้องถิ่น การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ผลการศึกษา พบว่า (1) ประเพณีสงกรานต์มีความเชื่อและคุณค่าที่เกี่ยวข้องกันให้ชาวมอญได้ยึดมั่นในพระพุทธศาสนา กตัญญูต่อบรรพชน รวมทั้งสร้างความสามัคคี ช่วยเหลือกัน (2) ประเพณีสงกรานต์พระประแดงมีการเปลี่ยนแปลงและสูญหายไปเป็นผลมาจากสภาพเศรษฐกิจ และสังคม ตลอดจนนโยบายการส่งเสริมการท่องเที่ยว ส่วนที่ยังคงอยู่เป็นเพียงการแสดงสาธิตเท่านั้น (3) องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นและชุมชนต้องร่วมกันเป็นแกนหลักในการอนุรักษ์ และประชาสัมพันธ์ถึงสาธารณะ ประเพณีสงกรานต์พระประแดง จึงจะดำรงอยู่เพื่อ

ชาติ ศรีจันทร์ (2558) ได้ศึกษาวิธีการสืบสานประเพณีบวชควายฮ้าง ชุมชนบ้านแมด ตำบลเชียงขวัญ อำเภอเชียงขวัญ จังหวัดร้อยเอ็ด เพื่อนำข้อค้นพบที่ได้จากการศึกษามาดำเนินการส่งเสริมการสืบสานประเพณีบวชควายฮ้าง ให้เกิดความยั่งยืนต่อไป ผู้วิจัยใช้ระเบียบวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการสัมภาษณ์เชิงลึกจากผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญจำนวน 20 ราย ผลการศึกษาพบว่า ประเพณีบวชควายฮ้าง เป็นประเพณีที่มีความเกี่ยวข้องกับการทำไร่ทำนาของชาวบ้าน เป็นการขอฝน ซึ่งชาวบ้านยังคงมีความเชื่อถือและศรัทธาในประเพณี ประเพณีบวชควายฮ้าง เป็นประเพณีที่ปลูกฝังให้ลูกหลานตระหนักถึงความเป็นคนไทยอีสาน เป็นประเพณีที่ทำให้เกิดความสงบสุขทางจิตใจ มีการแสดงออกถึงความกตัญญูต่อผู้ที่ผู้มีพระคุณ เป็นประเพณีที่สนุกสนานเพลิดเพลินมีความผูกพันต่อสถาบันครอบครัว

อาหมัดซาลี มูเก็ม (2559) ได้ศึกษาเรื่องประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อ ที่มีความสัมพันธ์ต่อวิถีชีวิตของชนกลุ่มชาติพันธุ์เขมรบน พื้นที่บ้านจารย์ อำเภอสังขะ จังหวัด สุรินทร์ มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาประเพณีพิธีกรรม ความเชื่อ ที่มีความสัมพันธ์ต่อวิถีชีวิตของคนในชุมชน ภายใต้บริบทความเป็นกลุ่มชาติพันธุ์เขมรบน การวิจัยครั้งนี้ผู้ทำการวิจัยใช้วิธีการสังเกตแบบมีส่วนร่วม การสัมภาษณ์เชิงลึกรายบุคคล การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ ในประเด็นประเพณี พิธีกรรม และความเชื่อของชุมชนที่ได้ทำการศึกษา ดังต่อไปนี้ 1) ประเพณีเช่นปู่ตา 2) ประเพณีแซนโฎนตา 3) พิธีกรรมบวงสรวงปราสาทสังข์ศิลป์ชัย 4) พิธีกรรมประอออกเปรี๊ยะแค 5) ความเชื่อ

ในการดูแลกันของคนในชุมชน ได้แก่ โจลมะมัวด การเรียกขวัญจากผลการศึกษา พบว่า ประเพณี พิธีกรรม และความเชื่อมีความสัมพันธ์ต่อวิถีชีวิตของคนในชุมชนเป็นอย่างมาก ซึ่งมีความสัมพันธ์ต่อวิถีชีวิตใน 3 ด้านหลักของคนในชุมชน คือ ด้านการทำมาหากิน ด้านความสัมพันธ์ทางสังคม และด้านความเป็นอยู่

เปรมวิทย์ วิวัฒน์เศรษฐ์ (2560) ได้ทำการศึกษาเรื่องอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชาติพันธุ์ในพิธีกรรมแห่งชีวิตชาวไทลื้อ จังหวัดพะเยา โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาขั้นตอนการจัดพิธีกรรมแห่งชีวิตของชาวไทลื้อ วิเคราะห์อัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อที่ปรากฏในพิธีกรรมแห่งชีวิตของชาวไทลื้อ และวิเคราะห์ปัจจัยการดำรงอยู่ของพิธีกรรมแห่งชีวิตของชาวไทลื้อ ในพื้นที่จังหวัดพะเยา โดยใช้วิธีการศึกษาทางคติชนวิทยา ว่าด้วยวิธีการวิจัยวัฒนธรรมพื้นบ้านเชิงธรรมชาตินิยม แล้วนำเสนอผลการศึกษาแบบพรรณนาวิเคราะห์ ผลการศึกษาพบว่า พิธีกรรมแห่งชีวิตของชาวไทลื้อในจังหวัดพะเยา แบ่งได้ 2 ลักษณะ คือ พิธีกรรมที่จัดขึ้นเมื่อมีเหตุการณ์สำคัญในชีวิต และพิธีกรรมที่จัดขึ้นทุก ๆ รอบปี โดยผลการศึกษา พบว่า ขั้นตอนในการประกอบพิธีแห่งชีวิต มีลักษณะที่มีรูปแบบโครงสร้างและขั้นตอนที่ชัดเจน และเป็นเอกลักษณ์เฉพาะพิธี พิธีกรรมแห่งชีวิตของชาวไทลื้อ ได้แสดงให้เห็นถึงอัตลักษณ์ของชาวไทลื้อ เช่น แนวคิดของพิธีกรรม ความเชื่อ รูปแบบและข้อบัญญัติของพิธีกรรม ภาษา ฯลฯ และนอกจากนั้นยังพบว่า มีการสานสัมพันธ์ระหว่างชาวไทลื้อกับมิตินี้ 3 โดยผ่านผู้ประกอบพิธีกรรม ตัวบททางวรรณกรรม และอุปกรณ์ประกอบพิธี และจากการศึกษายังพบว่า ปัจจัยที่ทำให้พิธีกรรมแห่งชีวิตของชาวไทลื้อ ในจังหวัดพะเยา ยังดำรงอยู่ได้ คือ ความเชื่อที่มีต่อพลังจากนามธรรมอันสูงส่ง ความภาคภูมิใจในความเชื่อชาติพันธุ์ไทลื้อ กระบวนการสร้างและถ่ายทอดองค์ความรู้ให้แก่เยาวชนไทลื้อ รวมทั้งบทบาทและหน้าที่อันสำคัญของพิธีกรรมที่มีต่อชีวิตความเป็นอยู่ของชาวไทลื้อในจังหวัดพะเยา

ชลอ รอดลอย (2561) ได้ทำงานวิจัยเรื่องประเพณีไทยภาคกลาง โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาคำศัพท์และสำนวนไทยที่เกี่ยวข้องกับขนบธรรมเนียมประเพณีไทย เฉพาะภาคกลางเท่านั้น ศึกษาจากหนังสือต่อไปนี้ สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคกลาง ประเพณีไทย การเกิด การตาย การแต่งงาน บ่าวสาว เทศกาลลอยกระทง ประเพณีต่าง ๆ ประเพณีในวันสงกรานต์ คู่มือบวชพระฉบับสมบูรณ และสำนวนไทย พบว่า คำศัพท์และสำนวนไทยมีส่วนเกี่ยวข้องกับประเพณีวัฒนธรรมไทย เช่น คำศัพท์และสำนวนไทยที่เกี่ยวข้องกับการเกิด การบวช การแต่งงาน และการตาย ผลจากการศึกษา พบว่า ประเพณีของคนไทยภาคกลางนั้น ค่อนข้างมีแบบแผนและเป็นการปฏิบัติสืบทอดต่อกันมานานแล้ว เช่น งานศพ โดยได้ปรากฏออกมาในรูปภาพและถ้อยคำต่าง ๆ ที่ช่วยสื่อให้เห็นภาพได้ดียิ่งขึ้นเป็นจำนวนมาก เช่น คนยากกว่าผี ผู้ดีว่าศพ เป็นต้น

พระพิระพงษ์ พิชาลี และชูลีรัตน์ เจริญพร (2561) ได้ศึกษาอัตลักษณ์ของประเพณี บุญเดือนหก (บุญบั้งไฟ) กรณีศึกษา ตำบลบ้านถ่อน อำเภอท่าบ่อ จังหวัดหนองคาย มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงของประเพณีบุญบั้งไฟ (บุญเดือนหก) ของชาวตำบลบ้านถ่อน อำเภอท่าบ่อจังหวัดหนองคาย และเพื่อศึกษาเงื่อนไขที่ทำให้ประเพณีบุญบั้งไฟ (บุญเดือนหก) ของชาวตำบลบ้านถ่อน อำเภอท่าบ่อ จังหวัดหนองคาย ยังคงดำรงอยู่ ใช้การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ โดยเทคนิคการวิเคราะห์สาเหตุและผล (Cause and Effect Analysis) และนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์ให้เห็นว่า มีเงื่อนไขใดบ้างที่ทำให้ประเพณีบุญบั้งไฟ ของตำบลบ้านถ่อนยังคงดำรงอยู่ผลการศึกษา พบว่า ประเพณีบุญบั้งไฟของชาวบ้านถ่อน แบ่งการเปลี่ยนแปลงได้เป็น 4 ช่วง คือ ช่วงแรกตั้งแต่ปี พ.ศ. 2500 ถึงปี พ.ศ. 2517 ช่วงที่สอง ตั้งแต่ปี พ.ศ.2518 ถึงปี พ.ศ. 2524 ช่วงที่สาม ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2525 ถึงปี พ.ศ. 2553 ช่วงที่สี่ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2554 ถึงปี พ.ศ. 2561 โดยด้านความเชื่อคงดำรงอยู่ในประเพณีบุญบั้งไฟ โดยการจุดบั้งไฟเพื่อเป็นการขอฝนจากพญาแถน และจุดบั้งไฟถวายหลวงปู่ใหญ่ เพื่อเป็นสิริมงคล ในการเริ่มทำการเกษตรกรรมสำหรับการเปลี่ยนแปลงพบในด้านรูปแบบของบั้งไฟจากขนาดเล็ก จะมีขนาดใหญ่ขึ้นและจำนวนมากขึ้น ด้านเป้าหมายมีการรักษา สืบทอดประเพณีจากรุ่นสู่รุ่น ปัจจุบันเพิ่มเติมเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว

จากการศึกษาที่ผ่านมา พบว่า ประเพณีส่วนใหญ่ที่มีการศึกษานั้นมีทั้งที่เป็นประเพณี ที่รู้จักกันโดยทั่วไป และมีบางส่วนที่เป็นการศึกษาเป็นประเพณีเฉพาะถิ่น และยังมีผู้ใด ทำการศึกษาเกี่ยวกับประเพณีต่างข้ามช่อมต่อ ผู้ศึกษาจึงเห็นว่าควรมีการนำประเพณีนี้มาศึกษา เพื่อเป็นการเผยแพร่องค์ความรู้ให้คงอยู่คู่จังหวัดลำปางสืบไป

เอกสารงานวิจัยเกี่ยวกับการพลวัตของประเพณี

ในการศึกษาครั้งนี้ผู้ศึกษาได้ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพลวัต ประเพณีเพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาเรื่องการพลวัตของประเพณีต่างข้ามช่อมต่อ ในพื้นที่ อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง โดยสามารถแบ่งประเภทของเอกสารและงานวิจัยที่ได้ศึกษา ดังต่อไปนี้

ความหมายของการพลวัต

พลวัต เป็นแนวทางการศึกษาทางคติชนอย่างหนึ่งซึ่งชี้ให้เห็นถึงความแตกต่างระหว่าง อดีตกับปัจจุบัน ว่ามีการเปลี่ยนแปลงอย่างไรบ้าง โดยมีผู้รู้หลายท่านได้ให้ความหมายของการพลวัตไว้มากมาย ดังตัวอย่างต่อไปนี้

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2556, หน้า 818) ได้ให้ความหมายของการพลวัต ว่าเป็นสิ่งที่เป็นผลมาจากการเคลื่อนที่ของแรง

วดี เชื้อพราหมณ์ (2556, หน้า 133) ให้ความหมายอย่างชัดเจนว่า เป็นการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิต โดยที่มนุษย์เป็นผู้สร้างขึ้น เป็นการเปลี่ยนแปลงที่เน้นให้เห็นถึงปัจจัยในการเปลี่ยนแปลง

ประเวศ วะสี (2547, อ้างอิงใน พระพรททอง แก้วทองมี, ฉลอง พันธุ์จันทร์ และธีระพงษ์ มีไชย, 2562, หน้า 8) ให้ความหมายว่า พลวัตทางสังคมและวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่แยกจากกันไม่ได้ มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันอย่างลึกซึ้ง วัฒนธรรมเกิดขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการทางสังคมและจิตใจของมนุษย์ วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ช่วยให้โครงสร้างทางสังคมคงอยู่ เพราะมีความผูกพันทางจิตใจของหลาย ๆ คนเข้าด้วยกัน

สถาพร ศรีสังข์จ้ง (2561) ได้ให้ความหมายของการพลวัตว่า พลวัตมีที่มาจากภาษาสันสกฤต แปลเป็นไทยว่า “พลังที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลง” หรือ “พลังที่เกิดจากความเปลี่ยนแปลง” โดยมักจะมีการนำคำว่าพลวัตมาเชื่อมต่อกับคำอื่น เพื่ออธิบายปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมไทย เช่น พลวัตทางวัฒนธรรม พลวัตทางการเมือง เป็นต้น

เสรี พงศ์พิศ (2547, อ้างอิงใน พระสมุห์สุรพล สุทตญาโณ, 2562, หน้า 39) ได้กล่าวว่า “พลวัต” หมายถึง พลวัตมาจากคำในภาษาอังกฤษว่า “Dynamic” ซึ่งแปลว่าพลัง ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าพลวัต คือ พลังในการเปลี่ยนแปลงพลัง ที่ก่อให้เกิดการเคลื่อนไหวเป็นพลังที่มีกฎเกณฑ์ที่เกี่ยวข้องกันหลายด้านหรือเป็นระบบ กระบวนการแบบปฏิสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องถึงพลังการแข่งขัน ความขัดแย้งและการเปลี่ยนแปลง

จากการศึกษาความหมายของการพลวัตสามารถสรุปได้ว่า พลวัตคือสิ่งที่ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงที่มีการกระทำต่อวัฒนธรรม วิถีชีวิต หรือสิ่งใดสิ่งหนึ่งซึ่งล้วนแล้วแต่มีผลต่อการดำเนินชีวิตของผู้คนในสังคมทั้งสิ้น

งานวิจัยเกี่ยวกับการพลวัตของประเพณี

แสงระวี โห้เลื่อย (2546) ได้ศึกษาเรื่องพลวัตทางสังคมและวัฒนธรรม: กรณีศึกษาบ้านท่าเรือ ตำบลเขื่อนอุบลรัตน์ จังหวัดขอนแก่น มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพลวัตทางสังคมและทางวัฒนธรรม และศักยภาพของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยว ผลการศึกษา พบว่าการพลวัตทางสังคมและทางวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นในชุมชนมีปัจจัยภายนอก ได้แก่ อำนาจรัฐ ปัจจัยภายใน คือ สภาพภูมิประเทศ ข้อจำกัดของทรัพยากร และการปรับตัวให้เข้ากับปัจจัยภายนอก ทั้งนี้ ชุมชนต้องมีการปรับตัวเพื่อเป็นชุมชนของการท่องเที่ยวเพื่อเป็นการตอบสนองต่อความต้องการของสมาชิก จึงต้องมีการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยว การปรับจากวิถีชีวิตดั้งเดิมนี้ เพื่อที่จะให้เกิดความมั่นคง และผลกำไรจากการประกอบกิจการ

เอกสิทธิ์ ไชยบิน (2546) ได้ศึกษาพลวัตลัทธิพิธีกรรมลงผี: กรณีศึกษาปฏิสัมพันธ์ทางสังคมระหว่าง ม้าขี่ ลูกเลี้ยง และผีเจ้านาย ในจังหวัดเชียงใหม่ โดยมุ่งเน้นที่จะอธิบายถึงกระบวนการกลายสภาวะจากปัจเจกบุคคลมาสู่การเป็นม้าขี่ ซึ่งมีบทบาทในชุมชน เมื่อเทียบกับการแพทย์สมัยใหม่สิ่งเหล่านี้บางคนอาจมองว่า ว่างมาย ไร้เหตุผล จากการศึกษาพบว่า การเป็นม้าขี่โดยมากนั้นเกิดจากอาการเจ็บป่วย โดยไม่สามารถรักษาให้หายขาดได้ จึงต้องตัดสินใจยอมรับเป็นม้าขี่อาการป่วยจึงจะหาย และบุคคลที่เป็นม้าขี่จะมีบทบาทต่อชุมชน คือ เป็นผู้ติดต่อกับสิ่งเหนือธรรมชาติ ทำหน้าที่รักษาโรค ทำนายโชคชะตา ดังจะเห็นได้จากพิธีกรรมต่าง ๆ เช่น พิธีลงขอนกระด้าง แต่เมื่อเวลาผ่านไปพบว่าพิธีกรรมต่าง ๆ ล้วนแล้วแต่มีพลวัตที่เลื่อนไหล มีการปรับตัวให้สอดคล้องกับบริบทของสังคมเพิ่มมากขึ้นสามารถเชื่อมโยงกับความรู้ใหม่ เช่น พุทธศาสนา การแพทย์แผนใหม่ และการอธิบายแบบวิทยาศาสตร์ เช่นการนำวาทกรรมทางการแพทย์ มาอธิบายความเจ็บป่วยจากผีเจ้านาย เกิดการผสมผสานกับองค์ความรู้เดิมที่มีอยู่ โดยพิธีกรรมทั้งหมดยังคงอยู่บนพื้นฐานความเชื่อเกี่ยวกับผีเจ้านาย เชื่อว่าสามารถลดบั่นดาลให้ผู้คนมีความเป็นอยู่ที่ดีสุขสบายได้

วีณา เอี่ยมประไพ (2549) ได้ทำการวิจัยเกี่ยวกับพลวัตทางสังคมของชุมชนบริเวณป้อมปราการในเกาะรัตนโกสินทร์ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความเป็นมา สภาพแวดล้อมบริเวณชุมชนรอบป้อมพระสุเมรุและป้อมมหากาฬ และนำมาวิเคราะห์เปรียบเทียบสภาพแวดล้อมของทั้งสองชุมชน โดยใช้วิธีการการค้นคว้าจากเอกสาร การสัมภาษณ์ การสังเกต ผลการวิจัย พบว่าความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นภายในชุมชนล้วนแล้วแต่มีที่มาจากอำนาจรัฐทั้งสิ้น โดยชุมชนป้อมพระสุเมรุ ต้องปรับตัวเข้ากับชุมชนรอบข้าง จากที่แต่เดิมเป็นที่ตั้งป้อมป้องกันพระนคร ปัจจุบันกลายมาเป็นย่านการค้า แต่ในขณะเดียวกันชุมชนป้อมมหากาฬ กลับมีการคัดค้านการให้ประชาชนโยกย้ายออกนอกพื้นที่เพื่อสร้างสวนสาธารณะ หากมองภาพรวมแล้วสิ่งที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง คือ ระบบทุนนิยมที่ต้องการให้ประเทศทันกับกระแสโลกาภิวัตน์

ชาติรี เวียงแก้ว (2552) ได้ศึกษากระบวนการทัศน์และพลวัตการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมของบ้านปะอาว อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากระบวนการทัศน์และพลวัตการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมของบ้านปะอาว อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี และศึกษาผลกระทบจากกระบวนการทัศน์และพลวัตการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมของบ้านปะอาว อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี โดยการสัมภาษณ์จากกลุ่มตัวอย่างที่มีการเลือกแบบเฉพาะเจาะจง ผลการศึกษา พบว่า สิ่งที่ควรอนุรักษ์สืบสาน คือ ทัศนกรรมเครื่องทองเหลือง ผ้าทอประเพณีท้องถิ่น เช่น บุญบั้งไฟ ก่อให้เกิดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม โดยมีทั้งภาครัฐ และเอกชนเข้ามามีส่วนร่วม ทางด้านพลวัตที่เกิดจากการท่องเที่ยว คือ มีการเปลี่ยนแปลงหลาย ๆ อย่าง

ทั้งด้านรูปแบบ และกิจกรรมการท่องเที่ยว คือ ในอดีตเป็นการท่องเที่ยวเพื่อซื้อสินค้าท้องถิ่นเท่านั้น แต่ปัจจุบันมีการพัฒนามากขึ้น เช่น การท่องเที่ยวแบบโฮมสเตย์ มีแหล่งท่องเที่ยวใหม่เกิดขึ้น ส่งผลให้กลุ่มนักท่องเที่ยวมีความหลากหลายมากขึ้น

บุญยศฤกษ์ อเนกสุข และอารีรัตน์ เรืองกำเนิด (2552) ได้ศึกษาเรื่องการพลวัตของประเพณีกำฟ้าของกลุ่มชาติพันธุ์พวนในบริบทการท่องเที่ยวของประเทศไทย โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษารูปแบบดั้งเดิมของงานบุญกำฟ้าของชาวพวนในประเทศไทย ว่ามีลักษณะเป็นอย่างไร และศึกษาการเกิดขึ้น ดำรงอยู่และการเปลี่ยนแปลงไปของงานประเพณีบุญกำฟ้าของกลุ่มชาติพันธุ์ไทพวนในบริบทการท่องเที่ยวของประเทศไทย ผลการศึกษา พบว่า ประเพณีกำฟ้าของชาวพวนในแต่ละถิ่นมีความแตกต่างกันออกไป ดังตัวอย่างต่อไปนี้ ชาวพวนบ้านหาดเสี้ยว จังหวัดสุโขทัย กำลังอยู่ในช่วงการปรับตัวเข้าสู่การท่องเที่ยว มีการกำหนดวันหยุดให้สตรีชาวไทพวน ทอผ้านำไปขายต่างถิ่น มีกิจกรรม เช่น การทำขนม ทำอาหารต่าง ๆ ส่วนชาวพวนในอำเภอพรหมบุรี จังหวัดสิงห์บุรี เริ่มมีการจัดงานกำฟ้าที่เน้นเป็นกิจกรรมการท่องเที่ยวมากขึ้น ถือเป็นวันขึ้นปีใหม่ของพวน และวันหยุดพักผ่อน มีการทำกิจกรรมต่าง ๆ เช่น เผาข้าวหลาม การรำกำฟ้า เป็นต้น และในตำบลบ้านฝื่อ อำเภอบ้านฝื่อ จังหวัดอุดรธานี ยังพบว่า ไม่มีการจัดงานกำฟ้าเป็นกิจกรรมการท่องเที่ยว คงเป็นแต่กิจกรรมของชาวบ้านบางกลุ่มเท่านั้น

พระพรทอง แก้วทองมี, ฉลอง พันธุ์จันทร์ และธีระพงษ์ มิไธสง (2562) ได้ศึกษาความหมายและความสำคัญของกุ่มบัวมาศที่มีต่อชุมชนตำบลบัวมาศ และเพื่อศึกษาการคงอยู่ประเพณีสงกรานต์กุ่มบัวมาศ ตำบลบัวมาศ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ มีวิธีดำเนินการวิจัยโดยศึกษาข้อมูลจากเอกสาร ข้อมูลภาคสนาม แบบสัมภาษณ์การสนทนากลุ่ม การสัมภาษณ์เชิงลึก กลุ่มตัวอย่างจำนวน 35 รูป/คน รวมถึงการสังเกตประเพณีสงกรานต์กุ่มบัวมาศ นำข้อมูลมาวิเคราะห์เนื้อหาแล้วนำเสนอเชิงพรรณนา วิเคราะห์ ผลการวิจัย พบว่า พลวัตประเพณีสงกรานต์กุ่มบัวมาศ โดยมีชุมชนจำนวน 9 แห่ง ที่ให้ ความสำคัญกับการสงกรานต์กุ่มบัวมาศด้านวิถีชีวิตตามแบบคติดั้งเดิม ซึ่งมีความสำคัญเกี่ยวข้องกับกุ่มบัวมาศ คือ ประเพณีบุญเดือน 5 ประเพณีการสงกรานต์กุ่มบัวมาศที่มีต่อชุมชนตำบลบัวมาศ แบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ 1) ความหมายและความสำคัญของกุ่มบัวมาศที่มีต่อชุมชนตำบลบัวมาศ ที่ได้จัดขึ้นในวัน เพ็ญ ขึ้น 15 ค่ำ เดือน 5 ของทุกปี และ 2) การคงอยู่ประเพณีสงกรานต์กุ่มบัวมาศของชุมชนตำบลบัวมาศ ซึ่งมีความสัมพันธ์กับฮีตสิบสองของชาวอีสาน คือ ช่วงเวลาของการจัดประเพณีบุญเดือน 5 ของชุมชน ทั้ง 9 แห่ง โดยมีพิธีกรรมสงกรานต์องค์พระนารายณ์ ที่ได้อันเชิญมาจากพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ จังหวัดขอนแก่น สำหรับพิธีบวงสรวงได้เชิญพราหมณ์มาจากสำนักพระราชวังกรุงเทพมหานคร ร่วมกับพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา มีการรำบวงสรวง การบอบาน และการจุดบั้งไฟเสี่ยงทาย

สำหรับแนวทางการจัดการประเพณีสงกรานต์ แบ่งออกเป็น 5 ส่วน คือ แนวทางการจัดการประเพณีสงกรานต์ แนวทางการจัดการด้านการบิน แนวทางการจัดการด้านพิธีกรรม แนวทางการจัดการด้านการท่องเที่ยวและเศรษฐกิจชุมชน และแนวทางการจัดการด้านภูมิทัศน์ ซึ่งแนวทางการจัดการทั้งหมดควรมีส่วนร่วมกับหน่วยงานทั้งในระดับชุมชน ภาครัฐ และเอกชน

พระสมุห์สุรพล สุทธญาโณ (2563) ได้ศึกษาเรื่องพลวัตของประเพณีการทำบุญกฐินของชาวกุโหลในตำบลบึงเลิศ อำเภอเมยวดี จังหวัดร้อยเอ็ด มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการทำบุญกฐินในพระพุทธศาสนา เพื่อศึกษาการทำบุญกฐินของชาวกุโหล และเพื่อศึกษาพลวัตการทำบุญกฐินของชาวกุโหลในตำบลบึงเลิศ อำเภอเมยวดี จังหวัดร้อยเอ็ด ผลการศึกษา พบว่าการทอดกฐินเป็นบุญเฉพาะกาล กระทำหลังออกพรรษาแล้วเป็นเวลา 1 เดือน ถ้าเกินนั้นไม่เรียกว่าทอดกฐิน การทำบุญกฐินของชาวกุโหล มี 2 แบบ คือ การทำบุญกฐินในอดีต เรียกว่า จุกฐิน เป็นการทอดผ้าให้เสร็จในวันเดียว และกฐินแบบปัจจุบันเป็นกฐินที่มีการพลวัตจากเดิมไปมาก ไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม พลวัตด้านวัฒนธรรมประเพณี เป็นการทอดกฐินแบบมีเจ้าภาพ เครื่องประกอบพิธีต่าง ๆ นิยมซื้อมาถวาย ทั้งนี้เป็นการปรับเปลี่ยนให้เข้ากับยุคสมัยปัจจุบันมากยิ่งขึ้น

จากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวกับการพลวัตของประเพณี และวัฒนธรรม พบว่าโดยมากแล้วการพลวัตที่เกิดขึ้นเป็นการเปลี่ยนแปลงเพื่อให้เข้ากับวิถีชีวิตของคนในยุคปัจจุบัน และเพื่อตอบสนองปัจจัยภายนอกที่เกิดขึ้นเช่น การท่องเที่ยว อำนาจรัฐ ซึ่งเหล่านี้ส่งผลต่อการมีรายได้ของคนในท้องถิ่น ดังเป็นเหตุให้ประเพณีหลาย ๆ ประเพณีค่อนข้างเปลี่ยนแปลงไปมาก

ผู้ศึกษาได้ศึกษางานวิจัยเกี่ยวกับประเพณีต่าง ๆ เพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาประเพณีและความเชื่อเกี่ยวกับรายละเอียดต่าง ๆ ในประเพณีต่าง ๆ ชาวช่อมต และเสื่องงานวิจัยของพระพรทอง เชื้อทองมี ในการศึกษาถึงการพลวัตประเพณีต่าง ๆ ชาวช่อมตในพื้นที่อำเภอเมืองจังหวัดลำปาง

เอกสารเกี่ยวกับประเพณีต่าง ๆ ชาวช่อมต

สุทัศน์ พงษ์รัตน์ (2522, หน้า 8) ได้กล่าวถึงการจัดงานออกพรรษาที่วัดนั้นดาราม อำเภอเชียงคำ ว่าเมื่อถึงวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 ชาวบ้านจะช่วยกันจัดเตรียมสถานที่ มีการตกแต่งให้สวยงามด้วยเครื่องประดับต่าง ๆ มีการจัดข้าวของบูชาพระพุทธเจ้าต่าง ๆ เช่น ขนม นม เนย ครั้นถึงเวลา 3 นาฬิกา ผู้กวรวช่อมตผู้ชายเป็นชาย 4 คน และผู้หญิง 4 คน อาราธนารับศีล 8

แล้วจึงร่วมกันกวนข้าวมธุปายาส 49 ก้อน เมื่อเสร็จแล้วจึงนำไปวางไว้ในบริเวณที่เตรียมไว้ และทำพิธีถวายในเวลาประมาณ 5 นาฬิกา เรียกว่า “ตานข้าวหอมต่อหลวง”

ทวี เชื้อนแก้ว (2552, หน้า 139) ได้กล่าวถึงคำเวณتانของพ่อหนานอินทร์ หมูสี อดีตมัคทายก วัดลำภา ตำบลปรางแสนทอง ซึ่งได้ถอดความออกมาแล้ว ทำให้ทราบที่มาของการ ตานข้าวหอมต่อ ซึ่งมีใจความว่า ในสมัยพุทธกาลในครั้งที่พระพุทธเจ้ายังมีชีวิตอยู่นั้น ในช่วง เข้าพรรษา ท่านได้ตรัสให้ภิกษุทั้งหลายจำพรรษาที่วัด ส่วนตัวท่านเสด็จไปโปรดพระมารดา ที่สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ และไปจำพรรษาที่สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เมื่อถึงคราววันออกพรรษาแล้ว ท่านก็เสด็จลงมาบนโลกมนุษย์ โดยเสด็จลงมาทางบันไดเงินบันไดทอง และบันไดแก้วมณี ที่พระอินทร์เนรมิตให้ท่านได้เสด็จลงมาพร้อมกับเหล่าเทวดาทั้งหลาย พวกมนุษย์ที่ทราบข่าว การเสด็จลงมาของพระพุทธเจ้าก็จะหาข้าวปลาอาหารมาแสดงการต้อนรับพระพุทธเจ้า โดยได้นำ อาหารเหล่านั้นถวายแก่พระพุทธเจ้าในวันนั้นด้วย เรียกว่า “ข้าวหอมต่อ” เพราะหอมต่อ ในภาษาพม่า หมายถึง ข้าวพระพุทธนั่นเอง

สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดลำปาง (2548, หน้า 28) ได้กล่าวถึงการถวายข้าวมธุปายาส 49 ก้อน ว่ามีชื่อเรียกแตกต่างกัน โดยมีส่วนผสมระหว่าง นม เนย น้ำผึ้ง น้ำตาล โดยเป็น การระลึกถึงการบำเพ็ญกุศลของพระพุทธเจ้าเป็นเวลา 49 วัน มีการกล่าวถึงชาวไทใหญ่ว่า ชาวไทใหญ่เรียกข้าวมธุปายาสว่า “ตานข้าวหอมต่อ” และการกวนต้องกวนในบริเวณที่มีราชวัตร ล้อมรอบ ใช้หญิงพรหมจารีกวนบางแห่งมีการเจริญพุทธมนต์ควบคู่ไปด้วย

จากการทบทวนวรรณกรรมประเภทนี้จะพบว่าการจัดบันทึกเกี่ยวกับรายละเอียด ของประเพณีต่างข้าวหอมต่อน้อยมาก โดยเป็นการบันทึกที่ไม่ได้ลงไปถึงรายละเอียดมากนัก ดังนั้นผู้วิจัยจึงเห็นว่าควรนำมาเป็นตัวอย่างในการศึกษาเพื่อที่จะได้เห็นถึงประเด็นที่ยังไม่ได้มี การศึกษาและจะได้เป็นแนวทางในการทำการศึกษาต่อไป

ข้อมูลทั่วไปของจังหวัดลำปาง

คณะกรรมการจัดทำหนังสือวัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์ และภูมิปัญญาจังหวัดลำปาง (2542, หน้า 1-43) ได้ให้ข้อมูลจังหวัดลำปางว่า เป็นจังหวัดหนึ่งใน ภาคเหนือตอนบน ตั้งอยู่ในแอ่งที่ราบล้อมรอบด้วยภูเขา มีประวัติศาสตร์เก่าแก่ยาวนาน มีชื่อเรียกอย่างหลากหลายตั้งแต่ เขลางค์นคร, เวียงละกอน, นครลำปาง ฯลฯ ในภายหลังเป็นที่ รู้จักกันดีอีกชื่อหนึ่งว่า “เมืองรถม้า” ที่สัมพันธ์กับเอกลักษณ์ของลำปาง

สภาพภูมิอากาศ

ลำปางตั้งอยู่ในพื้นที่ราบลุ่มรอบล้อมด้วยหุบเขาจากทุกด้าน ทำให้มีลักษณะเป็นแอ่งกระทะ มีแม่น้ำสำคัญ คือ แม่น้ำวังที่มีต้นน้ำอยู่ที่ตอนเหนือ บริเวณอำเภอวังเหนือ ที่ไหลลงจากเหนือสู่ใต้ พื้นที่ราบที่กว้างใหญ่ที่สุดอยู่บริเวณตอนกลางนั้นคือ บริเวณอำเภอเมืองลำปาง อำเภอเกาะคา และอำเภอห้างฉัตร

ที่ตั้งจังหวัดลำปาง

จังหวัดลำปางมีพื้นที่ติดต่อกับจังหวัดอื่น ๆ ดังนี้

ทิศเหนือ ติดกับ จังหวัดเชียงใหม่ เชียงราย และพะเยา

ทิศตะวันออก ติดกับ จังหวัดพะเยา แพร่ และสุโขทัย

ทิศใต้ ติดกับ จังหวัดสุโขทัยและตาก

ทิศตะวันตก ติดกับ จังหวัดเชียงใหม่ ลำพูน และตาก

ทิวเขาและภูเขา

พื้นที่ของภาคเหนือประกอบด้วยภูเขากระจายอยู่ 3 ใน 4 ของภาค นั้นได้ตัดแบ่งที่ราบลุ่มแม่น้ำให้กระจายออกจากกันไม่เป็นผืนใหญ่เหมือนที่ราบในภาคกลางหรือภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จังหวัดลำปางเป็นที่ราบ ที่อยู่ระหว่างทิวเขาฝิ่ปันน้ำ ซึ่งเป็นทิวเขาที่มีลักษณะซับซ้อน โดยแนวของทิวเขาเอง ต่างเชื่อมต่อกันเป็นโครงข่ายอยู่ทางซีกตะวันออกของภาคเหนือ

ที่มาของชื่อ “ฝิ่ปันน้ำ” มาจากแหล่งต้นกำเนิดของแม่น้ำหลายสายที่แยกทิศทางกันไป ได้แก่ แม่น้ำปิง วัง ยม และน่าน ที่ไหลลงใต้สู่แม่น้ำเจ้าพระยา และกลุ่มน้ำแม่ลาว น้ำแม่ก และน้ำแม่อิง ที่ไหลขึ้นเหนือไปลงแม่น้ำโขง

ทิวเขาฝิ่ปันน้ำ ทอดตัวไปมาอย่างสลับซับซ้อน เริ่มจากเส้นแบ่งเขตจังหวัดระหว่างอำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่ กับอำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย ทอดยาวไปทางทิศใต้ตามแนวเส้นแบ่งเขตจังหวัด ระหว่างอำเภอไชยปราการ และอำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่ กับอำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย ถึงดอยผาใจ จึงหักกลับไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือและทิศเหนือตามแนวเส้นแบ่งเขตจังหวัดระหว่างอำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย กับอำเภอวังเหนือ จังหวัดลำปาง แล้วหักวกไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ ตามแนวเส้นแบ่งเขตจังหวัดระหว่างอำเภอพาน จังหวัดเชียงราย กับอำเภอวังเหนือ จังหวัดลำปาง และระหว่างอำเภอวังเหนือและอำเภอองาว จังหวัดลำปาง กับอำเภอแม่ใจ อำเภอเมืองพะเยา และอำเภอดอกคำใต้ จังหวัดพะเยา จากนั้นทิวเขาหักกลับไปทางทิศเหนือ ตามแนวเส้นแบ่งเขตอำเภอดอกคำใต้ อำเภอจุน และอำเภอเชียงคำ กับอำเภอเชียงม่วนและอำเภอปง จังหวัดพะเยา จนสิ้นสุดทิวเขาที่จุดบรรจบกับทิวเขาหลวงพระบาง รวมความยาวประมาณ 475 กิโลเมตร

ตัวเมืองลำปาง อยู่ ณ สูงจากระดับน้ำทะเลปานกลาง 234.92 เมตร และภูเขาสูงที่สุด อยู่ที่ อำเภอเมืองปาน ชื่อว่า “ดอยลังกา” ความสูง 1,986 เมตร บนละติจูด เหนือ 18 องศา 59' 53" และลองจิจูด ตะวันออก 99 องศา 24' 26" (คณะกรรมการจัดทำหนังสือวัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญาจังหวัดลำปาง, 2542, หน้า 29)

ลุ่มน้ำ

อาจนับว่าลำปาง ประกอบด้วย ลุ่มน้ำวังและลุ่มน้ำาว มีการแบ่งพื้นที่ลุ่มน้ำวัง ออกเป็น 7 ลุ่มน้ำสาขา สรุปรายละเอียดได้ดังนี้

1. ลุ่มน้ำแม่ น้ำวังตอนบน มีพื้นที่ประมาณ 1,639.55 ตารางกิโลเมตร มีแหล่งต้นกำเนิดมาจากเทือกเขาตึ่น้ำบริเวณดอยหลวง บ้านป่าหุง อำเภอพาน จังหวัดเชียงราย อยู่ทางทิศเหนือของอำเภอวังเหนือ บริเวณตำบลวังแก้ว เขตติดต่ออำเภอวังเหนือกับอำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย ครอบคลุมพื้นที่อำเภอวังเหนือและอำเภอแจ้ห่ม จังหวัดลำปาง รวมตำบลที่อยู่ในพื้นที่ลุ่มน้ำสาขาทั้งหมด 11 ตำบล มีลุ่มน้ำย่อยที่สำคัญ คือ ลุ่มน้ำแม่เย็นและลุ่มน้ำแม่มา

2. ลุ่มน้ำแม่สอย มีพื้นที่ประมาณ 732.97 ตารางกิโลเมตร มีแหล่งกำเนิดมาจากเทือกเขาทางด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือ แนวเขตแดนจังหวัดลำปางกับเชียงใหม่ ลุ่มน้ำแม่สอยอยู่ในเขตพื้นที่ในอำเภอแจ้ห่มและอำเภอเมืองปาน รวมตำบลที่อยู่ในพื้นที่ 5 ตำบล มีลุ่มน้ำย่อยที่สำคัญ คือ ลุ่มน้ำแม่ปานและลุ่มน้ำแม่มอน

3. ลุ่มน้ำแม่ตุ๋ย มีพื้นที่ประมาณ 809.38 ตารางกิโลเมตร มีแหล่งต้นกำเนิดมาจากเทือกเขาในเขตอำเภอเมืองปาน ไหลจากทิศเหนือลงมาทางทิศใต้เข้าเขตอำเภอเมืองลำปาง ก่อนไปบรรจบกับแม่น้ำวัง ที่อำเภอเมืองลำปาง พื้นที่ลุ่มน้ำอยู่ในอำเภอเมืองปาน และอำเภอเมืองลำปาง รวมตำบลที่อยู่ในพื้นที่ 4 ตำบล

4. ลุ่มน้ำแม่น้ำวังตอนกลาง มีพื้นที่ประมาณ 2,077.07 ตารางกิโลเมตร ครอบคลุมพื้นที่อำเภอห้างฉัตร อำเภอเมืองลำปาง อำเภอเกาะคา และอำเภอแจ้ห่ม มีลุ่มน้ำย่อยที่สำคัญ คือ ลุ่มน้ำแม่ยาว น้ำแม่โพธิ์ น้ำแม่ตาล และน้ำแม่เกี๋ยง รวมตำบลที่อยู่ในพื้นที่ 33 ตำบล

5. ลุ่มน้ำแม่จาง มีพื้นที่ประมาณ 1,626.86 ตารางกิโลเมตร เป็นลุ่มน้ำสาขาขนาดกลางที่สำคัญลุ่มน้ำหนึ่งของลุ่มน้ำวัง มีต้นกำเนิดมาจากดอยหลวงกับดอยผาแดง ซึ่งเป็นแนวสันปันน้ำกับลุ่มน้ำาว ครอบคลุมพื้นที่อำเภอแม่ทะกับอำเภอแม่เกาะทั้งหมด มีทิศทางการไหลจากทิศตะวันออกเฉียงเหนือไปทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ ไปบรรจบกับแม่น้ำวังที่บ้านสบจาง ในเขตอำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง มีลุ่มน้ำย่อยที่สำคัญ คือ ลำน้ำแม่เกาะ ลำน้ำแม่ทะ และลำน้ำแม่วะ รวมตำบลที่อยู่ในพื้นที่ 15 ตำบล

6. ลุ่มน้ำแม่ต้า มีพื้นที่ประมาณ 755.75 ตารางกิโลเมตร ครอบคลุมพื้นที่อำเภอเสริมงาม มีแหล่งต้นกำเนิดมาจากเทือกเขาเขตอำเภอเสริมงาม จังหวัดลำปาง กับอำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน ไหลไปบรรจบแม่น้ำวังในเขตอำเภอสบปราบ มีลุ่มน้ำย่อยที่สำคัญ คือลุ่มน้ำแม่เสียง และน้ำแม่เสริม รวมตำบลที่อยู่ในพื้นที่ 4 ตำบล

7. ลุ่มน้ำแม่น้ำวังตอนล่าง มีพื้นที่ 3,151.581 ตารางกิโลเมตร ครอบคลุมพื้นที่อำเภอเกาะคา อำเภอแม่ทะ อำเภอสบปราบ อำเภอเถิน อำเภอแม่พริก และพื้นที่ในเขตอำเภอบ้านตาก อำเภอสามเงา จังหวัดตาก มีลุ่มน้ำสาขาที่สำคัญ คือ ห้วยแม่พริกและห้วยแม่สลิด รวมตำบลที่อยู่ในพื้นที่ 22 ตำบล (คณะกรรมการจัดทำหนังสือวัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญาจังหวัดลำปาง, 2542, หน้า 32)

ประวัติศาสตร์ลำปาง

จังหวัดลำปางเดิมชื่อ “เมืองนครลำปาง” จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ได้ระบุไว้ อย่างชัดเจน ได้แก่ ศิลาคารีกร เลขทะเบียน ลป.1 จารึกเจ้าหมื่นคำเพชร เมื่อ พ.ศ. 2019 และ ศิลาคารีกรเลขทะเบียน ลป.2 จารึกเจ้าหาญสีหัต ได้จารึกชื่อเมืองนี้ว่า “ลคอร” ส่วนตำนานชินกาลมาลีปกรณ์ ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ตำนานเมืองเชียงแสน ตลอดจนพงศาวดารของทางฝ่ายเหนือ ก็ล้วนแล้วแต่เรียกชื่อว่า เมืองนครลำปาง แม้แต่เอกสารทางราชการสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ก็เรียกเจ้าเมืองว่า พระยานครลำปาง นอกจากนี้จารึกประตูพระอุโบสถวัดบุญญาวิทยารักษ์ ก็ยังมีข้อความตอนหนึ่งจารึกว่า เมืองนครลำปาง แต่เมื่อมีการปฏิรูปบ้านเมืองจากมณฑลเทศาภิบาลเป็นจังหวัด ตามคำสั่งของกระทรวงมหาดไทย ลงวันที่ 19 พฤษภาคม พ.ศ. 2459 ปรากฏว่า ชื่อของเมืองนครลำปาง ได้กลายมาเป็นจังหวัดลำปาง มาจนกระทั่งทุกวันนี้

สัญลักษณ์ประจำจังหวัด

สัญลักษณ์ที่ถูกเลือกให้เป็นตัวแทนจังหวัดลำปางในยุคหลังมาแล้ว อาจเรียกได้ว่าเป็นการสร้างขึ้นภายใต้จังหวัด ตามเขตการปกครองของกระทรวงมหาดไทย โดยเลือกสิ่งที่มีความโดดเด่นทั้งในด้านตำนาน ศิลปวัฒนธรรม และการท่องเที่ยวเข้ามาใช้เป็นตัวแทนของจังหวัดลำปาง

คำขวัญประจำจังหวัดลำปาง: ถ่านหินลือชา รถม้าลือลั่น เครื่องปั้นลือนาม งามพระธาตุลือไกล ฝึกช้างใช้ลือโลก

ตราประจำจังหวัด: ไก่สีขาวยืนอยู่ในซุ้มประตูพระธาตุลำปางหลวง

ต้นไม้ประจำจังหวัด: ต้นกระเช้าหรือในภาษาถิ่นว่า ขจาว (Holoptelea integrifolia)

ดอกไม้ประจำจังหวัด: ดอกพุทธรักษาญี่ปุ่นหรือธรรมรักษา (Heliconia psittacorum)

สัตว์น้ำประจำจังหวัด: ปลารากกล้วยชนิด *Acantopsis choirorhynchos*

ภาพ 1 ตราสัญลักษณ์ประจำจังหวัดลำปาง

ที่มา: หนังสือวัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญาจังหวัดลำปาง, 2542, หน้า 22

การปกครองท้องถิ่น

ราชการส่วนภูมิภาค มีสายบังคับบัญชาขึ้นตรงกับกระทรวงมหาดไทย เกิดจากการจัดระเบียบราชการในระบอบประชาธิปไตยที่ทำการยกเลิกระบอบมณฑลเทศาภิบาลที่มีการจัดระเบียบให้มีการบริหารราชการ 3 ส่วน ได้แก่ ราชการส่วนกลาง ส่วนภูมิภาค และส่วนท้องถิ่น ตามพระราชบัญญัติจัดตั้งกระทรวง ทบวง กรม พ.ศ. 2476 และพระราชบัญญัติปรับปรุงกระทรวง ทบวง กรม พ.ศ. 2476 ศูนย์กลางการบริหารอยู่ที่ศูนย์ราชการจังหวัดลำปาง ถนนวิชิตวุฒินันต์ ตำบลพระบาท อำเภอเมืองลำปาง โดยผู้ว่าราชการจังหวัดลำปางที่มีอำนาจปกครองท้องถิ่น 13 อำเภอที่ดูแลโดยนายอำเภอแบ่งออกเป็น 13 อำเภอ 100 ตำบล 855 หมู่บ้าน

เอกสารและงานวิจัยเกี่ยวกับชาวพม่าในจังหวัดลำปาง

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับชาวพม่าในจังหวัดลำปาง

เจือจันทร์ วงศ์พลกานันท์ (2554) ได้ศึกษาเรื่อง “วัดที่มีศิลปะแบบพม่าในจังหวัดลำปาง กับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม” มีวัตถุประสงค์ 3 ประการ ประการแรก เพื่อศึกษาบริบทด้านสังคม เศรษฐกิจและการเมืองที่ส่งผลต่อการก่อกำเนิดและดำรงอยู่ของวัดพม่าในจังหวัดลำปาง ประการที่สองเพื่อศึกษาถึงอิทธิพลทางด้านสถาปัตยกรรมและศิลปกรรม

แบบพม่าที่มีต่อการสร้างศาสนาสถานในจังหวัดลำปาง และ ประการสุดท้ายเพื่อสำรวจศักยภาพของชุมชน ซึ่งเป็นที่ตั้งของวัดที่มีศิลปะแบบพม่าเพื่อการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมต่อไป

คณะผู้วิจัยได้ทำการเก็บข้อมูลด้วยการวิจัยเอกสาร และการวิจัยภาคสนาม ผลการวิจัยเบื้องต้นพบว่า ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรป่าไม้เป็นปัจจัยดึงดูดให้ชาวพม่าเข้ามาทำกิจการป่าไม้จนร่ำรวยจึงสร้างวัดศิลปะแบบพม่าขึ้นหลายแห่งในเมืองลำปาง วัดดังกล่าวได้รับอิทธิพลจากศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมแบบพม่าจากช่างฝีมือชาวมณฑลยูนนาน อย่างไรก็ตาม การดำรงอยู่ของวัดพม่าหลายแห่งเป็นไปอย่างยากลำบากเพราะขาดการสนับสนุนด้านงบประมาณและบุคลากรจากหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชนอย่างไรก็ดี ข้อค้นพบในเบื้องต้นของผลการวิจัยก็คือ มีวัดที่มีศิลปะแบบพม่าและชุมชนที่มีศักยภาพด้านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม อย่างน้อย 2 วัด ได้แก่ วัดศรีชุม และวัดมอญสันฐาน

งานวิจัยของเจือจันทร์ วงศ์พลกานันท์ แสดงให้เห็นถึงการอพยพเข้ามาของชาวพม่า โดยเข้ามาสู่จังหวัดลำปาง และการสร้างวัดวาอารามต่าง ๆ เป็นเหตุให้วิถีชีวิตของชาวลำปาง บางอย่างมีแบบอย่างมาจากชาวพม่า สามารถช่วยอธิบายถึงการเข้ามาของประเพณีต่างชาดซ้อนต่อได้เป็นอย่างดี

กนิษฐกานต์ ปันแก้ว (2558) ได้ศึกษาความหลากหลายทางชีวภาพด้านศิลปวัฒนธรรม โดยใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research PAR) เพื่อ 1) ศึกษาความหลากหลายทางชีวภาพด้านศิลปวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ในชุมชนรอบวัดศิลปะพม่า อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง 2) พัฒนารฐานข้อมูลความหลากหลายทางชีวภาพด้านศิลปวัฒนธรรม 3) สร้างชุดกิจกรรม เรื่อง ความหลากหลายทางชีวภาพด้านศิลปวัฒนธรรม ประชากร คือ ประธานชุมชน กรรมการ และตัวแทนชุมชนวัดศิลปะพม่าในอำเภอเมือง จังหวัดลำปาง จำนวน 90 คน ดำเนินการวิจัย เป็น 3 ระยะ เครื่องมือในการวิจัย ประกอบด้วย แบบสำรวจบริบทชุมชน และแบบสัมภาษณ์เชิงลึก วิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพโดยใช้การวิเคราะห์เชิงเนื้อหา และการวิเคราะห์เชิงเหตุผลเป็นหลัก ส่วนข้อมูลเชิงปริมาณวิเคราะห์โดยใช้สถิติพื้นฐาน ผลการวิจัย พบว่า 1) ชุมชนรอบวัดศิลปะพม่า มี 9 ชุมชน ประกอบด้วย ชุมชนศรีชุม ชุมชนบ้านป่าขาม 1 ชุมชนบ้านดงไชย ชุมชนบ้านป่าขาม 2 ชุมชนท่ามะโอ ชุมชนลำปางคุณ ชุมชนบ้านป่าขามหลายเหมือง ชุมชนบ้านหน้าค่าย และชุมชนหัวเวียง บริบทของชุมชน ส่วนใหญ่เป็นคนไทย และยังมีคนพม่าอาศัยอยู่บ้างแต่น้อยมาก ภาษาที่ใช้สื่อสารเป็นภาษาเหนือ ด้านอาหาร คนในชุมชนนิยมรับประทานอาหารเหนือ มีจุดเด่น คือ ใช้กระเทียมเป็นเครื่องปรุง ไม่ใส่กะทิ วัฒนธรรมการรับประทานอาหารนิยมนั่งโต๊ะและปูเสื่อ ด้านประเพณีส่วนใหญ่เป็นประเพณีของไทยแต่ยังคงมีประเพณีของพม่าที่หลงเหลืออยู่ คือ ตักบาตรเบ็งปู้ด และประเพณี

ต่างข้าวช่อมต๋อ ส่วนด้านพฤติกรรมทางศาสนา คนในชุมชนไปวัดเพราะต้องการไปร่วมกิจกรรมตามประเพณีทางศาสนา ปัจจัยที่ส่งผลต่อการไปวัด ได้แก่ ประเพณี วัฒนธรรม ความศรัทธาในพระสงฆ์ และความศรัทธาในพระพุทธศาสนา ส่วนแนวทางในการผลักดันให้คนรุ่นใหม่เข้าร่วมกิจกรรมทางศาสนา คือ การชักจูงลูกหลานให้เข้าวัด จัดกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาอย่างต่อเนื่อง และโรงเรียนต้องเป็นส่วนหนึ่งในการผลักดันให้นักเรียนเข้าร่วมกิจกรรมทางศาสนา

2) ฐานข้อมูลความหลากหลายทางชีวภาพ ด้านศิลปวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ ในชุมชนรอบวัด ศิลปะพม่า จัดทำในรูปแบบเว็บไซต์ซึ่งได้รวบรวมข้อมูลประวัติของวัดศิลปะพม่า อำเภอเมืองจังหวัดลำปาง และข้อมูลด้านอาหาร ประเพณี และพฤติกรรมทางศาสนาของชุมชนไว้อย่างเป็นระบบ

3) ชุดกิจกรรมมีประสิทธิภาพ 88.66/87.30 และมีองค์ประกอบ ดังนี้ คำแนะนำสำหรับผู้ใช้งาน จุดประสงค์การเรียนรู้ บัตรเนื้อหาบัตรกิจกรรมเสริมความรู้ บัตรแบบทดสอบ บัตรแนวคำตอบ และแผ่นซีดี เสริมความรู้ จากการสืบค้นข้อมูล พบว่า งานวิจัยของกนิษฐกานต์ บันแก้ว ได้มีการศึกษาโดยรวมเกี่ยวกับบริบทของชุมชนรอบวัดพม่า ซึ่งเป็นแนวทางในการชี้ให้เห็นบริบทของชุมชนและประเพณีที่ปรากฏอยู่ว่ามีทิศทางไปในทิศทางใด และควรศึกษาโดยเฉพาะอย่างยิ่ง คือ ประเพณีต่างข้าวช่อมต๋อเพื่อให้เกิดความเข้าใจที่ลึกซึ้งเกี่ยวกับประเพณีตลอดจนแนวทางปฏิบัติในการประกอบพิธีกรรมในประเพณีต่างข้าวช่อมต๋อ เป็นต้น

เอกสารและงานวิจัยเกี่ยวกับชาวพม่าในจังหวัดลำปาง

ราชันย์ กลองกลืน และกรรณิการ์ คำมูล (2553, หน้า 49-62) ได้เขียนบทความเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ชุมชนรอบวัดพม่าในเมืองลำปางลงในหนังสือ “งานมาน งานไต ในนครลำปาง โดยได้เลือกชุมชนที่อยู่รอบวัดพม่าอย่างหนาแน่น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ชุมชนวัดป่ารวก เป็นชุมชนที่มีความเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์กบฏเงี้ยวเข้ายึดเมืองลำปาง เพราะว่า สถานที่ตั้งวัดป่ารวกเป็นสถานที่ตั้งกองทัพอันเงี้ยว โดยเดิมทีบริเวณวัดเป็นป่าไม้รวก ไม่ได้มีชุมชนแวดล้อมดังปัจจุบันนี้ ชุมชนที่ใกล้เคียงที่สุดคือ ชุมชนหัวเวียง ต่อมาพวกพม่าและชนกลุ่มน้อย เช่น ตองสู และมอญ ได้เข้ามาแผ้วถางและสร้างวัด โดยปัจจุบันนี้เชื้อสายของกลุ่มคนดั้งเดิมเหลืออยู่ไม่กี่หลังคาเรือน โดยมากชุมชนรอบวัดเป็นคนต่างถิ่นเสียมากกว่า ในด้านวัฒนธรรมประเพณีปัจจุบันยึดตามแบบอย่างประเพณีชาวไทยไปเสียส่วนใหญ่

ชุมชนท่ามะโอ เป็นชุมชนที่มีมาแต่โบราณแล้ว มีเรื่องเล่าว่าเดิมทีเป็นทำนน้ำมีต้นส้มโออยู่จึงเรียกว่า “บ้านท่ามะโอ” ตามภาษาท้องถิ่น คนบ้านท่ามะโอส่วนใหญ่มีเชื้อสายพม่า เพราะพม่าได้เข้ามาตั้งบริษัททำป่าไม้ในชุมชนนี้ ทำให้ผู้หญิงชาวบ้านท่ามะโอ มีสามีเป็นชาวต่างชาติเป็นจำนวนมาก เมื่อทำกิจการค้าไม้เจริญรุ่งเรืองดีแล้ว พ่อเลี้ยงหมองน้อย ได้สร้าง

วัดท่ามะโอขึ้นตามรูปแบบศิลปะพม่าเพื่อเป็นวัดของชุมชน นอกจากนั้นชาวพม่าในชุมชนท่ามะโอ ยังให้การอุปถัมภ์วัดไทยที่อยู่ใกล้เคียงเช่นวัดประตูดั้ง และวัดประตูป่อง เป็นต้น

ฉัตรดา เฉียบแหลม และธนากร สิงห์แก้ว (2553, หน้า 63-75) ได้เขียนบทความเกี่ยวกับ ประวัติศาสตร์ชุมชนรอบวัดพม่าในเมืองลำปางลงในหนังสือ “งานมาน งานโต ในนครลำปาง โดยได้เลือกชุมชนป่าขามซึ่งเป็นชุมชนที่มีชาวไทยเชื้อสายพม่าอยู่ค่อนข้างหนาแน่น และมีวัด ศิลปะพม่า อยู่ถึง 3 แห่ง ตามประวัติที่บันทึกบ้านป่าขาม เดิมทีบริเวณนี้เป็นป่าไม้ มีต้นมะขามขึ้น เป็นจำนวนมาก ชาวบ้านจึงเรียกว่า “ป่าขาม” ต่อมาเมื่อพวกพ่อค้าไม้มาตั้งรกรากที่บริเวณนี้ และใช้ป่าขามเป็นที่เลี้ยงช้างเพราะที่นี่มีมะขามมากชาวพม่าจะนำมะขามให้ช้างกินเพื่อเป็นยาถ่าย สำหรับช้าง โดยในอดีตชาวชุมชนป่าขามนี้เป็นชาวพม่าเสียส่วนใหญ่ ต่อมามีคนจากท้องถิ่นต่าง ๆ อพยพเข้ามาอยู่ ทำให้เกิดประเพณีที่ผสมผสานกัน เช่น เมื่อถึงวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 10 ก็มีการตาน เปรตพลี หรือบางปีมีการตานก๋วยสลาก ตามแบบชาวล้านนา และในวันออกพรรษาก็มีการต่าง ข้าวซ่อมต่อตามแบบฉบับชาวพม่า โดยในชุมชนป่าขามมีศาสนสถานในชุมชน 3 แห่ง คือ วัดม่อน ปู่ยักษ์ วัดม่อนจำศีล และวัดจองคำ ซึ่งเป็นวัดศิลปะพม่าทั้ง 3 วัด นอกจากนั้น ชุมชนป่าขาม ยังมีความสัมพันธ์กับวัดของชาวล้านนาที่อยู่ใกล้เคียง คือ วัดพระบาท และวัดป่าขามอีกด้วย

จากการยกตัวอย่างการตั้งชุมชนของชาวพม่าทั้งสามชุมชนจะเห็นได้ว่าชาวพม่าที่เข้ามา อยู่ในลำปางนั้น เป็นผู้มาตั้งเพราะสร้างเนื้อสร้างตัวมาจากการทำไม้ร่วมกับอังกฤษ จนเป็นคหบดี ที่มีชื่อเสียงของลำปาง ทำให้เมืองลำปางมีการแลกเปลี่ยนภูมิปัญญาและวัฒนธรรมซึ่งกันและกัน ทำให้เกิดมิตรภาพที่ดีระหว่างชาวเมืองลำปางกับชาวพม่า โดยมีวัดเป็นศูนย์รวมจิตใจเป็นที่ปรึกษา หรือกัน ชาวพม่าจึงได้สร้างวัดหลายแห่งในเมืองลำปาง ซึ่งวัดเหล่านี้ยังคงเป็นที่เลื่อมใสศรัทธา ของชาวเมืองลำปางมาจนถึงทุกวันนี้

ฐาปกรณ์ เครือระยา (2559) ได้กล่าวไว้ในหนังสือวารสารของสำนักงานวัฒนธรรม จังหวัดลำปาง ว่าหลังจากนั้นพม่าได้ตกเป็นเมืองขึ้นของอังกฤษเมื่อ พ.ศ. 2496 ซึ่งในช่วงเวลาดังกล่าวนี้เป็นช่วงเวลาที่มีการติดต่อค้าขายไม้และการเข้ามาทำสัมปทานไม้ในบริเวณภาคเหนือ ระหว่างอังกฤษ เจ้าเมืองลำปางและคหบดีชาวพม่า โดยได้ใช้แรงงานจากพม่าในการสร้างวัดหรือ สถานที่อันเป็นที่พึ่งทางจิตใจนี้ ชาวพม่ามีคติที่ให้ความเคารพต่อธรรมชาติที่มีบุญคุณทุกอย่าง เมื่อตนมีอาชีพตัดไม้ โค่นต้นไม้ในป่า ย่อมต้องขอขมาต่อธรรมชาติ หนทางหนึ่งก็คือการสร้างวัด เพื่ออุทิศส่วนกุศลให้ พร้อมกับอธิษฐานให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ในป่าปกป้องคุ้มครองตนเองมิให้มีภัย ดังนั้น เมื่อชาวพม่าที่เข้ามาอาศัยอยู่ในลำปางจึงได้นำเอาศิลปกรรมแบบมณฑลเลยเข้ามาด้วย

จากตัวอย่างเอกสารที่กล่าวมานั้นจะเห็นได้ว่า ชาวพม่าเข้ามาในจังหวัดลำปาง ในฐานะพ่อค้า เมื่อมีฐานะดีขึ้นจึงได้ร่วมกันสร้างวัดขึ้น โดยยังคงมีรูปแบบศิลปกรรมแบบพม่า

ทำให้วิถีชีวิตของชาวลำปางมีการผสมผสานทางวัฒนธรรมระหว่างล้านนา กับพม่า เป็นเหตุให้เราสามารถพบเจอประเพณีต่างข้าวหอมต๋อซึ่งเดิมเป็นประเพณีของชาวพม่าได้ในพื้นที่อำเภอเมืองลำปาง จนถึงปัจจุบันนี้

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยเรื่องพลวัตของประเพณีต่างข้าวซ้อมต่อในพื้นที่อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพลวัตของประเพณีต่างข้าวซ้อมต่อ ในพื้นที่อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง และเพื่อวิเคราะห์ปัจจัยการดำรงอยู่ของประเพณีต่างข้าวซ้อมต่อ ในพื้นที่อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง โดยได้ดำเนินการศึกษาด้วยวิธีการทางคดีชนวิทยา ซึ่งมีทั้งการศึกษาจากเอกสารและการปฏิบัติงานภาคสนามด้วยวิธีการสังเกต การสัมภาษณ์ และการสนทนากลุ่ม เมื่อได้ข้อมูลครบถ้วนแล้วก็นำมาบันทึกพลวัตของประเพณีต่างข้าวซ้อมต่อ ในพื้นที่อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปางและวิเคราะห์ปัจจัยที่ทำให้ประเพณีต่างข้าวซ้อมต่อยังคงอยู่ในปัจจุบัน จากนั้นจึงนำเสนอผลการวิจัยด้วยการพรรณนาวิเคราะห์ ซึ่งมีขั้นตอนโดยละเอียดดังนี้

การศึกษาข้อมูลเบื้องต้น

1. ศึกษาเอกสารและงานวิจัยเกี่ยวกับพลวัตของประเพณี
2. ศึกษาเอกสารเกี่ยวกับภูมิหลังของจังหวัดลำปาง
3. ศึกษาเอกสารเกี่ยวกับประเพณีต่างข้าวซ้อมต่อ
4. สอบถามรายละเอียดเกี่ยวกับเรื่องที่จะศึกษา เช่น ความเป็นมา ลักษณะการพลวัตของประเพณีต่างข้าวซ้อมต่อในพื้นที่จังหวัดลำปาง จากผู้ทรงคุณวุฒิและผู้มีความรู้

การเก็บรวบรวมข้อมูล

1. ทำหนังสือจากคณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา ถึงประธานชุมชนที่อยู่รอบวัดพม่า และเจ้าอาวาสวัดพม่าในพื้นที่อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง เพื่อขออนุญาตและขอความร่วมมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล
2. ลงพื้นที่เพื่อทำการเก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์วิทยากรตามวัดต่าง ๆ เพื่อค้นหาสิ่งที่เป็นการพลวัตของประเพณีต่างข้าวซ้อมต่อ และปัจจัยการดำรงอยู่ของประเพณีต่างข้าวซ้อมต่อ โดยมีการลงพื้นที่เก็บข้อมูล 6 ครั้ง ดังต่อไปนี้

ครั้งที่ 1 วันที่ 30 เมษายน 2564

ครั้งที่ 2 วันที่ 10 พฤษภาคม 2564

ครั้งที่ 3 วันที่ 11 พฤษภาคม 2564

ครั้งที่ 4 วันที่ 13 พฤษภาคม 2564

ครั้งที่ 5 วันที่ 14 พฤษภาคม 2564

ครั้งที่ 6 วันที่ 21 ตุลาคม 2564

โดยวิทยาการที่ให้สัมภาษณ์ต้องมีคุณสมบัติดังต่อไปนี้

2.1 เป็นชาวไทยเชื้อสายพม่าหรือคณะศรัทธาวัดพม่า ที่มีภูมิลำเนาอยู่ในจังหวัดลำปางโดยกำเนิด หรือเป็นพระภิกษุที่จำพรรษาอยู่ในวัดพม่า อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง ไม่น้อยกว่า 10 ปี

2.2 มีอายุตั้งแต่ 50 ปีขึ้นไป

2.3 เคยเข้าร่วมประเพณีต่างข้าวหอมต่อไม่น้อยกว่า 10 ครั้ง

2.4 ได้รับการยอมรับว่ามีความรู้อย่างแท้จริงเกี่ยวกับประเพณีต่างข้าวหอมต่อ ซึ่งผู้วิจัยได้คัดเลือกบุคคลที่มีคุณสมบัติตามที่กำหนดไว้ พบว่ามีบุคคลที่จะเป็นวิทยาการทั้งสิ้น 13 คน ดังต่อไปนี้

2.4.1 นางบุญมา รินทร์ศรี อายุ 89 ปี บ้านเลขที่ 117 ถนนพหลโยธิน ตำบลชมพู อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง อาชีพ แม่บ้าน

2.4.2 นายประดิษฐ์ สรรพช่วง อายุ 72 ปี บ้านเลขที่ 128 หมู่ 2 ตำบลปงแสนทอง อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง อาชีพ ข้าราชการบำนาญ

2.4.3 นางพรรณี ใจสีบ อายุ 69 ปี บ้านเลขที่ 204 หมู่ 2 ตำบลปงแสนทอง อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง อาชีพ ค้าขาย

2.4.4 พระครูพิศาลสุภัทรกิจ อายุ 64 ปี วัดม่อนจำศีล เลขที่ 15 ถนนคลอง - ชลประทาน ตำบลพระบาท อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง เจ้าอาวาสวัดม่อนจำศีล

2.4.5 พระอธิการจรัญ กุมาโร อายุ 74 ปี วัดท่ามะโอ เลขที่ 37 ถนนท่ามะโอ ตำบลเวียงเหนือ อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง เจ้าอาวาสวัดท่ามะโอ

2.4.6 พระอธิการชลมาทิศ ชิตจิตโต อายุ 55 ปี วัดศรีรองเมือง เลขที่ 80 ถนนท่าครวน้อย ตำบลสบตุ๋ย อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง เจ้าอาวาสวัดศรีรองเมือง

2.4.7 พระอธิการสมศักดิ์ กิตติโร อายุ 59 ปี วัดไชยมงคล (จองคา) เลขที่ 292 ถนนสนามบิน ตำบลหัวเวียง อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง เจ้าอาวาสวัดไชยมงคล (จองคา)

2.4.8 พระอธิการฤทธิ์สุริยกานต์ วชิรญาโณ อายุ 56 ปี วัดจองคำ เลขที่ 26 ถนนวัดจองคำ ตำบลพระบาท อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง เจ้าอาวาสวัดจองคำ

2.4.9 นางสาวสดศรี ชัดติยะวงศ์ อายุ 70 ปี บ้านเลขที่ 19 ถนนป่าไม้ ตำบลเวียงเหนือ อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง อาชีพ ข้าราชการบำนาญ

2.4.10 นางสมพร รินทร์ศรี อายุ 69 ปี บ้านเลขที่ 185 ถนนสุขสวัสดิ์ ตำบลพระบาท อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง อาชีพ ข้าราชการบำนาญ

2.4.11 นายสมศักดิ์ บุรณะสิงห์ อายุ 65 ปี เลขที่ 69 ถนนสนามบิน ตำบลหัวเวียง อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง อาชีพ รับจ้าง (ผู้ดูแลวัดป่าฝาง)

2.4.12 นางอรรวรรณ จันทร์ละออ อายุ 69 ปี บ้านเลขที่ 14/2 ถนนทิพย์ช้าง ตำบลหัวเวียง อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง อาชีพ แม่บ้าน

2.4.13 นางอุไร แซ่ซิ้ม อายุ 85 ปี บ้านเลขที่ 16 ถนนวัดม่อนจำศีล ตำบลพระบาท อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง อาชีพ แม่บ้าน

3. ปฏิบัติงานภาคสนามเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับประเพณีต่างข้าวซ้อมมือ โดยการสัมภาษณ์และสนทนากลุ่มวิทยากรซึ่งได้รับการยอมรับจากชุมชนว่าเป็นผู้ที่มีความรู้เกี่ยวกับประเพณีต่างข้าวซ้อมมือเป็นอย่างดี

การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยนำข้อมูลที่ได้จากเอกสารและการปฏิบัติงานภาคสนามมาเรียบเรียงและถ่ายทอดเป็นลายลักษณ์อักษร แล้ววิเคราะห์ข้อมูลตามลำดับดังต่อไปนี้

1. ผู้วิจัยจะศึกษาเกี่ยวกับการพลวัตในด้านต่าง ๆ ของประเพณีต่างข้าวซ้อมมือในพื้นที่อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง แล้วนำมาเปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างอดีตกับปัจจุบัน
2. วิเคราะห์หาปัจจัยที่ทำให้ประเพณีต่างข้าวซ้อมมือสามารถคงอยู่ได้

สรุปและอภิปรายผล

1. ผู้วิจัยนำข้อมูลที่ได้จากการศึกษานำมาสรุป โดยแบ่งประเด็นที่จะสรุปออกเป็น 2 ประเด็น คือ

1.1 การพลวัต โดยแยกออกเป็น 3 หัวข้อ คือ

1.1.1 การพลวัตของเครื่องประกอบพิธี

1.1.2 การพลวัตของขั้นตอนการประกอบพิธี

1.1.3 การพลวัตของความเชื่อในประเพณีต่างข้าวซ้อมมือ

1.2 ปัจจัยการคงอยู่ของประเพณีต่างข้าวซ้อมมือ ในพื้นที่อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง

2. นำผลที่ได้จากการศึกษานำมาอภิปรายถึงลักษณะการพลวัต ผลที่เกิดขึ้นจากการพลวัต และปัจจัยการคงอยู่ของประเพณีต่างข้าวซ้อมมือ

การนำเสนอผลการวิจัย

ผู้วิจัยนำเสนอผลการวิจัยด้วยการพรรณนาวิเคราะห์

บทที่ 4

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

การศึกษาประเพณีต่างข้าวหอมต่อของชาวพม่า ที่อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง ครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาประเพณีต่างข้าวหอมต่อของชาวพม่า ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2553 จนถึง พ.ศ. 2563 โดยการสังเคราะห์ข้อมูลทั้งจากเอกสารและการสัมภาษณ์วิทยากรที่มีคุณสมบัติตามที่ได้กำหนดไว้ จากนั้นนำข้อมูลดังกล่าวมาศึกษาและวิเคราะห์ในประเด็นต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

ประเพณีต่างข้าวหอมต่อที่พบในประเทศพม่า

จากการสืบค้นข้อมูลเกี่ยวกับประเพณีต่างข้าวหอมต่อในประเทศพม่า ซึ่งเป็นต้นกำเนิดของประเพณีต่างข้าวหอมต่อ พบว่า ประเพณีต่างข้าวหอมต่อ เป็นประเพณีที่นิยมปฏิบัติกันอย่างแพร่หลายในช่วงออกพรรษา ซึ่งเรียกเป็นภาษาพม่าว่า “ตะดินจู้ต” ถือเป็นประเพณีต้อนรับการเสด็จลงมาจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า โดยชาวพม่าจะสร้างบุญอันยิ่งใหญ่โดยถวายอาหารที่เรียกว่า เรียกว่า “โชะดอ” หรือ “ซุนดอ” แต่พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่ง อธิระชัย ศาสตราจารย์กิตติคุณ (2560, สื่อออนไลน์) ได้อธิบายลักษณะของ “โชะดอ” ไว้ว่าเป็นของเช่นไหว้ บูชาแต่พระพุทธรูปอันเป็นตัวแทนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ประหนึ่งว่าเป็นการทำบุญถวายภัตตาหารแด่พระพุทธรูปองค์ด้วยตนเอง โชะดอที่นำมาถวายจะถูกจัดเรียงอย่างเป็นระเบียบ เพื่อเป็นการบูชาพระพุทธรูปเจ้าในบริเวณใต้บูชาที่ทางวัดเตรียมไว้

อธิระชัย ศาสตราจารย์กิตติคุณ (2560, สื่อออนไลน์) กล่าวว่า เมื่อใกล้ถึงวันออกพรรษา จะเป็นช่วงที่ชาวพม่าจะประดับประดาบ้านเรือนให้สวยงามด้วยโคมไฟ ในช่วงเย็นก่อนจะถึงวันออกพรรษา ชาวบ้านจะอาบน้ำชำระร่างกายแล้วแต่งกายอย่างสวยงาม เพื่อนำอาหารคาวหวานที่ใส่จานหรือกระทง ที่เรียกว่า “โชะดอ” ไปบูชาพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่วัดใกล้บ้านของตน นอกจากนี้ พระอธิการจรัญ กุมาริ (ผู้ให้สัมภาษณ์, 27 สิงหาคม 2564) ได้กล่าวถึงประเพณีต่างข้าวหอมต่อ ที่เคยพบเห็นที่ประเทศพม่า ซึ่งชาวไทใหญ่เรียกประเพณีนี้ว่า “ต่างหอมต่อโหลง” ว่าเป็นการถวายข้าวแด่พระสัมมาสัมพุทธเจ้า โดยในแต่ละวัดจะมีคณะศรัทธามาร่วมจัดงานเป็นจำนวนมาก โดยทั่วไปมีการประดับตกแต่งสถานที่ด้วยหนอกกล้วย หน่ออ้อย ตุง ซ้อ และราชวัตร เช่นเดียวกันกับการจัดประเพณีต่างข้าวหอมต่อในพื้นที่อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง จะแตกต่างกันตรงที่สิ่งที่นำมาถวายจะเป็นขนมและผลไม้ โดยผลไม้ที่นำมาถวายนั้นจะต้องนำมาแกะสลักหรือหั่นเป็นชิ้นให้สวยงาม แล้วจึงจัดใส่จานพร้อมถวาย ส่วนข้าวสารที่จะนำมาถวาย

ข้าวมธุปายาสนั้น จะแยกไปรวมกันอีกที่หนึ่ง ไม่นำมารวมกับขนมและผลไม้ ตามแบบที่พบในจังหวัดลำปาง

อย่างไรก็ตาม ข้าวมธุปายาส ซึ่งนับเป็นองค์ประกอบสำคัญของงานประเพณีนั้น ของพม่าจะมีส่วนผสมเพียง ข้าวเหนียว, นมข้น, เนย, น้ำผึ้ง เท่านั้น แล้วจะนำมาปั้นเป็นก้อน จำนวน 49 ก้อน จากนั้นจึงนำไปถวายพระพุทธรูปในโบสถ์หรือสถานที่ที่ทางวัดจัดเตรียมไว้ ในเวลาเช้าสี่โมงของวันออกพรรษา โดยผู้ที่มาทอนข้าวมธุปายาสมักจะนอนที่วัดและร่วมกันทอนข้าวมธุปายาสเพื่อเตรียมการถวาย หลังจากนั้นจะทำวัตรเช้า แล้วร่วมกันรับประทานอาหารเช้า และทำบุญตักบาตรในวันออกพรรษาต่อไป

จะเห็นได้ว่าชาวพม่าให้ความสำคัญแก่ประเพณีต่างข้าวช่อมตอเป็นอย่างมาก เพราะถือเป็นการทำบุญครั้งใหญ่ที่พุทธศาสนิกชนจะได้มีโอกาสต้อนรับพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ในโอกาสที่เสด็จลงมาจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ หลังจากที่เสด็จไปโปรดพุทธมารดา และได้ถวายอาหารแด่พุทธองค์ในโอกาสอันสำคัญนี้

ประเพณีต่างข้าวช่อมตอในพื้นที่อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง

การเก็บข้อมูลเรื่องประเพณีต่างข้าวช่อมตอในพื้นที่อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง ในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้เก็บข้อมูลจากวัดต่าง ๆ ที่ยังคงสืบทอดและยึดถือปฏิบัติประเพณีต่างข้าวช่อมตออย่างต่อเนื่องเป็นประจำทุกปี จำนวน 8 วัด ซึ่งพบว่า หลายวัดมีแนวปฏิบัติในภาพรวมที่คล้ายคลึงกัน โดยก่อนการจัดงานต่างข้าวช่อมตอ คือก่อนวันออกพรรษา 1 วัน วันแรกนี้เป็นวันแตงดา ซึ่งมีความหมายว่า วัดเตรียมเครื่องไทยทานและตกแต่งสถานที่ หลังจากนั้นในช่วงเย็นของวันแตงดา คณะศรัทธาจะมาสอมคร้วกัน คือ การนำสิ่งที่จะถวายแด่สมเด็จพระ-สัมมาสัมพุทธเจ้า มารวมกันที่วัด โดยคณะศรัทธาของแต่ละวัดจะตั้งโรงทานเพื่อจัดเลี้ยงคณะศรัทธาของวัดต่าง ๆ ที่มาทำการสอมคร้ว และอาหารที่นิยมจัดเลี้ยงในโรงทานแก่คณะศรัทธา คือ ขนมจีน

จากคำบอกเล่าของอรรธรณ จันทรละออ (ผู้ให้สัมภาษณ์, 10 พฤษภาคม 2564) ซึ่งได้รับการถ่ายทอดเรื่องราวจากมารดา คือ นางบุญหลง สิทธิไชย (ปัจจุบันเสียชีวิตแล้ว) ว่าในอดีตถ้าวัดไชยมงคล (จองคา) จะจัดงานต่างข้าวช่อมตอ กลุ่มคนเชื้อสายม่าน (พม่า) จะพากันหนุ่มสาว หาบตะกร้ากระบุงมารับคร้วทาน (เครื่องไทยทาน) ตามบ้านเรือนในบริเวณห้าแยกประตูชัย โดยตีกังสดาลนำหน้าขบวน แต่ปัจจุบันไม่มีแล้ว ยังคงมีแต่คณะศรัทธาที่ได้นำไปสอมคร้วที่วัดด้วยตนเอง

วันที่สองของงานซึ่งตรงกับวันออกพรรษา จะมีพิธีการต่างข้าวหอมต๋อ โดยพิธีกรรมจะเริ่มขึ้นในช่วงเช้า ตั้งแต่เวลาประมาณ 05.00 น. คณะอุบาสกอุบาสิกาจะมาช่วยกันนึ่งข้าวที่พุทธศาสนิกชนมาร่วมกันทำบุญ และนำข้าวที่นึ่งมากรนทำเป็นข้าวมธุปายาส โดยใส่ส่วนผสมต่าง ๆ ลงไปในอัตราที่พอเหมาะแก่กับปริมาณพุทธศาสนิกชนที่มาร่วมงาน ซึ่งสามารถแจกจ่ายได้อย่างทั่วถึง และไม่เหลือทิ้ง

หลังจากนั้นจึงร่วมกันถวายโดยการกล่าวคำถวาย และยกข้าวมธุปายาสประเคนแด่พระพุทธรูป องค์ประธานในวิหาร อันเป็นเสมือนตัวแทนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า หลังจากนั้นพระภิกษุกล่าวคาถาอนุโมทนาให้พร เป็นอันเสร็จพิธี

ประเพณีต่างข้าวหอมต๋อ อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง ในช่วงปี พ.ศ. 2553

จากการศึกษาประเพณีต่างข้าวหอมต๋อในพื้นที่อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง ในช่วงปี พ.ศ. 2553 พบว่า องค์ประกอบในด้านต่าง ๆ มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. เครื่องประกอบพิธี

จากการศึกษาเกี่ยวกับการจัดเตรียมเครื่องประกอบพิธีในประเพณีต่างข้าวหอมต๋อในพื้นที่อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง พบว่า ในแต่ละวัดมีการจัดเครื่องประกอบพิธีที่คล้ายคลึงกัน โดยมีรายละเอียดของเครื่องประกอบพิธีกรรมดังต่อไปนี้

1.1 เครื่องตกแต่งสถานที่

1.1.1 **ซ้อ** หรือออกเสียงตามภาษาท้องถิ่นว่า “จ้อ” มีลักษณะเป็นธงปลายแหลมการทำซ้อขึ้นเพื่อเป็นเครื่องประกอบการทำบุญและการตกแต่งสถานที่ โดยจะนำซ้อ ไปปักบริเวณรอบฮ้านข้าวหอมต๋อในลักษณะปักไขว้กันเป็นรูปกากบาทสลักรูป

จากการศึกษาพบว่า การใช้ซ้อในงานประเพณีต่างข้าวหอมต๋อในช่วงนั้นนิยมใช้ “ซ้อน้อย” ซึ่งซ้อน้อยในประเพณีต่างข้าวหอมต๋อที่จัดขึ้นในจังหวัดลำปาง มีลักษณะเป็นเอกลักษณ์ไม่เหมือนกับซ้อของจังหวัดอื่น คือ นิยมทำจากกระดาษญี่ปุ่น ตัวซ้อจะมีลักษณะเป็นรูปสามเหลี่ยมชายธง ส่วนต้นมีขนาดประมาณ 2 นิ้ว แล้วเรียวยาวไปเป็นชายธง ส่วนความยาวประมาณ 1 ฟุต มีการปรุปลายลงบนขอบซ้อและฟันซ้อด้วยการตอกกระดาษเป็นรูปดอกไม้ ก้านซ้อทำมาจากไม้ไผ่ย้อมสีเหลือง ด้านบนพันก้านด้วยฝอยกระดาษ แตกต่างจากซ้อน้อยของจังหวัดอื่นที่มีลักษณะกว้างและสั้นกว่า และนิยมปรุปลายด้วยการตัดกระดาษ ซึ่งซ้อน้อยแบบจังหวัดลำปางมีขายตามร้านสังฆภัณฑ์ในตัวเมืองลำปาง ไม่นิยมทำเอง (พรรณี ใจสีบ, ผู้ให้สัมภาษณ์, 10 พฤษภาคม 2564)

ภาพ 2 ช่อน้อยแบบลำปาง (ปี พ.ศ. 2560)

ที่มา: พรรณี ใจสีบ

เป็นที่น่าสังเกตว่าช่อน้อยแบบของลำปางมีลักษณะที่คล้ายคลึงกับ “จ๊กจ่า” หรือช่อของชาวไทใหญ่ในรัฐฉาน ประเทศพม่า และวิธีการตอกกระดาษก็เป็นวิธีการทำลวดลายที่มีอิทธิพลมาจากชาวพม่าเช่นกัน แสดงให้เห็นถึงวัฒนธรรมของชาวพม่าที่เข้ามาผสมผสานในวิถีชีวิตของชาวลำปางจนเกิดเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวที่ไม่เหมือนที่ใด

1.1.2 ตุงพญาขอ เป็นชื่อเรียกตุงเฉพาะของจังหวัดลำปาง โดยในจังหวัดอื่นจะนิยมเรียกว่า “ตุงไส้หมู” หรือ “ตุงไส้ช้าง” และชาวภาคกลางเรียกว่า “พวงมะโหด” หรือ “พวงเต่าร้าง” ในขณะที่ชาวไทใหญ่เรียกว่า “หมอกเลปา”

ในช่วงปี พ.ศ. 2553 พบว่า ตุงพญาขอ เป็นตุงที่พุทธศาสนิกชนนิยมทำกันเองภายในวัด โดยจะใช้กระดาษญี่ปุ่นเป็นวัสดุทำตุง สาเหตุที่ใช้กระดาษญี่ปุ่นเนื่องจากกระดาษญี่ปุ่นมีน้ำหนักเบา เมื่อคี่ตุงออกมา ตัวตุงจะทิ้งตัวพริ้วไหวอย่างสวยงาม วิธีการทำตุงพญาขอนี้ เป็นการนำกระดาษมาซ้อนสลับกัน 2 แผ่น แล้วพับห่อเย็บมุมไปเรื่อย ๆ จากนั้นตัดสลับไปมา เมื่อทำเสร็จแล้วจะใช้ด้ายร้อยและผูกกับไม้ไผ่หลายยาวขนาด 1 เมตร พันฝอยกระดาษให้สวยงาม และด้านบนของตุงพญาขอจะนิยมใช้กระดาษทำเป็นรูปกรวยสวมด้านบน ทั้งนี้อาจเป็นเพราะมีความเชื่อว่า เป็นการบูชาพระเจดีย์จึงต้องสวมกรวยด้านบนให้มี

ลักษณะคล้ายเจดีย์ การสวมกรวยกระดาศบนตุ่งพญาอนันต์นิยมทำเฉพาะในเขตจังหวัดลำปางเท่านั้น แต่อาจพบได้บ้างเล็กน้อยในจังหวัดอื่น

ภาพ 3 ตุ่งพญาอนแบบลำปาง (ปี พ.ศ. 2560)

ที่มา: พรรณี ใจสีบ

1.1.3 **หนอกกล้วย หน่ออ้อย ใบมะพร้าว** ทั้งสามสิ่งนี้ถือว่าเป็นสัญลักษณ์ที่เป็นเครื่องบ่งชี้ถึงความอุดมสมบูรณ์ของท้องถิ่นนั้น โดยหนอกกล้วย หน่ออ้อย และใบมะพร้าวทางวัดจะนำมาประดับตกแต่งโต๊ะพิธีต่างข้าวช่อมตอ

ในช่วงปี พ.ศ. 2553 พบว่า ทุกวัดจะมีหนอกกล้วย หน่ออ้อยมาประดับตกแต่งบริเวณในพิธีต่างข้าวช่อมตอ โดยจะนำมาตกแต่งบริเวณมุมทั้งสี่ของโต๊ะพิธี (ฮ้านข้าวช่อมตอ) ซึ่งหนอกกล้วยหน่ออ้อยจะมีตรวมกันไว้ที่มุมโต๊ะ ส่วนใบมะพร้าวจะนิยมนำมาโน้มให้เป็นซุ้มโค้งเข้าหากันทั้งสี่ด้านของโต๊ะพิธี เปรียบเสมือนเป็นซุ้มรับเสด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

ภาพ 4 การตกแต่งโต๊ะพิธี ด้วยใบมะพร้าว หนอกกล้วย หน่ออ้อย

1.1.4 **ราชวัตร** คือรั้วที่สร้างขึ้นเพื่อแสดงถึงขอบเขตของบริเวณพิธีอันศักดิ์สิทธิ์ และเป็นสัญลักษณ์บ่งบอกว่าบริเวณวัดดังกล่าวจะมีการจัดงานประเพณีต่างข้าวหอมต่อ โดยด้านบนของรั้วราชวัตรนิยมปักด้วยช่อดอกหลากสีเพื่อความสวยงาม (พระอธิการสมศักดิ์ กิตติธโร, ผู้ให้สัมภาษณ์, 10 พฤษภาคม 2564)

ในช่วงปี พ.ศ. 2553 พบว่า หลายวัดมีการจัดทำราชวัตรไว้บริเวณทางเข้าวัดและบริเวณโต๊ะพิธี ซึ่งราชวัตรนั้นจะทำจากไม้ไผ่โดยนำมาจักสานเป็นช่องสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูน สานไขว้กันเป็นพื้นขนาดใหญ่ แล้วนำมาตั้งในบริเวณทางเข้าวัด บันไดวิหาร และโต๊ะพิธี ที่ด้านบนหุ้มด้วยกาบกล้วยหรือมัดหญ้าคาแล้วปักช่อหรือตุ้ง (สมศักดิ์ บุรณะสิงห์, ผู้ให้สัมภาษณ์, 13 พฤษภาคม 2564)

ภาพ 5 ราชวัตรบริเวณทางเข้าวัดท่ามะโอ

1.1.5 โคมไฟ เนื่องจากในช่วงวันออกพรรษาซึ่งชาวพม่า เรียกว่า เทศกาล “ตะติงยู” เป็นเทศกาลแห่งประทีปโคมไฟ ที่ชาวพม่าเชื่อกันว่าเป็นการต้อนรับพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ที่เสด็จลงมาจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ถือเป็นการทำงานบุญโดยการให้แสงสว่างแก่ วัดวาอาราม (ชนิตา คักดีศิริสัมพันธ์ และคณะ, 2543) โดยพบว่า ในจังหวัดลำปางเคยมีธรรมเนียมการประดับโคมไฟในงานประเพณีต่างข้าวหอมต้อเช่นกัน

พระอธิการจรัญ กุมาโร (ผู้ให้สัมภาษณ์, 10 พฤษภาคม 2564) เจ้าอาวาสวัดท่ามะโอ ได้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับที่มาของการประดับโคมไฟในวันออกพรรษาว่า “ในสมัยพุทธกาล เมื่อพระเจ้าอชาตศัตรูได้กระทำการบิตุฆาต คือ ฆ่าพระเจ้าพิมพิสารผู้เป็นพระราชบิดาของตนแล้ว ก็เกิดสำนึกในบาปที่ตนได้กระทำ รู้สึกไม่สบายใจเป็นอย่างมาก พระเจ้าอชาตศัตรูจึงได้เรียกบุโรหิตสามคนเข้ามาหาหรือเพื่อหาทางดับทุกข์ที่เกิดขึ้น บุโรหิตแต่ละคนต่างแนะนำตามวิธีของตน แต่เมื่อพระเจ้าพิมพิสารปฏิบัติตามก็ยังมีอาการไม่สบายพระทัยเช่นเดิม หมอชีวกโกมารภัจจึงแนะนำให้ไปทูลขอคำแนะนำจากพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่วัดเวฬุวัน เมื่อพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงทราบ จึงตรัสกับพระเจ้าอชาตศัตรู ว่าให้มาฟังเทศน์ในคืนวันออกพรรษา เมื่อพระเจ้าอชาตศัตรู ทรงทราบดังนั้น จึงสั่งให้ประชาชนจุดประทีปโคมไฟประดับตามเส้นทางที่พระองค์จะเสด็จสู่วัดเวฬุวัน ชาวพม่าจึงยึดถือเป็นประเพณีการประดับโคมไฟในวันออกพรรษามาจนถึงทุกวันนี้

ในช่วงปี พ.ศ. 2553 พบว่า ในบางวัดเมื่อถึงประเพณีต่างข้าวหอมต้อมีการประดับโคมไฟตามบริเวณอาคารสถานที่ต่าง ๆ ในบริเวณวัด โดยโคมที่ใช้มีลักษณะเฉพาะคือ เป็นโคมแบบพม่า ซึ่งชาวลำปางเรียกโคมชนิดนี้ว่า “โคมแปดเหลี่ยม” หรือ “โคมเงี้ยว” มีลักษณะโครงสร้างที่ขึ้นรูปด้วยไม้ไผ่เป็นรูปทรงสี่เหลี่ยมซ้อนสลับมุมกัน นิยมหุ้มด้วยกระดาษว่าวคละสี โดยนิยมติดช่องละสี ตกแต่งขอบด้วยกระดาษทอง ประดับลวดลายประจํายามโดยรอบโคมด้านล่างมีหางโคมที่ฉลุลายอย่างสวยงาม (พระอธิการจรัญ กุมาโร, ผู้ให้สัมภาษณ์, 10 พฤษภาคม 2564)

ภาพ 6 โคมแปดเหลี่ยมหรือโคมเงี้ยวแบบดั้งเดิม

1.1.6 กระทงใบตองหรือถาดใบตองใส่ข้าวมธุปายาส เรียกเป็นภาษาท้องถิ่นว่า “ควักข้าวพระเจ้า” เป็นภาชนะสำหรับรองรับข้าวมธุปายาส โดยประดิษฐ์จากใบตองให้มีความสวยงาม ทั้งนี้เมื่อพิจารณาแล้วพบว่า กระทงใบตองหรือถาดใบตองที่ใส่ข้าวมธุปายาส คือภาชนะที่ใช้แทนถ้วย จาน ชาม เนื่องจากในสมัยก่อนนั้นยังมีการใช้ ถ้วย จาน ชาม ไม่มากนัก (อรรรรณ จันทรละออ, ผู้ให้สัมภาษณ์, 11 พฤษภาคม 2564)

ในช่วงปี พ.ศ. 2553 พบว่า คณะศรัทธานิยมทำกระทงด้วยใบตองโดยพับเป็นกลีบแหลม กัดด้วยไม้กัด กระทง 1 ใบ จะใช้จำนวน 4-5 กลีบ ส่วนถาดใบตองนั้นจะใช้ใบตองนำมาพับเป็นกลีบ แล้วนำมาซ้อนกันกัดด้วยไม้กัดหรือเย็บด้วยด้ายต่อกันไปเป็นรูปวงกลม ให้เต็มภาชนะที่จะรองรับ เช่น พาน ชั้นโตก ถาด เป็นต้น

ภาพ 7 ถาดใบตองใส่ข้าวมธุปายาสที่วัดม่อนปู่ยักษ์

ภาพ 8 กระทงใบตองใส่ข้าวมธุปายาส ขนม และผลไม้

1.2 เครื่องไทยทานเครื่องไทยทานที่พบในงานประเพณีต่างข้าวหอมต้อ ในอำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง โดยทั่วไปในแต่ละวัดมีเครื่องไทยทานที่คล้ายกัน ซึ่ง สมพร รินทร์ศรี ได้อธิบายเกี่ยวกับการจัดเครื่องไทยทานในการต่างข้าวหอมต้อว่า มีลักษณะเหมือนการจัดสังฆทาน หรือภัณฑ์เทศน์ชุดเล็ก ๆ (สมพร รินทร์ศรี, ผู้ให้สัมภาษณ์, 11 พฤษภาคม 2564) ซึ่งเครื่องไทยทานจะประกอบด้วย

1.2.1 ข้าวสาร สำหรับนำมากรนเป็นข้าวมธุปายาส จะนิยมใช้ข้าวเหนียว เพราะสื่อความหมายว่าเหนียวแน่น ไม่แตกแยกจากกัน และเมื่อนำมากรนเป็นข้าวมธุปายาส ข้าวจะเกาะตัวกันเป็นก้อนดี จะมีบางวัดเท่านั้นที่ใช้ข้าวเจ้าในการกรนข้าวมธุปายาส

1.2.2 ขนม ขนมที่นำมาจัดเป็นเครื่องไทยทาน แต่เดิมนิยมขนมไทยที่ทำขึ้นเอง เช่น ขนมเทียน ข้าวต้มมัด หรือขนมแห้ง เช่น ขนมดอกจอก ขนมทองม้วน ฯลฯ

1.2.3 ผลไม้ เนื่องจากความเชื่อของชาวพม่าที่สืบทอดต่อกันมานั้น เชื่อว่าพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นผู้ที่อยู่เหนือกิเลส ไม่นั่นเนื้อสัตว์ ดังนั้นสิ่งที่พระพุทธองค์จะฉันเป็นอาหาร คือ ผลไม้ ซึ่งผลไม้ที่นิยมนำมาถวาย คือ กล้วยน้ำว้า เพราะหาง่าย มีปลูกอยู่ทั่วไปในทุกพื้นที่ และเป็นผลไม้ที่เชื่อว่าถ้าถวายแล้ว ชีวิตจะมีความเจริญรุ่งเรือง

นอกจากนี้ จากการสัมภาษณ์ผู้รู้เกี่ยวกับประเพณีต่างข้าวหอมต้อ พบว่าในงานประเพณีต่างข้าวหอมต้อที่วัดศรีรองเมือง มีการกำหนดเครื่องไทยทานไว้อย่างชัดเจน

คือ กล้วยดิบ 2 ผล ส้ม 2 ผล ขนมปังปิ้ง 2 ชิ้น เพื่อบูชาพระธรรม และพระวินัย ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า (พระอภิกขกรรมชลาทิต ชิตจิตโต, ผู้ให้สัมภาษณ์, 10 พฤษภาคม 2564)

1.2.4 ดอกไม้ ฐูป เทียน มีความเชื่อว่าดอกไม้ ฐูป เทียน เป็นสัญลักษณ์ของการทำบุญ หากไม่ใส่ดอกไม้แล้วสิ่งของนั้นจะไม่ใช่เครื่องไทยทานจะถือเป็นของชำร่วยเท่านั้น ในช่วงปี พ.ศ. 2553 พบว่า การถวายดอกไม้จะใช้ดอกไม้พื้นบ้านที่หาได้ในท้องถิ่น เช่น ดอกบานไม่รู้รุ่ย ดอกหงอนไก่ ดอกดาวเรือง ฯลฯ นำมาจัดเป็นช่อรวมกับธูป 3 ดอก และเทียน 2 เล่ม แล้วปักไว้ตรงกลางเครื่องไทยทาน (บุญมา รินทร์ศรี, ผู้ให้สัมภาษณ์ 30 เมษายน 2564)

1.2.5 อุปกรณ์เครื่องใช้ต่าง ๆ เช่น แก้วน้ำ ถ้วย จาน โถข้าว เขี่ยก้น้ำ ฯลฯ ชาวพม่ามีความเชื่อว่าการนำเครื่องใช้ดังกล่าวมาถวายวัดจะได้กุศลอย่างแรงกล้า เพราะถือว่าการนำอุปกรณ์เครื่องใช้ไปทดแทนของเก่าของวัดที่ชำรุดหรือสูญหายไป การที่จะถวายสิ่งของอะไรนั้น ขึ้นอยู่กับความสมัครใจของผู้มีจิตศรัทธา ดังนั้นเครื่องใช้ต่าง ๆ ที่วัดได้รับการทำบุญของพุทธศาสนิกชนจึงมีลักษณะที่หลากหลาย แม้จะเป็นเครื่องใช้ประเภทหรือชนิดเดียวกันก็ตาม

1.3 ข้าวมธุปายาส เป็นอาหารที่เชื่อว่าเป็นอาหารศักดิ์สิทธิ์ที่ทำขึ้นเพื่อถวายพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเมื่อครั้งพุทธกาล พุทธศาสนิกชนจะทำข้าวมธุปายาสในโอกาสที่สำคัญทางพระพุทธศาสนาเท่านั้น ซึ่งข้าวมธุปายาสจะเกิดจากการกวนข้าวเหนียวหรือข้าวสารกับส่วนผสมต่าง ๆ อันประกอบด้วย

1.3.1 น้ำผึ้ง

1.3.2 เนย

1.3.3 นม หรือนมข้น

1.3.4 งา

1.3.5 ถั่วลิสง

ทั้งนี้ ส่วนผสมต่าง ๆ ของข้าวมธุปายาสนั้นจะได้มาจากคณะผู้มีจิตศรัทธา นำส่วนผสมชนิดต่าง ๆ มาร่วมทำบุญ ปริมาณของแต่ละชนิดนั้นไม่สามารถกำหนดได้อย่างแน่นอนขึ้นอยู่กับศรัทธาของพุทธศาสนิกชนที่มาร่วม และปริมาณของข้าวมธุปายาสที่จะกวน (พระอภิกขกรรม จุมพโร, ผู้ให้สัมภาษณ์ 10 พฤษภาคม 2564)

ภาพ 9 ส่วนผสมที่นำมากรนข้าวมธุปายาสที่วัดท่ามะโอ

2. ขั้นตอนการประกอบพิธี

ในการวิจัยครั้งนี้ได้ศึกษาขั้นตอนการประกอบพิธีในประเพณีต่างข้าวหอมต่อจากวัดต่าง ๆ ในอำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง ที่ยังคงจัดประเพณีต่างข้าวหอมต่ออย่างต่อเนื่องพบว่า หลายวัดมีขั้นตอนที่คล้ายคลึงกัน โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

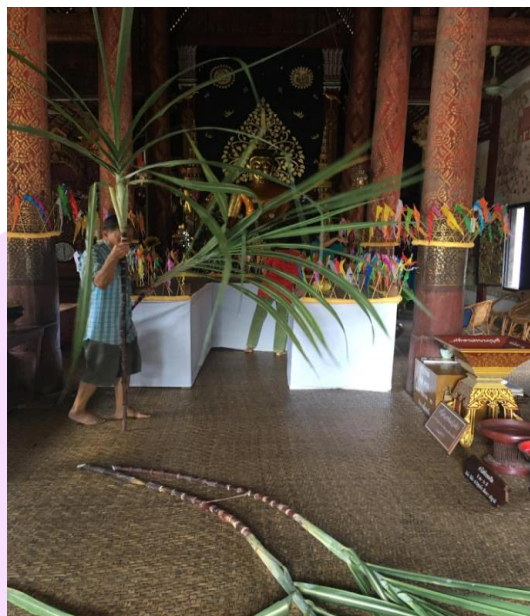
2.1 วันดา (วันเตรียมงาน)

วันดา หรือวันแตงดา เป็นวันแรกของงานประเพณีต่างข้าวหอมต่อ คำว่า “ดา” ในภาษาล้านนา หมายถึง การเตรียมงาน ในวันนี้คณะศรัทธาจะมาช่วยกันตกแต่งบริเวณวัดให้สวยงาม เพื่อเป็นสถานที่ประกอบพิธีถวายข้าวมธุปายาส ซึ่งจากการสัมภาษณ์ พบว่า

2.1.1 การจัดเตรียมสถานที่ ในงานประเพณีต่างข้าวหอมต่อทางวัดจะมีการตกแต่งสถานที่ที่ประกอบพิธี เช่น วิหาร ศาลาการเปรียญ อุโบสถ ทางเข้าวัด ให้สวยงาม เนื่องจากมีความเชื่อว่าเป็นวันรับเสด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่จะเสด็จลงมาจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์พร้อมพระสาวก ดังนั้นสถานที่ต่าง ๆ จึงต้องจัดอย่างสวยงาม

ในช่วงปี พ.ศ. 2553 พบว่า ในวันดาคณะศรัทธาจะมารวมตัวกันที่วัด เพื่อเตรียมสิ่งของต่าง ๆ และตกแต่งสถานที่โดยมีการประดับตั้งแต่ทางเข้าวัด บันไดทางเข้าบริเวณพิธี คือ วิหารให้สวยงาม โต๊ะพิธีจะจัดขึ้นบริเวณตรงหน้าพระประธานในวิหาร มีการประดับโต๊ะพิธีด้วยตุ่งและซอที่คณะศรัทธาร่วมกันทำขึ้น โดยคณะศรัทธาจะช่วยกันหา

และนำต้นกล้วย ต้นอ้อย และใบมะพร้าวมาแล้วตกแต่งบริเวณรอบ ๆ โต๊ะพิธี ในขณะที่เดียวกัน บางวัดคณะศรัทธาจะช่วยกันประดับธงทิวที่ประดิษฐ์ขึ้นในบริเวณวัดด้วย

ภาพ 10 การเตรียมตกแต่งสถานที่ของคณะศรัทธาชุมชนท่ามะโอ

ที่มา: สดศรี ชัดติยะวงศ์

ภาพ 11 โต๊ะพิธีต่างข้าวหอมตอที่วัดม่อนปู่ยักษ์ (พ.ศ. 2561)

ภาพ 12 การจัดโต๊ะพิธีที่วัดท่ามะโอ (ปี พ.ศ. 2562)

2.1.2 การเตรียมเครื่องไทยทาน คือการจัดเตรียมของที่จะนำมาเป็นเครื่องไทยทานเพื่อร่วมทำบุญในประเพณีต่างข้าวหอมต๋องของคณะศรัทธาแต่ละครอบครัวมีลักษณะที่ไม่ตายตัวว่าจะต้องจัดเตรียมอะไรและจำนวนเท่าใด ขึ้นอยู่กับความศรัทธาและความพึงพอใจของคณะศรัทธา

ในช่วงปี พ.ศ. 2553 พบว่า คณะศรัทธานิยมจัดเตรียมเครื่องไทยทานเอง ในลักษณะ “ต่างคนต่างจัด” โดยนำภาชนะและสิ่งของต่าง ๆ มาใส่ในภาชนะตามกำลังศรัทธา ทำให้เครื่องไทยทานที่นำมาถวายพระมีความหลากหลาย โดยการจัดเตรียมเริ่มจากนำภาชนะใหม่ที่จัดหามา เช่น ถ้วย ชาม หรือจาน นำมาใส่ข้าวสารลงไปประมาณครึ่งถ้วย แล้ววางผลไม้ลงไป 1-2 ผล วางขนมลงบนข้าวสาร 1 ชิ้น อาจมีนมหรือน้ำผลไม้ขวดเล็ก ๆ วางลงไปด้วย แล้วจึงปักดอกไม้ ธูป 3 ดอก และเทียน 2 เล่มลงบนเครื่องไทยทานแต่ละชุด (พระอธิการจรัญ กุมาโร , ผู้ให้สัมภาษณ์, 10 พฤษภาคม 2564)

ภาพ 13 เครื่องไทยทานของวัดท่ามะโอ (ปี พ.ศ. 2562)

2.1.3 การหอมคร้ว การหอมคร้วคือการนำสิ่งของที่คณะศรัทธาได้เตรียมไว้ นำไปร่วมทำบุญตามวัดต่าง ๆ โดยนิยมกระทำในช่วงบ่ายถึงเย็นของวันดา ในการหอมคร้วของคณะศรัทธาแต่ละครอบครัวจะขึ้นอยู่กับความศรัทธาว่าจะไปทำการหอมคร้วที่วัด

ในช่วงปี พ.ศ. 2553 พบว่า คณะศรัทธาในแต่ละวัดจะไปหอมคร้วในวัดที่ตนเป็นศรัทธาหลัก โดยนำตะกร้าใส่ของไปร่วมหอมคร้ว บางครั้งอาจรวมตัวกันไปเป็นหมู่คณะ โดยจะเดินทางไปยังวัดที่อยู่ใกล้เคียงกับชุมชนที่ตนอาศัยอยู่ เช่น ชาวบ้านป่าขาม เมื่อไปวัดม่อนปู่ยักษ์แล้ว ก็จะพากันเดินทางไปหอมคร้วที่วัดม่อนจำศีลและวัดจองคำ ซึ่งเป็นวัดที่อยู่ในชุมชนเดียวกัน มีระยะทางห่างกันไม่มากนัก บางครั้งก็ข้ามฝั่งถนนซูเปอร์ไฮเวย์ลำปาง-งาว ไปหอมคร้วยังวัดที่อยู่ในชุมชนข้างเคียง คือ วัดไชยมงคล วัดป่าฝาง และวัดศรีชุม เป็นวัดสุดท้าย ชาวบ้านบ้านท่าคราวน้อยจะไปหอมคร้วที่วัดศรีรองเมือง และวันรุ่งขึ้นจะไปวัดท่าคราวน้อย ซึ่งทั้ง 2 วัดเป็นวัดที่อยู่ในชุมชนเดียวกัน (สมพร รินทร์ศรี, ผู้ให้สัมภาษณ์, 11 พฤษภาคม 2564) ในขณะที่ชาวบ้านท่ามะโอจะไปหอมคร้วที่วัดประตูป่อง วัดท่ามะโอ และวัดประตูต้นผึ้ง เป็นต้น

ภาพ 14 การสอมคร้วที่วัดม่อนปู่ยักษ์ (ปี พ.ศ. 2561)

2.1.4 การเลี้ยงอาหารผู้มาสอมคร้ว ในงานประเพณีต่างข้าวซ่อมต่อ พุทธธรรมนิยมอยู่อย่างหนึ่งที่หลาย ๆ วัดนิยมปฏิบัติมาจนถึงปัจจุบันนี้ คือ การเลี้ยงอาหารแก่ ผู้ที่มาาร่วมการสอมคร้ว โดยมากนิยมเลี้ยงขนมจีน เพราะชาวพม่านิยมรับประทาน ถือเป็น อาหารประจำชาติ เรียกว่า “โมฮิงกา” (พระอธิการจรัญ กุมาโร, ผู้ให้สัมภาษณ์, 10 พฤษภาคม 2564) การเลี้ยงอาหารผู้ที่มาทำการสอมคร้วในช่วงปี พ.ศ. 2553 พบว่า มีการเลี้ยงขนมจีน เพียงอย่างเดียว โดยวัดที่เป็นวัดพม่าแท้ จะนิยมเลี้ยงขนมจีนน้ำยาหยวกกล้วย หรือน้ำ ม่าน (น้ำพม่า) ซึ่งเป็นขนมจีนราดด้วยน้ำยาที่ทำจากหยวกกล้วยผสมกับถั่วชิก เครื่องแกงไม้ เหมือนเครื่องแกงแบบไทย มีสีเหลืองจากขมิ้นผง เมื่อปรุงออกมาแล้วรสชาติออกหวานคล้ายกับ น้ำพริกที่ราดขนมจีนของภาคกลาง โรยหน้าด้วยต้นหอม ผักชี และพริกแห้งคั่วน้ำมัน รับประทานคู่กับ ข้าวเหนียว ว่ากันว่าในอดีตเด็กวัดต้องออกไปซื้อเส้นขนมจีนมาเพิ่มอยู่เรื่อย ๆ เพราะมีรสชาติอร่อย กลมกล่อม เป็นที่นิยมบริโภคกันเป็นจำนวนมาก (สมศักดิ์ บุรณะสิงห์, ผู้ให้สัมภาษณ์, 13 พฤษภาคม 2564) ในขณะที่วัดพม่าเชื้อสายไทใหญ่ หรือปะโอ นิยมทำ ขนมจีนน้ำเงี้ยวเลี้ยงผู้มาทำบุญ สำหรับของหวานนิยมของหวานที่เป็นน้ำกะทิ เช่น ลอดช่อง สาคุ ฯลฯ ซึ่งเป็นความนิยมของคนในท้องถิ่นที่นิยมบริโภค

ภาพ 15 การเลี้ยงอาหารผู้ที่มาขอสมัครที่วัดม่อนปู่ยักษ์

ภาพ 16 ขนมจีนน้ำยาหยวกกล้วย (น้ำม่าน) ที่วัดป่าฝาง

2.1.5 การประชาสัมพันธ์ ในช่วงปี พ.ศ. 2553 พบว่าไม่ได้มีการประชาสัมพันธ์ เป็นกิจจะลักษณะมากนัก เพียงแต่เป็นที่รู้จักกันในหมู่คณะศรัทธาว่าก่อนวันออกพรรษา 1 วัน เป็นวันขอสมัคร ถ้าเป็นวัดที่อยู่ในชุมชนอาจมีการประกาศเสียงตามสายด้วย

2.2 วันต่างข้าวช่อมตอ

วันที่สองของประเพณีต่างข้าวช่อมตอจะตรงกับวันออกพรรษา พิธีกรรมต่างข้าวช่อมตอ จะเริ่มขึ้นในช่วงเช้า เวลาประมาณ 04.00 น. มีการกวนข้าวมธุปายาส และการถวายข้าวมธุปายาส โดยมีรายละเอียดของกิจกรรมที่ปฏิบัติในวันต่างข้าวช่อมตอในช่วงปี พ.ศ. 2553 ดังต่อไปนี้

2.2.1 การกวนข้าวมธุปายาส การกวนข้าวมธุปายาสเป็นการนำเอาข้าวสารที่เป็นหนึ่งในเครื่องไทยทานที่คณะศรัทธานำมารวมกันในช่วงเย็นของวันตาเพื่อนำมากวนข้าวมธุปายาส โดยส่วนผสมหลักประกอบด้วย ข้าวสาร นม เนย น้ำผึ้ง ถั่ว งา นำมากรวนรวมกันในสัดส่วนที่เหมาะสมแล้วแต่ความต้องการของทางวัด

ในช่วงปี พ.ศ. 2553 พบว่า การกวนข้าวมธุปายาสจะเริ่มตั้งแต่เวลาประมาณ 04.00–05.00 น. โดยผู้กวนจะต้องเป็นสาวพรหมจรรย์หนุ่มสาว และได้รับอุโบสถศีลแล้ว สำหรับวิธีการกวนข้าวมธุปายาสที่พบในจังหวัดลำปาง มี 2 แบบ คือ การกวนแบบตั้งไฟ เป็นการกวนที่ต้องใช้ความร้อน การกวนแบบนี้จะต้องนำส่วนผสมที่ให้น้ำมันหรือมีลักษณะเป็นน้ำใสลงในกระทะก่อน เช่น เนย นม กะทิ น้ำผึ้ง เมื่อส่วนผสมทั้งหมดนี้เข้ากันดีแล้วจึงนำข้าวที่นึ่งหรือหุงสุกแล้วลงกวนปรุงแต่งรสชาติให้อร่อย เมื่อส่วนผสมต่าง ๆ ผสมกลมกลืนกันโดยสังเกตจากข้าวที่กวนในกระทะเริ่มแห้ง จับตัวกันเป็นก้อน จึงนำถั่วและงาโรยหน้า และอีกวิธีหนึ่งในการกวนข้าวมธุปายาส คือ การกวนแบบมูนข้าวเหนียว เป็นการนำข้าวเหนียวที่นึ่งสุกใหม่มามูนเคล้ากับน้ำผึ้ง น้ำตาล นมข้น แล้วจึงใส่ส่วนผสมต่าง ๆ ลงไป วิธีนี้ข้าวที่ได้จะมีลักษณะคล้ายข้าวเหนียวมูน เมื่อกวนเสร็จแล้วจึงตักแบ่งใส่ภาชนะที่มีการเย็บใบตองรองไว้เพื่อเตรียมการถวายแด่พระประธานในโบสถ์หรือวิหาร (พระอธิการสมศักดิ์ กิตฺติธโร, ผู้ให้สัมภาษณ์, 10 พฤษภาคม 2564)

2.2.2 การถวายข้าวมธุปายาส การถวายข้าวมธุปายาสมีความเชื่อว่าเป็นการถวายข้าวมธุปายาสแด่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ที่เสด็จลงมาจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ในวันออกพรรษา ชาวพม่ามีความเชื่อว่าการได้ถวายข้าวมธุปายาสแด่องค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าจะได้อันนิสงส์จากการถวายอย่างแรงกล้า เพราะเชื่อว่าเป็นการจำลองเหตุการณ์ในพุทธประวัติตอนที่นางสุชาดาได้ถวายข้าวมธุปายาสแด่พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งหลังจากที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ฉันข้าวมธุปายาสแล้วจึงตรัสรู้ ดังนั้นชาวพม่าจึงถือว่าข้าวมธุปายาสเป็นอาหารทิพย์ หากได้ทำบุญด้วยการถวายข้าวมธุปายาสแล้ว จะทำให้ชีวิตประสบแต่ความสุข ความเจริญรุ่งเรือง จึงยึดถือเป็นประเพณีสืบมาจนถึงปัจจุบันการถวายข้าวมธุปายาสจะทำในช่วงรุ่งสางของวันออกพรรษา เมื่อกวนข้าวมธุปายาสเสร็จเรียบร้อยแล้ว คณะศรัทธาร่วมด้วยพระภิกษุ

จะช่วยกันจัด ขนม ผลไม้ ที่อยู่บนโต๊ะพิธีให้เป็นระเบียบเรียบร้อย ส่วนข้าวมธุปายาสจะแจกให้ คณะศรัทธาถือคนละกระถงหรือคนละถ้วย พิธีการเริ่มจากการจุดธูปเทียนกล่าวคำบูชา พระรัตนตรัย แล้วจึงกล่าวคำถวาย โดยวัดพม่าที่ยังคงมีพระภิกษุชาวพม่าจำพรรษาอยู่ จะนิยมกล่าวคำถวายเป็นภาษาบาลีสำนึกพม่า ดังต่อไปนี้

“อรหันตาติ นวคุณิหิ สัมมาสังขัสสะ คานิยัง โพนินยัง เทมิ”

เมื่อกกล่าวคำถวายเสร็จแล้ว พระภิกษุจะนำคณะศรัทธาถวายข้าว มธุปายาส แด่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า โดยการนำข้าวมธุปายาสไปประเคนแด่องค์ พระประธานของวัด ซึ่งเป็นเสมือนตัวแทนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า (พระอธิการจรัญ กุมาริ, ผู้ให้สัมภาษณ์ 10 พฤษภาคม 2564)

2.3 หลังเสร็จพิธี

ในช่วงปี พ.ศ. 2553 พบว่า เมื่อทางวัดดำเนินพิธีการทั้งหมดเสร็จสิ้นแล้ว กิจกรรมที่จะทำต่อไป คือ การสวดมนต์ทำวัตรเช้า เมื่อสวดมนต์ทำวัตรเช้าเสร็จ จะมีการเลี้ยง อาหารเช้าแก่ผู้มาร่วมถวายข้าวมธุปายาส โดยอาหารจะนำมาจากคณะผู้มีจิตศรัทธาที่นำมา ร่วมงาน หลังจากที่ได้รับประทานอาหารแล้วคณะศรัทธาจะพักผ่อนตามอัธยาศัย บางคนจะอยู่รอ ทำพิธีกรรมวันออกพรรษาที่วัด ในขณะที่บางคนกลับบ้านไปเตรียมอาหารเพื่อมาทำบุญ หรือที่เรียกว่า ทานขันข้าวและตักบาตรในช่วงสาย

อย่างไรก็ตามข้าวมธุปายาส ขนม และผลไม้ ที่นำมาถวายแด่องค์พระสัมมา สัมพุทธเจ้า จะตั้งไว้จนถึงเวลาเที่ยง จากนั้นพระสงฆ์ภายในวัดจะกล่าวคำลาข้าวพระพุทธ

“เสสัง มังคะสัง ยาจามิ”

เมื่อกกล่าวเสร็จแล้วจึงยกเครื่องไทยทาน และข้าวมธุปายาส ลงมาแจกจ่ายแก่ คณะศรัทธา และคณะศรัทธาร่วมกันรื้อถอนเครื่องตกแต่งสถานที่ต่าง ๆ เป็นอันเสร็จพิธี (พระอธิการจรัญ กุมาริ, ผู้ให้สัมภาษณ์, 10 พฤษภาคม 2564)

3. ความเชื่อในประเพณีต่างข้าวช่อมตอ

จากการเก็บข้อมูลตามวัดต่าง ๆ ที่ยังมีการจัดประเพณีต่างข้าวช่อมตอ พบว่า ในช่วงปี พ.ศ. 2553 ความเชื่อที่เกี่ยวกับประเพณีต่างข้าวช่อมตอสามารถแบ่งเป็นประเด็นต่าง ๆ ได้ดังต่อไปนี้

3.1 ความเชื่อในการต่างข้าวช่อมตอ

การต่างข้าวช่อมตอ คณะศรัทธาโดยส่วนใหญ่มีความเชื่อเกี่ยวกับการต่างข้าว ช่อมตอว่าเป็นเสมือนการถวายข้าวมธุปายาสและอาหารแด่พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งเชื่อว่า

จะได้อันนิสงส์จากการถวายข้าวแด่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าอย่างแรงกล้า ทำให้ชีวิตมีความเจริญรุ่งเรือง ปราศจากภัยอันตรายและสิ่งเลวร้ายต่าง ๆ ได้

3.2 ความเชื่อเกี่ยวกับเครื่องตกแต่งสถานที่และการตกแต่งสถานที่

จากการเก็บข้อมูลในครั้งนี้ พบว่า การจัดทำเครื่องตกแต่งสถานที่และการตกแต่งสถานที่ที่มีการสอดแทรกความเชื่อแบบดั้งเดิม ว่าเป็นการตกแต่งสถานที่เพื่อต้อนรับพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่เสด็จลงมาจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์หลังจากไปโปรดพระมารดาในวันออกพรรษา โดยมีรายละเอียดความเชื่อของเครื่องประกอบพิธีกรรมดังต่อไปนี้

3.2.1 ซอ ในอดีตกลุ่มชาวพม่ามีความเชื่อว่าการปักซอนี้เป็นการทำบุญอุทิศถวายแด่แม่กาเผือก ซึ่งเป็นมารดาของพระพุทธเจ้าห้าพระองค์ในอดีต โดยซอนี้เปรียบเสมือนเป็นลิ้นของแม่กาเผือก (พระรณิ ใจลีป, ผู้ให้สัมภาษณ์, 10 พฤษภาคม 2564)

3.2.2 ตุงพญายอ ความเชื่อเกี่ยวกับตุงชนิดนี้มีสามประการ ประการแรกเชื่อว่าเป็นการบูชาพระเจดีย์ ซึ่งในความเชื่อของชาวพม่าจะนิยมสักการะองค์พระเจดีย์เนื่องจากถือว่าพระเจดีย์เป็นตัวแทนขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า การที่ตุงพญายอ มีลักษณะคล้ายเจดีย์ จึงเสมือนการสักการะพระเจดีย์ ประการที่สอง คือ เชื่อว่าเป็นการเลียนแบบดอกไม้ในสมัยพุทธกาลหรือดอกไม้ในป่าหิมพานต์ จึงนำมาใช้ตกแต่งสถานที่ให้งดงามมากยิ่งขึ้น และประการที่สาม มีความเชื่อว่าการถวายตุงพญายอจะทำให้มีผู้คน “ยกยอ” คือ ชื่นชมในความรู้ความสามารถ อันแสดงถึงความเป็นบุคคลที่มีชื่อเสียง มีผู้คนยกย่องสรรเสริญ (พระอธิการสมศักดิ์ กิตติธโร, ผู้ให้สัมภาษณ์, 10 พฤษภาคม 2564)

3.2.3 หน่อกล้วย หน่ออ้อย และใบมะพร้าว เชื่อว่าหากนำสิ่งเหล่านี้มาประกอบการถวาย ชีวิตจะอุดมสมบูรณ์ มีความเจริญงอกงาม เช่นเดียวกับหน่อกล้วย หน่ออ้อย และมะพร้าวที่เป็นพืชที่เจริญพันธุ์สามารถแตกหน่อได้ง่าย ในขณะเดียวกันใบมะพร้าวเป็นเสมือนซุ้มที่โน้มลงมาเพื่อรับเสด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่เสด็จลงมาจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ในวันออกพรรษา (พระอธิการจรัญ กุมาโร, ผู้ให้สัมภาษณ์, 10 พฤษภาคม 2564)

3.2.4 ราชวัตร มีความเชื่อว่า ราชวัตรนี้เป็นอาณาเขตหรือพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่สร้างขึ้นเพื่อป้องกันไม่ให้สิ่งไม่ดีเข้ามารบกวนบริเวณที่ทำพิธี นอกจากนั้นการประดับราชวัตรถือเป็นการแสดงถึงความเป็นมงคลพิธีที่จะประกอบพิธีกรรมสำคัญ จึงเป็นการเสริมสร้างบรรยากาศให้มีความศักดิ์สิทธิ์และความเป็นสิริมงคลมากยิ่งขึ้น

3.3 ความเชื่อเรื่องการประดับดอกไม้ ธูป เทียน บนเครื่องไทยทาน

พระอธิการชลฉมาทิศ ชิตุจิตโต (ผู้ให้สัมภาษณ์, 30 เมษายน 2564) กล่าวว่า การประดับดอกไม้ธูปเทียน มีความหมายเกี่ยวกับการบูชาพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์

โดยรูปจะใช้รูป จำนวน 3 ดอก หมายถึง การบูชาคุณพระสัมมาสัมพุทธเจ้า 3 ประการ ได้แก่ พระเมตตาคิคุณ, พระกรุณาธิคุณ และพระบริสุทธิคุณ เทียนซี่ผึ้ง 2 เล่ม บูชาพระธรรม และพระวินัย ส่วนดอกไม้เป็นการถวายเพื่อบูชาพระสงฆ์ซึ่งนิยมใช้ดอกไม้ที่ไม่เหี่ยวง่าย อันสื่อถึงการทำให้ชีวิตมีงดงาม ไม่เหี่ยวเฉา

ในขณะเดียวกัน บุญมา รินทร์ศรี (ผู้ให้สัมภาษณ์, 30 เมษายน 2564) กล่าวว่า การถวายดอกไม้เป็นเสมือนการทำให้ชีวิตสวยงาม เจริญรุ่งเรือง โดยจะใช้ดอกไม้อะไรก็ได้ แต่โดยมากจะเป็นดอกไม้ที่มีชื่อเป็นมงคล เช่น ดอกบานไม่รู้โรย ดอกดาวเรือง ฯลฯ ส่วนรูปนั้น นิยมใช้ 3 ดอก เพื่อบูชาพระรัตนตรัย คือ พระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ ส่วนเทียนที่ใช้จุดบูชาพระได้แฝงความเชื่อว่า ไฟเป็นเครื่องเผาผลาญสิ่งไม่ดีให้หมดไหม้ ทั้งนี้ความเชื่อเกี่ยวกับดอกไม้ รูป เทียนนี้ใช้ได้กับทุกงานประเพณีของชาวไทยทางภาคเหนือ นอกจากนั้น บุญมา รินทร์ศรี ยังได้กล่าวเสริมว่า พ่อเลี้ยงคนหนึ่งของจังหวัดลำปางไปพบหลวงพ่อบุญานันท์ท่านได้กล่าวว่า ที่เคยทำบุญไปนั้นได้บุญเพียงเล็กน้อย เพราะว่าเขาขาดข้าวตอกดอกไม้ที่จะนำมาถวายทาน ดังนั้น การถวายข้าวตอกดอกไม้ หรือดอกไม้รูปเทียนจึงเป็นความเชื่อที่ยังนิยมปฏิบัติสืบทอดมาจนปัจจุบันนี้

3.4 ความเชื่อเกี่ยวกับการหอมครั้ว

ในการหอมครั้วนั้นคณะศรัทธาจะเดินทางไปหอมครั้วที่วัดที่ตนเองเป็นศรัทธาก่อนเป็นวัดแรก เมื่อหอมครั้วเสร็จแล้วจึงเดินทางไปร่วมหอมครั้วในวัดอื่น ๆ ที่อยู่ใกล้เคียง โดยมีความเชื่อว่า ยิ่งไปร่วมทำบุญได้จำนวนวัดมากเท่าใด ก็จะได้บุญกุศลมากเท่านั้น (สมพร รินทร์ศรี, ผู้ให้สัมภาษณ์, 11 พฤษภาคม 2564)

3.5 ความเชื่อเกี่ยวกับการเลี้ยงขนมจีนแก่ผู้มาหอมครั้ว

เนื่องจากขนมจีนเป็นอาหารที่มีลักษณะเป็นเส้นยาว จึงเชื่อว่าจะทำให้ผู้รับประทานได้รับผลบุญโยงใยไปถึง ลูกหลาน ญาติพี่น้อง และจะมีอายุยืนยาว เปรียบเสมือนเส้นขนมจีนที่ยืดยาวนานเอง (อรวรรณ จันทร์ละออ, ผู้ให้สัมภาษณ์, 11 พฤษภาคม 2564)

3.6 ความเชื่อในการกวนข้าวมธุปายาส

การกวนข้าวมธุปายาส พบว่ามีความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับการกำหนดคุณสมบัติของผู้กวนข้าวมธุปายาส คือ ต้องใช้สาวพรหมจรรย์เป็นผู้กวน และก่อนกวนข้าวมธุปายาสบุคคลผู้นั้นจะต้องรับอุโบสถศีลก่อน จึงจะทำให้ข้าวมธุปายาสเป็นอาหารทิพย์ และมีความบริสุทธิ์อย่างแท้จริง อีกทั้งจะเป็นสิริมงคลแก่ผู้ที่นำไปรับประทาน (พระครูพิศาลสุภัทรกิจ, ผู้ให้สัมภาษณ์, 4 กรกฎาคม 2564)

3.7 ความเชื่อในการถวายข้าวมธุปายาส

การถวายข้าวมธุปายาส จะประกอบพิธีถวายในเวลาประมาณ 04.00 น. เพราะเป็นความเชื่อที่สืบเนื่องมาจากเรื่องราวในพุทธประวัติที่ว่า นางสุชาดาได้ถวายข้าวมธุปายาสแก่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าในเวลาเช้ามีดก่อนรุ่งสาง และพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ฉันข้าวมธุปายาสในเวลาดังกล่าว ดังนั้นการถวายข้าวมธุปายาสในประเพณีต่างข้าวช่อมต่อจึงนิยมถวายในเวลาเช้ามีด เพื่อเป็นการจำลองภาพตามเหตุการณ์ในพุทธประวัติ (พระอริการจรัญ กุมาโร, ผู้ให้สัมภาษณ์, 10 พฤษภาคม 2564)

3.8 ความเชื่อเกี่ยวกับอาหารที่นำมาถวายพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

ชาวพม่าและชาวไทยใหญ่ มีความเชื่อว่าพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นผู้ที่บรรลุนิเวศน์แล้วจึงฉันเฉพาะผลไม้ และของหวาน จะไม่ฉันอาหารคาวและอาหารที่มีเนื้อสัตว์เป็นส่วนประกอบเด็ดขาด ดังนั้นอาหารที่คณะศรัทธานำมาถวายในประเพณีต่างข้าวช่อมต่อจึงเป็น ข้าวสาร, ของหวาน (ขนม) และผลไม้ โดยข้าวสารที่นำมานิยมเป็นข้าวเหนียว เพราะด้วยคุณลักษณะของข้าวเหนียวเชื่อว่าเป็นการแสดงถึงความกลมเกลียวอย่างเหนียวแน่นของคนในชุมชน ส่วนผลไม้นิยมใช้กล้วยเพราะเป็นพืชท้องถิ่นที่สื่อความหมายถึงความอุดมสมบูรณ์ และความเจริญงอกงาม

3.9 ความเชื่อเกี่ยวกับส่วนผสมที่นำมาถวญข้าวมธุปายาส

พระอริการจรัญ กุมาโร (ผู้ให้สัมภาษณ์, 10 พฤษภาคม 2564) กล่าวว่าในอดีตส่วนผสมที่นำมาถวญข้าวมธุปายาสต่าง ๆ จะต้องนำมาถวญข้าวมธุปายาสให้หมด ยกเว้นข้าวสารถ้าหากมีจำนวนมาก อาจแบ่งใช้ให้พอประมาณ ส่วนข้าวสารที่เหลือให้นำไปนึ่งหรือหุงเพื่อถวายเป็นข้าวพระพุทธรูปในวันอื่น ๆ ทั้งนี้เป็นเพราะชาวพม่ามีความเชื่อว่าส่วนผสมต่าง ๆ ที่นำมาถวญข้าวมธุปายาสนั้นเป็นของที่พุทธศาสนิกชนตั้งใจที่จะนำมาถวายพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ก็จะต้องถวายแต่พระพุทธรูป ซึ่งเป็นเสมือนตัวแทนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเท่านั้น ไม่ควรที่จะแบ่งออกไปเพื่อวัตถุประสงค์อื่นเป็นอันขาด

3.10 ความเชื่อในการฉันข้าวมธุปายาสของพระสงฆ์

พระอริการจรัญ กุมาโร (ผู้ให้สัมภาษณ์, 10 พฤษภาคม 2564) กล่าวว่าพระพม่าที่เคร่งครัดในวัตรปฏิบัติ เช่น หลวงพ่อพระธัมมานันตะ อดีตเจ้าอาวาสวัดท่ามะโอ (มรณภาพเมื่อปีพุทธศักราช 2555) จะไม่ฉันข้าวมธุปายาส และของที่เหลือจากการถวายพระสัมมาสัมพุทธเจ้า (พระพุทธรูป) เพราะเชื่อว่า เมื่อฉันแล้วจะทำให้สติปัญญาเลอะเลือน ไม่สามารถจดจำข้อความหรือเนื้อหาพระไตรปิฎกและบทสวดมนต์ได้

ประเพณีต่างข้าวหอมต๋อ อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง ในช่วงปี พ.ศ. 2563

จากการศึกษาเกี่ยวกับประเพณีต่างข้าวหอมต๋อในพื้นที่อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง ในช่วงปี พ.ศ. 2563 พบว่าองค์ประกอบในด้านต่าง ๆ มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. เครื่องประกอบพิธี

จากการศึกษาเกี่ยวกับการจัดเตรียมเครื่องประกอบพิธีในประเพณีต่างข้าวหอมต๋อในพื้นที่อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง ในช่วงปี พ.ศ.2563 พบว่ามีรายละเอียดของเครื่องประกอบพิธีดังต่อไปนี้

1.1 เครื่องตกแต่งสถานที่

1.1.1 ช่อ พบว่า การใช้ช่อในบางวัดนิยมใช้ช่อแบบธรรมดาที่คณะศรัทธาเป็นผู้ทำขึ้นเอง โดยใช้กระดาษวาดตัดเป็นสามเหลี่ยมชายธงขนาดเล็กโดยส่วนต้นมีขนาดประมาณ 5 ซม. แล้วเรียวยาวเป็นชายธง ยาวประมาณ 10 ซม. แล้วพันติดไม้เสียบลูกชิ้น ไม่นิยมปรุลายลงบนผืนช่อ ในขณะที่บางวัดใช้ช่อแบบเชียงใหม่ ซึ่งมีขนาดกว้างและสั้นกว่าช่อของลำปาง โดยลวดลายที่ปรากฏบนผืนช่อของเชียงใหม่จะแตกต่างจากของลำปาง ตรงที่ช่อของลำปางนิยมปรุลวดลายด้วยการดอกกระดาษ แต่ช่อเชียงใหม่นิยมใช้กรรไกรตัด นอกจากนั้นบางวัดใช้ธงศาสนา และธงชาติไทยมาประดับบริเวณรอบโต๊ะพิธีแทนการใช้ช่อ (พรรณี ใจสีบ, ผู้ให้สัมภาษณ์, 10 พฤษภาคม 2564)

ภาพ 17 ช่อแบบธรรมดา

ภาพ 18 ซอแบบเชียงใหม่

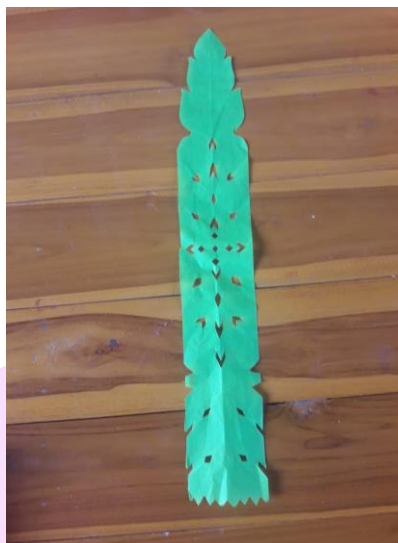
1.1.2 **ตุ่งพญาขอ** พบว่า หลายวัดไม่นิยมทำตุ่งพญาขอด้วยตนเอง นิยมซื้อจากร้านสังฆภัณฑ์ วัสดุที่ใช้พบว่า มีบ้างที่ใช้กระดาษนำมาทำตุ่ง แม้จะมีลักษณะการพริ้วไหวได้ หากแต่ไม่ดีเท่ากระดาษญี่ปุ่น และการซื้อตุ่งจากร้านสังฆภัณฑ์จะเห็นได้ว่าเป็นตุ่งชุดแบบที่ขายในช่วงสงกรานต์ ทำให้ออกจากจะได้ตุ่งพญาขอแล้วยังมีตุ่งสิบสองราศีซึ่งมีลักษณะเป็นกระดาษสีขาว ยาวประมาณ 1 เมตร กระทบรูปนักษัตรประจำปีเกิดจำนวน 12 ตัว และตุ่งค่าคิง คือ ตุ่งขนาดเล็กมีลักษณะคล้ายรูปเทวดา เชื่อว่าใช้ถวายเพื่อสืบทอดตนเอง เพิ่มเติมมาอีกด้วย ในขณะที่บางวัดใช้ตุ่งไส้หมูแบบเชียงใหม่ที่ส่งมาขายตามร้านสังฆภัณฑ์ในจังหวัดลำปาง ซึ่งมีลักษณะต่างจากตุ่งของลำปางตรงที่ไม่มีกรวยสวมด้านบน และบริเวณไม้ตุ่งด้านบนมีข้อติดอยู่ ต่างจากของลำปางที่นิยมมัดด้วยตุ่งค่าคิง

ภาพ 19 ตุงไส้หมูแบบเชียงใหม่

ภาพ 20 ตุงลีสบสองราศี

ภาพ 21 ตุงคำคิง

1.1.3 หน่อกล้วย หน่ออ้อย ใบมะพร้าว การประดับหน่อกล้วย หน่ออ้อย และใบมะพร้าว พบว่า มีปรากฏเพียงบางวัดเท่านั้นที่ยังคงปฏิบัติอยู่ บางวัดอาจมีการประดับ แต่ไม่ครบทั้ง 3 อย่าง เช่น มีหน่อกล้วย หน่ออ้อย แต่ไม่มีการประดับด้วยใบมะพร้าว หรือบางวัดไม่ปรากฏการประดับหน่อกล้วย หน่ออ้อย บริเวณโต๊ะพิธีแต่ใช้แจกันดอกไม้มาประดับแทน

ภาพ 22 โต๊ะพิธีที่วัดศรีรองเมือง

1.1.4 ราชวัตร ในช่วงปี พ.ศ.2563 พบว่ามีการใช้ราชวัตรมาตกแต่งสถานที่น้อยลงจากเดิมมาก และราชวัตรที่พบเป็นราชวัตรแบบถาวรโดยทำขึ้นจากไม้หรือเหล็กดัดแล้วทาสีอย่างสวยงามสามารถนำออกมาใช้ได้โดยไม่ต้องทำขึ้นใหม่ทุกปี ด้านบนหุ้มด้วยกาบกล้วยหรือมัตถงูสำหรับปักช่อและตุงเช่นเดียวกับราชวัตรแบบไม้ไผ่สาน (พระอธิการจรัญ กุมาริ, ผู้ให้สัมภาษณ์, 10 พฤษภาคม 2564) หรือในบางวัด เช่น วัดป่าฝาง พบว่า ไม่มีการประดับราชวัตรแล้ว เนื่องจากขาดผู้ที่มีความรู้และความสามารถในการจัดทำราชวัตร (สมศักดิ์ บุรณะสิงห์, ผู้ให้สัมภาษณ์, 13 พฤษภาคม 2564)

ภาพ 23 ราชวัตรเหล็กดัดที่วัดม่อนจำศีล

1.1.5 โคมไฟ การประดับโคมไฟในงานประเพณีต่างข้าวซ่อมต่อ พบว่า มีเพียง 2 วัดเท่านั้นที่ยังปฏิบัติอยู่ คือ วัดม่อนปู่ยักษ์ และวัดท่ามะโอ โดยที่วัดม่อนปู่ยักษ์ไม่ได้เคร่งครัดในรูปทรงของโคม แต่จะใช้โคมญี่ปุ่นที่มีขายตามท้องตลาด ส่วนวัดท่ามะโอ พบว่า ยังคงใช้โคมแปดเหลี่ยมอยู่ แต่เป็นแบบประยุกต์ คือ รูปทรงของตัวโคมยังคงมีลักษณะแปดเหลี่ยมเหมือนเดิม แต่หางโคมมีลักษณะเป็นพู่กระดาศ ไม่ใช่หางกระดาศฉลุแบบดั้งเดิม (พระอธิการจรัญ กุมาริ, ผู้ให้สัมภาษณ์, 10 พฤษภาคม 2564)

ภาพ 24 โคมญี่ปุ่นที่วัดม่อนปู่ยักษ์

1.1.6 กระทงใบตองหรือถาดใบตองใส่ข้าวมธุปายาส พบว่า ความนิยมในการทำกระทงใบตองและถาดใบตองลดลงจากเดิมมาก แม้จะทำกระทงใบตองแต่ก็ไม่นิยม กัดด้วยไม้กัดแบบดั้งเดิม แต่นิยมใช้ลวดเย็บกระดาษมาเย็บกระทงใบตอง และหลาย ๆ วัด นิยมนำข้าวมธุปายาสใส่ในถ้วย จาน หรือถาด แทนการใส่กระทงและถาดใบตองตามแบบดั้งเดิม (อรุวรรณ จันทร์ระออบ, ผู้ให้สัมภาษณ์, 11 พฤษภาคม 2564)

ภาพ 25 ข้าวมธุปายาสใส่ถ้วย

1.2 เครื่องไทยทาน

เครื่องไทยทานที่พบในงานประเพณีต่างข้าวหอมต๋อ ในอำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง ที่พบในช่วงปี พ.ศ. 2563 มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1.2.1 ข้าวสาร พบว่า ส่วนใหญ่นิยมใช้ข้าวเหนียวเป็นหลัก และบางแห่งมีการนำข้าวเหนียวดำ ข้าวกล้อง ข้าวไรซ์เบอร์รี่ มาเพิ่มด้วย

1.2.2 ขนม พบว่า คณะศรัทธานิยมใช้ขนมกรุปกรอบ หรือขนมสำเร็จรูปบรรจุถุงที่ขายตามท้องตลาด เช่น ขนมปังไส้ต่าง ๆ ขนมกรุปกรอบ ขนมปังปิ้ง ฯลฯ หรือนำบะหมี่กึ่งสำเร็จรูป มาถวายเป็นขนมด้วย

1.2.3 ผลไม้ พบว่า นอกจากจะเป็นผลไม้ในท้องถิ่นดังเช่นในอดีตแล้ว ยังมีเพิ่มเติมขึ้นกว่าเดิมมาก ตามแต่จะหาได้ตามที่มีจำหน่ายทั่วไป เช่น กล้วยหอม องุ่น ฝรั่ง แอปเปิ้ล ฯลฯ และยังพบว่า มีการถวายน้ำผลไม้หรือนมทั้งชนิดขวดและชนิดกล่องควบคู่กับการถวายผลไม้และขนมด้วย (พระอธิการจรัญ กุมาโร, ผู้ให้สัมภาษณ์, 10 พฤษภาคม 2564)

ภาพ 26 เครื่องไทยทานที่วัดป่าฝาง

1.2.4 ดอกไม้ ฐูป เทียน พบว่า วัดส่วนใหญ่ในอำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง นิยมใช้ดอกไม้ที่ซื้อหาได้ตามท้องตลาด เช่น ดอกกล้วยไม้ ดอกเบญจมาศ ฯลฯ บางวัดมีการเปลี่ยนไปใช้ดอกไม้ประดิษฐ์แทน หรือคณะศรัทธาบางท่านก็ทำกรวยดอกไม้ ซึ่งเป็นวัฒนธรรมแบบล้านนาเข้ามาร่วมด้วย การประดับดอกไม้ ฐูป เทียน พบว่า หลายวัด

นิยมใช้เทียนเล่มเดียว ไม่นิยมใช้ 2 เล่มดังเช่นในอดีต ในขณะที่บางวัดไม่พบการประดับดอกไม้ รูปเทียนแล้วในปัจจุบัน (พระอธิการชลฉภาทิศ ชิตจิตโต, ผู้ให้สัมภาษณ์, 30 เมษายน 2564)

1.2.5 อุปกรณ์เครื่องใช้ต่าง ๆ เครื่องใช้ต่าง ๆ ในประเพณีต่างข้าวซอมต่อที่จัดขึ้น ทางวัดมักเป็นผู้จัดหามาก่อนแล้วบอกบุญไปยังคณะศรัทธาและผู้มีจิตศรัทธาทั่วไปเพื่อร่วมทำบุญ ซึ่งการทำเช่นนี้ทางวัดจะได้รับข้าวของเครื่องใช้ตามที่ทางวัดขาดแคลนและต้องการ นอกจากนั้นวิธีการเช่นนี้มีผลดี คือ จะทำให้วัดได้ข้าวของเครื่องใช้ที่มีลักษณะเหมือนกันทั้งหมด

1.3 ส่วนผสมของข้าวมธุปายาส พบว่าส่วนผสมต่าง ๆ ที่จะนำมากรนข้าวมธุปายาสนั้นไม่ได้นำมาใช้ทั้งหมด เพียงแต่ทางวัดแบ่งออกมาใช้กรนข้าวมธุปายาสในปริมาณที่พอเหมาะ ส่วนที่เหลือจะนำไปถวายเป็นข้าวสารและอาหารแห้ง ซึ่งในการกรนข้าวมธุปายาส บางวัดมีการนำธัญพืช เช่น เมล็ดแปะก๊วย เม็ดบัว ลูกเดือย ฯลฯ และกะทิมาผสมด้วย และยังพบว่า ส่วนผสมในการกรนข้าวมธุปายาสบางอย่าง ได้แก่ น้ำผึ้ง เนย งาม ถั่วลิสง นั้น ส่วนมากทางวัดจะเป็นผู้จัดหาโดยอาจมีคณะศรัทธานำมาร่วมทำบุญด้วย (สวดศรี ชัตติยะวงศ์, ผู้ให้สัมภาษณ์ 14 พฤษภาคม 2564)

2. ขั้นตอนการประกอบพิธี

การวิจัยครั้งนี้ได้ศึกษาขั้นตอนการประกอบพิธีในประเพณีต่างข้าวซอมต่อจากวัดต่าง ๆ ในอำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง ที่ยังคงจัดประเพณีต่างข้าวซอมต่ออย่างต่อเนื่อง โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

2.1 วันดา (วันเตรียมงาน)

2.1.1 การจัดเตรียมสถานที่ พบว่าบางวัดคณะศรัทธาให้ความสำคัญในเรื่องการประดับตกแต่งสถานที่น้อยลง ทำให้หน้าที่การประดับตกแต่งบริเวณวัดกลายเป็นหน้าที่ของพระภิกษุไป บางวัดมีการตกแต่งสถานที่เพียงเล็กน้อย ในขณะที่บางวัดเพียงจัดเตรียมโต๊ะพิธีต่างข้าวซอมต่อไว้ ส่วนตุ่งพญายอ และช้อนนั้นแล้วแต่ผู้มีจิตศรัทธาจะทำมาจากบ้านแล้วนำมาประดับตกแต่งเองในช่วงเย็นที่มีการนำของมาร่วมทำบุญ (พระอธิการสมศักดิ์ กิตติธโร, ผู้ให้สัมภาษณ์, 10 พฤษภาคม 2564)

ภาพ 27 การตกแต่งโต๊ะพิธีด้วยช่อดูงตามจิตศรัทธา

นอกจากนี้ยังพบว่าที่วัดม่อนจำศีล ในบางปีมีการปรับเปลี่ยนการตกแต่งด้วยดูงและช่อเป็นการตกแต่งด้วยการจีบผ้า และที่วัดไชยมงคล (จองคา) ใช้ธงศาสนาประดับแทน ในขณะที่ในบางวัด เช่น วัดป่าฝาง ไม่พบการตกแต่งโต๊ะพิธี มีเพียงการตั้งโต๊ะและปูผ้าปูโต๊ะเตรียมไว้เท่านั้น

ภาพ 28 การจัดโต๊ะพิธีที่วัดป่าฝาง

ในขณะที่บางวัด เช่น วัดท่ามะโอ เปลี่ยนจากการติดธงทิว มาเป็นการติดสายรุ้งบริเวณเหนือโต๊ะพิธี สำหรับบริเวณที่ตั้งโต๊ะพิธีมีการปรับเปลี่ยนไปจากเดิม คือ ไม่ได้อยู่ในวิหารเช่นเดิม แต่ได้นำไปตั้งไว้ที่ศาลานอกอาคารด้านหน้าอุโบสถ (พระอธิการจรัญ กุมาโร, ผู้ให้สัมภาษณ์, 10 พฤษภาคม 2564)

ภาพ 29 โต๊ะพิธีนอกวิหารของวัดท่ามะโอ

2.1.2 การเตรียมเครื่องไทยทาน จากการศึกษา พบว่า ทางวัดนิยมจัดเครื่องไทยทานไว้บริการคณะศรัทธาที่มาทำบุญที่วัด โดยสิ่งให้นำมาจัดเครื่องไทยทานนั้น บางวัดอาจมีเพียงข้าวสารอย่างเดียว บางวัดนำข้าวสารและอาหารแห้งมาจัดเป็นชุด บางวัดจัดเตรียมอุปกรณ์เครื่องใช้ต่าง ๆ เช่น จาน ชาม แก้วน้ำ ฯลฯ เพื่อให้คณะศรัทธานำของที่จัดเตรียมมา มาใส่ โดยทางวัดจะจัดเตรียมโต๊ะสำหรับให้บูชาเครื่องไทยทานเหล่านี้ และการจัดเครื่องไทยทานในลักษณะนี้ทำให้ประชาชนที่ใส่เครื่องไทยทานที่คณะศรัทธาถวายมีลักษณะเหมือนกันทั้งหมด ซึ่งเป็นความต้องการของทางวัดที่ต้องการให้ได้อุปกรณ์เครื่องใช้ต่าง ๆ ที่มีลักษณะเดียวกันทั้งหมด

ภาพ 30 การจัดชุดเครื่องไทยทานบูชาที่วัดศรีรองเมือง

2.1.3 การหอมคร้ว พบว่าคณะศรัทธานิยมหอมคร้วเฉพาะวัดที่ตนเองศรัทธา ด้วยการไปบูชาเครื่องไทยทานที่วัดนั้น ๆ จะมีเพียงส่วนน้อยที่ไปหอมคร้ววัดอื่น ๆ ด้วย หากจะไปก็ไปเป็นการส่วนบุคคล ไม่มีการรวมตัวกันไปเป็นหมู่คณะดังเช่นในอดีต

2.1.4 การเลี้ยงอาหารผู้มาหอมคร้ว พบว่าหลายวัดมีการปรับเปลี่ยนอาหารที่จัดเลี้ยงผู้มาหอมคร้ว จากเดิมมีเพียงขนมจีนน้ำยาหยวกกล้วย หรือขนมจีนน้ำเงี้ยว ก็มีรายการอาหารเพิ่มขึ้น เช่น น้ำยากะทิหรือแกงเขียวหวานแบบภาคกลาง แต่ทั้งนี้อาหารดังกล่าวจะทำในปริมาณที่ลดลงจากเดิม (สมศักดิ์ บุรณะสิงห์, ผู้ให้สัมภาษณ์, 13 พฤษภาคม 2564) บางวัดมีการปรับเปลี่ยนอาหารที่นำมาเลี้ยงผู้มาหอมคร้วจากขนมจีนเป็นอาหารชนิดอื่น แต่ยังคงเป็นอาหารที่มีลักษณะเป็นเส้น เช่น ผัดซีอิ้ว หมี่กะทิ ขนมจีนผัด ส่วนของหวานซึ่งแต่เดิมจะเป็นของหวานที่เป็นน้ำกะทิ บางวัดปรับเปลี่ยนเป็นไอศกรีม ในขณะที่เดียวกันการจัดอาหารบางวัดมีการจัดอาหารเป็นอาหารกล่องเพื่อความสะดวกในการแจกให้คณะศรัทธานำกลับไปรับประทานที่บ้าน หรือตามที่สะดวก

2.1.5 การประชาสัมพันธ์ พบว่า มีการประชาสัมพันธ์โดยการเขียนป้ายประกาศตามละแวกชุมชนใกล้เคียงกับวัด การประกาศตามสถานีวิทยุกระจายเสียง เสียงตามสายในชุมชน ขณะเดียวกันก็มีการประชาสัมพันธ์ในเฟซบุ๊กของทางวัดและการบรรจุลงในปฏิทินประเพณีของจังหวัดลำปาง

2.2 วันต่างข้าวช่อมตอ

วันที่สองของประเพณีต่างข้าวช่อมตอซึ่งตรงกับวันออกพรรษา กิจกรรมในวันต่างข้าวช่อมตอที่พบในช่วงปี พ.ศ.2563 มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

2.2.1 การกวนข้าวมธุปายาส

หลายวัดไม่เคร่งครัดเรื่องการกำหนดคุณสมบัติและการแต่งกายของบุคคลที่มากวนข้าวมธุปายาส แต่เปิดโอกาสให้บุคคลที่สนใจเป็นผู้กวนข้าวมธุปายาส ได้มีส่วนร่วมในการกวนข้าวมธุปายาสได้อย่างทั่วถึง ในขณะที่เดียวกันในบางวัดก็มีพระภิกษุมาร่วมกวนข้าวมธุปายาสด้วย โดยเวลาในการเริ่มกวนข้าวมธุปายาสก็ได้เคร่งครัดเช่นในอดีต หลายวัดเริ่มกวนข้าวมธุปายาสในเวลาช่วงเช้าก่อนทำพิธีวันออกพรรษา ในขณะที่บางวัดอาจกวนไว้ตั้งแต่ในช่วงเย็นของวันดา (อุไร แซ่ซิ้ม, ผู้ให้สัมภาษณ์, 10 พฤษภาคม 2564)

ส่วนผสมที่นำมากวนข้าวมธุปายาสก็ได้ไม่นำมาจากเครื่องไทยทานที่คณะศรัทธานำมาช่อมคร้วเหมือนเช่นในอดีต หลายวัดจะเตรียมข้าวที่จะกวนไว้โดยเฉพาะ ไม่ได้ใช้ข้าวที่คณะศรัทธานำมาช่อมคร้วแต่อย่างใด บางวัดนำข้าวเหนียวหนึ่งที่ขายตามท้องตลาดมากวนข้าวมธุปายาส บางวัดมีการนำส่วนผสมอื่นมาเพิ่มเติม เช่น เมล็ดแปะก๊วย สำหรับภาชนะที่นำมาใส่ข้าวมธุปายาส ก็ได้มีการประดิษฐ์ถาดใบตองหรือกระถางใบตองรองรับดังเช่นในอดีต (พระอธิการสมศักดิ์ กิตติธโร, ผู้ให้สัมภาษณ์, 10 พฤษภาคม 2564) หากแต่ใช้ถ้วย ชามที่ทางวัดได้จัดเตรียมไว้ให้

ภาพ 31 การกวนข้าวมธุปายาสของชุมชนท่ามะโอ

2.2.2 การถวายข้าวมธุปายาส จากการศึกษาพบว่า หลายวัดไม่เคร่งครัดในเรื่องเวลาที่ทำกรถวาย เช่น วัดม่อนจำศีล ถวายข้าวมธุปายาสในเวลา 08.30 น. เพื่อความสะดวกในการเดินทางมาร่วมงานของคณะศรัทธา โดยจะถวายพร้อมกับการทำพิธีวันออกพรรษาของคณะศรัทธา (พระครูพิศาลสุภัทรกิจ, ผู้ให้สัมภาษณ์, 13 พฤษภาคม 2564)

วัดสวนใหญ่ในอำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง มีเจ้าอาวาสเป็นคนไทยพื้นเมืองล้านนา ดังนั้น พิธีกรรมการถวายจึงได้รับอิทธิพลของพิธีกรรมล้านนาเข้ามาาร่วมนิยมกล่าวคำถวายแบบล้านนา มีการสุมาครัวदान (การขอขมาเครื่องไทยทาน) เนื่องจากในระหว่างที่เตรียมเครื่องไทยทาน อาจใช้วาจาและทำกิริยาไม่สุภาพ เช่น ด่าทอลูกหลาน การเดินผ่านเครื่องไทยทานโดยไม่ได้ระวัง ฯลฯ มีการเวียนदान (การกล่าวคำถวายแบบล้านนา) เข้ามาประกอบด้วย (พระอธิการฤทธิ์สุริยกานต์ วชิรญาโณ, ผู้ให้สัมภาษณ์, 13 พฤษภาคม 2564) โดยคำเวรदानข้าวช่อมต่อที่นิยมใช้กันในปัจจุบันนี้คือ คำเวรदानข้าวช่อมต่อในฉบับของ ทวี เชื้อนแก้ว ซึ่งเป็นสำนวนของพ่อหนานอิน หมูลี บ้านลำเกา อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง เนื้อความกล่าวถึงความเป็นมาของการต่างข้าวช่อมต่อ โดยเป็นถ้อยคำภาษาล้านนามีฉันทลักษณ์คล้ายร้อยสุภาพ ดังต่อไปนี้

“สาธุ สาธุ โลกัสสะ ข้าแต่พระองค์ศรีสุพรรณพระพุทธรเจ้าต้นเป็น
 เห่งาสยามภู ต้นเป็นครูแก่โลก นำสัตว์ข้ามโสมสงสาร ป่างเมืองยังทรมาณอยู่ ในป่าเซตวัน
 เมื่อก่อน มีแล้วบ่พ่อนสุญทาน พระบุญหลายผายแผ่ ก็มากี่ตรอดแม่มารดา อันดับจิตมรณา
 ไปเกิด ในชั้นฟ้าเลิศดุสิตา มีชื่อว่าเสตเกตุ เตวะบุตรดาต้นผ่านแผ้ว แม่เจ้าเกิดมาแล้วเป็นคนจาย
 เตวะบุตรและเตวะดาตั้งหลาย ก็มาหยาดยายอยู่แผ้ว แม่พระเจ้าอยู่เมืองบน ยามนั้นพระทศพล
 ต้นวิเศษ ก็เสด็จขึ้นเมื่อเต้าน์เตสะนา ยังอภิธัมมา ปะกะระณาผายแผ้ว ตอบสายน้ำนมแม่มารดา
 เตมาวะสาได้ 3 เดือนเต็มขนาด เมื่อพระพุทธรเจ้าจักลงมาสู่มนุสสะชาติเมืองคน เป็นโกลาหล
 ขว้าเชือก จาวเมืองเยือกสารุกการ ปากันดาตานอันใหญ่ มีตั้งของน้อยใหญ่สัพพะนานา มูลพาลา
 ลูกไม้ ต่อมแต่หาได้ถวายทานโภชนาหาร ซอตุยังหลายลี ของตานมีก่องก่อ เรียกชื่อว่า “ข้าว
 ช่อมต่อ” ตานจอมในเมืองสังกัสสะนครแห่งนั้น ตั้งแต่อันสืบสายมา บัดนี้ศาตราจารย์ผู้ข้าตั้งหลาย
 ก็ขนขวายดา ตกแต่งพร้อมเพื่อจักน้อมถวายเกวณ ยกยอเกนถึงองค์ศรีสุพรรณเจ้า ว่าสันนี้แต่
 ดีหลี ขอนิมนต์พระมุนีตันวิโรจน์ โปรดปฏิบัติคะหะรับเอาแล้ว เพื่อทือเป็นหิตะสุขะปะโยชนะดิ
 วิธะธรรมสุข 3 ประการ มีเนรปานเจ้าเป็นยอด ว่าสันนี้แต่ดีหลี ด้วยตั้งผู้ข้าจักโอกาสตามภาษา
 บาลีว่า

สาธุ มะยัง ภันเต อิมานิ โอิทนะระกิกขาหาระทานัง ปิตะจีวะระสะมะณะปะริก
 ขารัง สัพพะปะริวารัง ะชัคคะเซยยะ ปิตะกังทานัง มัญจัน ขาทะนียะโกชะนียะ มะตุ
 ภาณิตัง นานาทานัง สัมมาสัมพุทฺธัสสะ สักกัจจัน เทมะ ปุชมะ ๕

ทุติยัมปิ มะยัง ภันเต ๕ล๕ สักกัจจัน เทมะ ปุชมะ ๕

ตะติยัมปิ มะยัง ภันเต ๕ล๕ สักกัจจัน เทมะ ปุชมะ ๕

ทีฆะรัตตัง หิตายะ สุขายะ ยาวะ นิพพานายะ สังวัตตันตุ โน ๕”

(ทวิ เชื้อนแก้ว, 2552, หน้า 139)

ภาพ 32 คณะศรัทธาวัดม่อนจำศีลร่วมกันถวายข้าวมธุปายาส

อีกหนึ่งจากการปฏิบัติงานภาคสนามเพื่อเก็บข้อมูลเกี่ยวกับการถวายข้าวมธุปายาส มีข้อสังเกตอยู่ประการหนึ่งคือ นอกจากการถวายข้าวมธุปายาสแด่พระประธานในวิหารแล้ว บางวัดมีการถวายข้าวมธุปายาสในจุดอื่น ๆ ของวัดด้วย เช่น วัดศรีชุม ตั้งโต๊ะพิธีที่บริเวณศาลา การเปรียญ ในขณะที่เดียวกันก็มีการแบ่งข้าวมธุปายาสไปถวายตามจุดต่าง ๆ ของวัด เช่น ถวายพระประธานในวิหาร, พระประธานในอุโบสถ และเจดีย์ เป็นต้น วัดม่อนปู่ยักษ์ มีการแบ่งข้าวมธุปายาส ใส่กระทง 4 กระทง ปักธูป 1 ดอก ไปถวายแก่ดวงวิญญาณผู้ล่วงลับในชุมชนและสัมภเวสีที่บริเวณมุก้าแพงทั้งสี่ทิศของวัด แสดงให้เห็นถึงธรรมเนียมและแนวปฏิบัติที่แตกต่างกันของแต่ละชุมชน บางชุมชนมีการผนวกแนวปฏิบัติทางพระพุทธศาสนา และการนับถือผี ซึ่งเป็นความเชื่อดั้งเดิมเข้าด้วยกัน นอกจากนี้ยังพบว่าในปัจจุบันวัดบางวัดที่มีคณะศรัทธาจำนวนน้อย

เป็นเหตุให้ในบางวัดจำเป็นต้องตัดขั้นตอนการประกอบพิธีกรรมบางประการออกไป เนื่องจากมีกำลังคนที่ร่วมจัดพิธีไม่เพียงพอ เช่น วัดจองคำ ไม่พบการกวนและการถวายข้าวมธุปายาส พบเพียงการถวายข้าวสารอาหารแห้งที่นำมาจัดเป็นเครื่องไทยทานเท่านั้น ส่วนข้าวมธุปายาสในบางปี อาจขอแบ่งมาจากวัดม่อนจำศีล ซึ่งอยู่บริเวณใกล้เคียงกันมาทำการถวาย เพื่อให้การจัดพิธีมีองค์ประกอบที่ครบถ้วน (พระอธิการฤทธิสุริยกานต์ วชิรญาณ, ผู้ให้สัมภาษณ์, 13 พฤษภาคม 2564)

2.3 หลังเสร็จพิธี

ขั้นตอนหลังเสร็จพิธีต่างข้าวซ้อมต่อมีการเปลี่ยนแปลงไปคือการเลี้ยงอาหารเช้าแก่คณะศรัทธา พบว่าหลายวัดไม่มีการปฏิบัติตามธรรมเนียมนี้แล้ว ทั้งนี้เพราะมีคณะศรัทธามาร่วมพิธีถวายข้าวมธุปายาสน้อยลงจากในอดีตมาก ในขณะเดียวกันวันออกพรรษา ก็ไม่เป็นวันหยุดราชการ ทุกคนต้องทำงานหารายได้ตามอาชีพของตน ทำให้ไม่มีคณะศรัทธามาตั้งโรงครัวทำอาหารเพื่อเลี้ยงผู้มากวนข้าวมธุปายาส และผู้มีจิตศรัทธาที่มาร่วมทำบุญ ส่วนการลาข้าวพระพุทธ และการแจกจ่ายเครื่องไทยทาน ตลอดทั้งข้าวมธุปายาสพบว่า ยังคงมีการปฏิบัติอยู่เช่นเดิม จนถึงทุกวันนี้ (พระอธิการจรัญ กุมาโร, ผู้ให้สัมภาษณ์, 10 พฤษภาคม 2564)

3. พลวัตของความเชื่อในประเพณีต่างข้าวซ้อมต่อ

จากการลงพื้นที่ปฏิบัติงานภาคสนามตามวัดต่าง ๆ ที่ยังมีการจัดประเพณีต่างข้าวซ้อมต่อ พบว่า หลายวัดมีความเชื่อที่เปลี่ยนแปลงไปจากอดีต โดยสามารถแยกเป็นประเด็นต่าง ๆ ได้ดังต่อไปนี้

3.1 ความเชื่อในการต่างข้าวซ้อมต่อ

ปัจจุบันได้เกิดแนวคิดใหม่เกี่ยวกับความเชื่อของการต่างข้าวซ้อมต่อ ว่าเป็นการทำบุญเพื่อหาอุปกรณ์เครื่องใช้ (ภาชนะ) ใหม่ให้แก่วัดเพื่อทดแทนของเก่าที่แตกหักชำรุดหรือสูญหายไป โดยถือเป็นกุศโลบายในการชำระหนี้สงฆ์ให้แก่ทางวัด ทั้งนี้เนื่องจากชื่อของงานต่างข้าวซ้อมต่อไปพ้องกับคำว่า “ซ่อมแซม” หรือต่อเติมให้คงเดิมดังเดิม นอกจากนี้ยังพบว่าบางวัดได้จัดชุดเครื่องไทยทานโดยใช้ภาชนะเดิมที่มีอยู่ภายในวัดไว้บริการแก่พุทธศาสนิกชน แม้ว่าทางวัดจะไม่ได้ภาชนะ (ถ้วย ชาม จาน ฯลฯ) ใหม่ก็ตาม แต่ทางวัดก็สามารถนำเงินที่พุทธศาสนิกชนทำบุญไปซื้อของใช้ที่วัดต้องการในรายการอื่น เช่น การนำปัจจัยที่ได้จากการบูชาเครื่องไทยทานไปซื้ออาสนะสงฆ์ใช้ในวัด เป็นต้น (พระอธิการจรัญ กุมาโร, ผู้ให้สัมภาษณ์, 10 พฤษภาคม 2564)

ความเชื่อในลักษณะนี้มักมีการโยงเข้ากับเรื่องของโชคชะตา ก่อให้เกิดความเชื่อใหม่ว่า เมื่อมีการซ่อมแซมข้าวของเครื่องใช้ให้แก่ทางวัดแล้ว ถือว่าเป็นการซ่อมแซม

หรือเสริมดวงชะตาของผู้ถวายให้มีความเจริญรุ่งเรือง บางท่านก็มีความเชื่อว่าเป็นการสืบชะตาต่ออายุให้กับตนเอง เป็นการดึงดูดให้ผู้คนมาทำบุญอีกทางหนึ่ง

3.2 ความเชื่อเกี่ยวกับเครื่องตบแต่งสถานที่และการตบแต่งสถานที่

คณะศรัทธาส่วนใหญ่มิได้ยึดถือความเชื่อว่าการตบแต่งสถานที่เป็นการจัดพื้นที่เพื่อให้เกิดความงามสมกับเป็นพื้นที่สำหรับจัดงานรับเสด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ดังเช่นในอดีตแล้ว แต่กลับมีความเชื่อว่าการจัดทำเครื่องตบแต่งและการตบแต่งสถานที่นั้น จัดทำเพื่อให้เกิดความสวยงามเข้ากับบรรยากาศของงานประเพณี และเพื่อเป็นสัญลักษณ์ให้แก่ผู้ที่สัญจรไปมาได้ว่า วันนี่วัดจะมีการจัดงานบุญ ซึ่งได้แก่ ประเพณีต่างข้าวซ่อมต่อ ทั้งนี้เมื่อความเชื่อเปลี่ยนไปในลักษณะนี้แล้ว ทำให้บางวัดไม่มีการประดับตกแต่งอย่างเต็มรูปแบบดังเช่นในอดีต เช่น ไม่มีการตบแต่งพื้นที่ด้วยราชวัตร หากแต่มีเพียงช่อและตุ้ง บริเวณโต๊ะพิธี ฯลฯ ในขณะที่บางวัดอาจไม่มีการประดับตกแต่งสถานที่เลย หรือมีเพียงป้ายประชาสัมพันธ์ติดอยู่เท่านั้น (พระอธิการจรัญ กุมาริ, ผู้ให้สัมภาษณ์, 10 พฤษภาคม 2564)

3.3 ความเชื่อเรื่องการประดับดอกไม้ ฐูป เทียน บนเครื่องไทยทาน

ความเชื่อในเรื่องการประดับดอกไม้ ฐูป เทียน บนเครื่องไทยทาน ยังคงปรากฏอยู่ แต่อาจไม่เคร่งครัดนัก เพียงจัดเป็นลักษณะวิถีปฏิบัติในการบูชาพระรัตนตรัย ตามคติทางพระพุทธศาสนา โดยมีการเปลี่ยนแปลงแนวการปฏิบัติบางประการ อันได้แก่ ดอกไม้ที่ใช้จะเป็นดอกไม้ที่มีจำหน่ายในตลาด โดยคำนึงถึงเรื่องความสวยงามของดอกไม้และความสะดวกในการจัดหาเป็นหลัก มิได้ยึดถือเป็นดอกไม้ที่มีชื่อเป็นมงคลเหมือนในอดีต คณะศรัทธาบางท่านอาจประดับดอกไม้ ฐูปเทียน ไม่ครบตามองค์ประกอบ เช่น มีการประดับดอกไม้ แต่ไม่ใส่ฐูปเทียน หรืออาจใส่ฐูปเทียนแต่ไม่ครบตามจำนวนที่กำหนด ในขณะที่บางวัดอาจไม่พบการประดับดอกไม้ ฐูปเทียนบนเครื่องไทยทานเลย (พระอธิการชลฉภาทิศ ชิตจิตโต, ผู้ให้สัมภาษณ์, 30 เมษายน 2564)

3.4 ความเชื่อเกี่ยวกับการหอมครว

ในปัจจุบันคณะศรัทธานิยมทำการหอมครวเฉพาะวัดที่ตนเองเป็นศรัทธาหลักเพียงวัดเดียวเท่านั้น ซึ่งมีเพียงคณะศรัทธาบางท่านเท่านั้น ที่ยังคงเดินทางไปทำการหอมครวตามวัดต่าง ๆ ในชุมชนที่ใกล้เคียงกับที่ตนเองอาศัยอยู่ (สมพร รินทร์ศรี, ผู้ให้สัมภาษณ์, 11 พฤษภาคม 2564)

3.5 ความเชื่อเกี่ยวกับการเลี้ยงขนมจีนแก่ผู้มาหอมครว

ในปัจจุบันนี้ความเชื่อในเรื่องการจัดเลี้ยงอาหารแก่ผู้มาหอมครวด้วยขนมจีนที่ว่าขนมจีน เป็นอาหารที่มีลักษณะเป็นเส้นยาวเชื่อว่าจะทำให้ผู้ที่เป็นเจ้าภาพเลี้ยงอาหาร

ผู้จัดทำอาหาร และผู้รับประทานได้รับผลบุญโยงโยไปถึงลูกหลานญาติพี่น้องและมีอายุยืนยาว ยังคงปรากฏอยู่ (อรรถวรณ จันทรละออง, ผู้ให้สัมภาษณ์, 11 พฤษภาคม 2564) หากแต่ในบางวัดมีการปรับเปลี่ยนจากขนมจีนเป็นอาหารเส้นชนิดอื่น เช่น ผัดซีอิ๊ว หมี่กะทิ ฯลฯ (พระอธิการฤทธิสุริยกานต์ วชิรญาโณ, ผู้ให้สัมภาษณ์, 13 พฤษภาคม 2564) เนื่องจากมีความสะดวกในการจัดเตรียม และง่ายต่อการรับประทานมากยิ่งขึ้น

3.6 ความเชื่อในการกวนข้าวมธุปายาส

ความเชื่อนี้มีการเปลี่ยนแปลงไปในบางวัด คือไม่มีการกำหนดคุณสมบัติและคัดเลือกบุคคลที่กวนข้าวมธุปายาส ว่าจะต้องเป็นสาวพรหมจรรย์ โดยอ้างถึงนางสุชาดาที่ถวายข้าวมธุปายาสแด่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าในสมัยพุทธกาล ก็ไม่ใช่สาวพรหมจรรย์ ตลอดทั้งการแต่งกายก็สามารถแต่งกายด้วยชุดอะไรก็ได้ ไม่จำเป็นต้องแต่งกายด้วยการนุ่งขาวห่มขาว ฉะนั้นถ้าหากมีจิตใจเป็นกุศลแล้วก็สามารถทำบุญด้วยการกวนข้าวมธุปายาสได้ทุกคนเช่นกัน (พระครูพิศาลสุภัทรกิจ, ผู้ให้สัมภาษณ์, 4 กรกฎาคม 2564)

3.7 ความเชื่อในการถวายข้าวมธุปายาส

ความเชื่อเรื่องการถวายข้าวมธุปายาสที่จะต้องถวายในเวลาเช้ามีด โดยสืบทอดความเชื่อมาจากเรื่องราวในพุทธประวัติที่ว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้าต้องฉันข้าวมธุปายาสในเวลาเช้ามีดก่อนรุ่งสาง เพราะนางสุชาดาถวายข้าวมธุปายาสแด่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าในเวลาก่อนพระอาทิตย์จะขึ้น ยังคงมีปรากฏอยู่ในบางวัด ในขณะที่บางวัดปรับเปลี่ยนมาถวายในช่วงสาย อันเป็นช่วงเวลาที่คณะศรัทธามาทำบุญวันออกพรรษา (พระอธิการฤทธิสุริยกานต์ วชิรญาโณ, ผู้ให้สัมภาษณ์, 13 พฤษภาคม 2564) ทั้งนี้เพื่อเป็นการอำนวยความสะดวกแก่คณะศรัทธาและพุทธศาสนิกชนโดยทั่วไป ในขณะที่วัดศรีรองเมืองไม่พบธรรมเนียมการถวายข้าวมธุปายาสร่วมกันแล้ว หากแต่เมื่อคณะศรัทธามาบูชาเครื่องไทยทานในวันดาแล้ว ก็นำไปอธิษฐานและถวายด้วยตนเองหน้าพระประธานเท่านั้น (พระอธิการชลฉภาทิศ ชิตจิตโต, ผู้ให้สัมภาษณ์, 10 พฤษภาคม 2564)

3.8 ความเชื่อเกี่ยวกับอาหารที่นำมาถวายพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

ความเชื่อที่ว่าพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นผู้บรรลุโสดาบันย่อมไม่ฉันอาหารคาวหรือเนื้อสัตว์นั้น ยังคงเป็นที่รับรู้และนำมาเป็นแนวปฏิบัติกันอยู่ โดยอาหารที่ถวายจะไม่มีเนื้อสัตว์ปะปน แต่จะเน้นที่ผลไม้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกล้วย โดยความเชื่อที่คณะศรัทธาบางท่านให้ความหมายของกล้วยที่นำมาใส่ในเครื่องไทยทานนั้น ได้เป็นไปตามแนวคิดเดิม คือ การบ่งบอกถึงความต้องการให้ชีวิตมีความเจริญออกงามเหมือนกล้วยที่เป็นพืชที่ปลูกง่าย แสดงถึงความอุดมสมบูรณ์ของท้องถิ่น หากแต่ในปัจจุบันได้มีการเพิ่มความหมายของการใส่กล้วย

ในเครื่องไทยทาน ซึ่งเป็นความหมายโดยนัยพ้องกับคำว่า “กล้วย ๆ” ที่มีความหมายว่าง่าย เชื่อว่าหากถวายกล้วยแล้วจะทำให้เกิดความเรียบร้อยไร้ซึ่งอุปสรรคในการดำรงชีวิต

3.9 ความเชื่อเกี่ยวกับส่วนผสมที่นำมากรนข้าวมธุปายาส

ในปัจจุบันไม่ปรากฏความเชื่อในเรื่องปริมาณของส่วนผสมที่นำมากรนข้าวมธุปายาส ซึ่งจะต้องนำมากรนข้าวมธุปายาสให้หมดเพราะถือว่าส่วนผสมทุกอย่างมาจากความตั้งใจของคณะศรัทธาที่ได้นำมาถวาย จึงไม่ควรเหลือเก็บไว้ หากแต่การปฏิบัติของวัดต่าง ๆ ที่พบคือ ทุกวัดจะทำการกรนข้าวมธุปายาสในจำนวนที่พอประมาณเท่านั้น เพราะถ้าหากทำมากเกินไปจะได้ข้าวมธุปายาสที่มีจำนวนมากเกินกว่าที่จะนำไปแจกจ่ายคณะศรัทธา อันเป็นการสูญเสียโดยเปล่าประโยชน์ (พระอธิการจรัญ กุมารโ, ผู้ให้สัมภาษณ์, 10 พฤษภาคม 2564)

3.10 ความเชื่อของพระภิกษุในการฉันข้าวมธุปายาส

ความเชื่อที่ว่าพระภิกษุจะเคร่งครัดในวัตรปฏิบัติ โดยไม่ฉันข้าวมธุปายาส และของที่เหลือจากการถวายพระสัมมาสัมพุทธเจ้า หากฉันแล้ว จะทำให้สติปัญญาเลอะเลือนนั้น ไม่ปรากฏเป็นแนวปฏิบัติของพระภิกษุสงฆ์ โดยในปัจจุบันเกิดความเชื่อใหม่อันเป็นความเชื่อที่ตรงกันข้าม คือ พระภิกษุสงฆ์ทุกรูปสามารถนำข้าวมธุปายาสมาฉันได้ โดยถือว่าเป็นอาหารทิพย์ เมื่อฉันแล้วจะทำให้สติปัญญาเฉลียวฉลาด ปราศจากโรคภัยทั้งหลายทั้งปวง

การพลวัตของประเพณีต่างข้าวช่อมตอ อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง

จากการศึกษาเกี่ยวกับการพลวัตในประเพณีต่างข้าวช่อมตอในพื้นที่อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง พบว่ามีการพลวัตในด้านต่าง ๆ

1. การพลวัตของเครื่องประกอบพิธี

จากการศึกษาประเพณีต่างข้าวช่อมตอในพื้นที่อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง พบว่า ในแต่ละวัดมีการจัดเครื่องประกอบพิธีที่คล้ายคลึงกันและมีความแตกต่างกันประการ โดยมีรายละเอียดของความแตกต่างอันเกิดจากการปรับเปลี่ยนตามสถานการณ์และบริบททางสังคมดังต่อไปนี้

1.1 เครื่องตกแต่งสถานที่

ในด้านการเครื่องตกแต่งสถานที่ที่มีการพลวัต ดังต่อไปนี้

1.1.1 เครื่องประดับที่ใช้ในพิธีกรรมไม่นิยมจัดทำขึ้นเอง นิยมซื้อตามร้านสังฆภัณฑ์ การที่ไปซื้อเครื่องตกแต่งมานั้น ทำให้รูปแบบของเครื่องตกแต่งสถานที่เปลี่ยนไปจากเดิม เช่น การใช้ช่อ และตุ้มใส่หมูแบบเชิงใหม่ หรือการใช้ตุ้มแบบที่ใช้ในงานสงกรานต์มาแทน ตลอดจนการใช้โคมไปทรงญี่ปุ่นมาแทนโคมแปดเหลี่ยมหรือโคมเงี้ยวแบบดั้งเดิม

1.1.2 มีการลดทอนเครื่องตกแต่งสถานที่ลง เช่น การประดับหน่อกล้วย หน่ออ้อย และใบมะพร้าว คือในหลาย ๆ วัดมีการประดับไม้ครบทั้ง 3 อย่าง อาจจะมีเพียงหน่อกล้วย หน่ออ้อย ส่วนใบมะพร้าว จะถูกตัดออกไป ในขณะที่บางวัดได้ปรับเปลี่ยนเป็นการประดับด้วยแจกันดอกไม้และสายรุ้งแทน

1.1.3 มีการใช้อุปกรณ์หรือเครื่องประดับตกแต่งให้อยู่ในลักษณะที่เป็นแบบถาวรขึ้น คือการใช้ราชาวัดที่ทำด้วยเหล็กตัดแทนการใช้ราชาวัดที่ใช้ไม้ไผ่สาน และการใช้ถ้วยหรือชามกระเบื้อง (เซรามิก) ใส่ข้าวมธุปายาสแทนการนำมาใส่กระทงหรือถาดที่เย็บจากใบตอง การพลวัตในด้านของการตกแต่งสถานที่ เป็นผลมาจากการขาดการสืบทอดภูมิปัญญาในการประดิษฐ์เครื่องตกแต่งสถานที่ต่าง ๆ คณะศรัทธาจึงมีความรู้อย่างผิวเผิน และไม่มีประสบการณ์ในการประดิษฐ์อุปกรณ์และเครื่องตกแต่งต่าง ๆ ที่ใช้ในพิธี ทำให้ต้องใช้วิธีการไปซื้อตามร้าน ซึ่งเป็นวิธีที่สะดวก รวดเร็ว ประหยัดเวลาในการจัดหา และได้ของที่สวยงามกว่า ด้วยเหตุนี้คณะศรัทธาจึงนิยมไปซื้อตามร้านสังฆภัณฑ์มากกว่าการประดิษฐ์เอง ประกอบกับวัดที่ประกอบพิธีต่างข้าวซอมต่ออยู่ในเขตเทศบาลนครลำปาง วิธีชีวิตของคณะศรัทธาส่วนใหญ่เป็นวิถีชีวิตแบบสังคมเมืองที่ต้องเร่งรีบและประกอบอาชีพ ภายใต้สภาวะการแข่งขันกับเวลา และบริบทแวดล้อมต่าง ๆ ทำให้ยากต่อการจัดทำและจัดหาเครื่องตกแต่งสถานที่ให้ครบตามขนาดดั้งเดิม ทำให้เครื่องตกแต่งสถานที่ถูกลดทอนความสำคัญลง

1.2 เครื่องไทยทาน

เครื่องไทยทานที่ปรากฏในประเพณีต่างข้าวซอมต่อ คือ ข้าวสาร ขนม และผลไม้ มีลักษณะที่หลากหลายขึ้นกว่าในอดีต โดยคณะศรัทธาจะถือ “ความสะดวก” ในการจัดหาเป็นประการสำคัญ ดังนั้นจึงพบว่า ผลไม้ที่นำมาเป็นเครื่องไทยทานจึงเป็นผลไม้ชนิดที่คนในยุคปัจจุบันนิยมรับประทาน และมีจำหน่ายโดยทั่วไป เช่น ฝรั่ง แอปเปิ้ล กล้วยหอม ฯลฯ บางแห่งมีการเพิ่มนมเปรี้ยว หรือน้ำผลไม้ไปด้วย ส่วนของหวานหรือขนมนั้นนิยมใช้ขนมบรรจุซองที่ขายตามท้องตลาด เนื่องจากหาซื้อได้ง่ายและเป็นขนมที่เก็บไว้ได้นาน นอกจากนี้การที่คณะศรัทธาส่วนใหญ่อาศัยอยู่ในเขตเทศบาลเมืองลำปาง ทำให้การนำข้าวสารมาเป็นเครื่องไทยทานในหลาย ๆ วัดพบว่า เริ่มมีการใช้ข้าวจ้าวมาทดแทนข้าวเหนียว ทั้งนี้เป็นเพราะวิถีชีวิตของคนในเขตเทศบาลนครลำปาง มีการผสมผสานกับวัฒนธรรมไทยภาคกลางค่อนข้างสูง และอีกประการหนึ่ง คือ ข้าวจ้าวเป็นข้าวที่สามารถนำมารับประทานได้ง่ายกว่าข้าวเหนียว ด้วยกรรมวิธีการทำให้สุกด้วยการหุงที่ไม่ยุ่งยากเหมือนการนึ่งข้าวเหนียว ซึ่งมีกรรมวิธีหลายขั้นตอนมากกว่าการหุงข้าวจ้าว

ในด้านการประดับดอกไม้ ฐูป เทียน พบว่า มีการพลวัตคือ ปัจจุบันนี้ไม่ได้ประดับดอกไม้ในเครื่องไทยทานด้วยดอกไม้ที่มีชื่อเป็นมงคล แต่กลับไปเน้นที่ความสวยงามของดอกไม้และความสะดวกสบายในการจัดหา ดังนั้นจึงพบว่าดอกไม้ที่นิยมใช้ จึงเป็นดอกไม้ที่หาซื้อได้จากตลาดเป็นส่วนใหญ่ ขณะเดียวกันคณะศรัทธาบางท่านจะจัดดอกไม้เป็นกรวยดอกไม้แบบล้านนา และในบางวัดไม่พบการประดับดอกไม้ ฐูป เทียน บนเครื่องไทยทานแล้ว

การจัดหาอุปกรณ์เครื่องใช้ต่าง ๆ เพื่อถวายวัด พบว่า ในปัจจุบันจะเน้นความสวยงาม และการมีลักษณะเหมือนกันของสิ่งของเป็นหลัก ทางวัดจึงเป็นผู้จัดหาและนำมาจำหน่ายให้แก่คณะศรัทธาและพุทธศาสนิกชนที่มาทำบุญได้บูชามากกว่าที่จะให้คณะศรัทธาจัดหาเอง ซึ่งอุปกรณ์เครื่องใช้ที่ทางวัดต้องการเป็นอย่างมาก คือ ถ้วย จาน หรือชาม เพราะเป็นภาชนะที่วัดได้ใช้ประโยชน์มากที่สุด อีกทั้งจังหวัดลำปางเป็นจังหวัดที่มีชื่อเสียงในเรื่องของการผลิตเซรามิก ทำให้มีการนำผลิตภัณฑ์ที่เป็นเซรามิกมาจัดทำเป็นเครื่องไทยทานเป็นส่วนใหญ่ (พระอธิการฤทธิสุริยกานต์ วชิรญาโณ, ผู้ให้สัมภาษณ์, 13 พฤษภาคม 2564)

การพลวัตในด้านเครื่องไทยทานนี้จะเห็นได้ว่าการเพิ่มรายละเอียดของสิ่งของที่จะนำมาจัดเป็นเครื่องไทยทาน เพราะในปัจจุบันมีความสะดวกในการซื้อหากว่าในอดีตและนอกจากนั้นยังพบว่า ยังเน้นในเรื่องความสวยงามเป็นหลัก ดังจะเห็นได้จากการใช้ดอกไม้ที่จำหน่ายตามท้องตลาดซึ่งมักจะมีที่สวยงามและทนทานกว่าดอกไม้แบบพื้นเมืองที่นิยมปลูกในท้องถิ่น และการให้ความสำคัญกับลักษณะของภาชนะที่นำมาจัดเป็นเครื่องไทยทาน ดังจะเห็นได้จากการให้ทางวัดเป็นผู้จัดเตรียมไว้ให้คณะศรัทธามาบูชาเพื่อให้ภาชนะทั้งหมดเหมือนกันนั่นเอง

1.3 ส่วนผสมของข้าวมธุปายาส การกวนข้าวมธุปายาสมีการเพิ่มเติมส่วนผสมลงไป เช่น ข้าวไรซ์เบอร์รี่ เมล็ดธัญพืชต่าง ๆ ลงไปในการกวนข้าวมธุปายาสด้วย ทั้งนี้เป็นผลมาจากการประชาสัมพันธ์เกี่ยวกับคุณประโยชน์ของผลิตภัณฑ์ทางการเกษตรในยุคปัจจุบัน ทำให้คณะศรัทธามีความสนใจเกี่ยวกับคุณค่าทางสารอาหารเหล่านี้จึงได้นำมาผสมในข้าวมธุปายาส อันจะทำให้ข้าวมธุปายาสพัฒนาไปเป็นอาหารสุขภาพได้อีกอย่างหนึ่งด้วย

2. การพลวัตของขั้นตอนการประกอบพิธี

ในการปฏิบัติงานภาคสนาม เพื่อศึกษาเกี่ยวกับขั้นตอนการประกอบพิธีในประเพณีต่างข้าวหอมต่อจากวัดต่าง ๆ ในอำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง ที่ยังคงจัดประเพณีต่างข้าวหอมต่ออย่างต่อเนื่อง พบว่า มีความแตกต่างบางประการโดยมีรายละเอียดของความเปลี่ยนแปลง

ในขั้นตอนต่าง ๆ ของพิธีกรรมอันเกิดจากการปรับเปลี่ยนตามสถานการณ์และบริบททางสังคมดังต่อไปนี้

2.1 วันดา (วันเตรียมงาน)

เนื่องจากว่าวัดที่จัดงานประเพณีต่างข้าวหอมต่อนั้นอยู่ในเขตเทศบาลนครลำปาง วิถีชีวิตส่วนใหญ่จึงเป็นแบบชุมชนเมือง คณะศรัทธาส่วนใหญ่ล้วนประกอบอาชีพค้าขาย รับจ้างหรือรับราชการ ทำให้คณะศรัทธาที่พร้อมจะมาร่วมจัดสถานที่เพื่อการประกอบพิธีมีจำนวนลดน้อยลงกว่าในอดีตมาก หลายวัดไม่พบการช่วยกันประดิษฐ์เครื่องตกแต่งสถานที่ บางวัดคณะศรัทธาเป็นผู้นำเครื่องตกแต่งพิธีมาจากบ้าน บางวัดการจัดสถานที่กลายเป็นหน้าที่ของพระภิกษุสามเณร ส่วนการจัดเตรียมเครื่องไทยทาน พบว่า ส่วนมากนิยมไปบูชาเครื่องไทยทานที่ทางวัดไว้เป็นชุด มากกว่าที่จะจัดเตรียมมาด้วยตนเอง

ส่วนการเดินทางไปหอมนครวัดของคณะศรัทธา พบว่า คณะศรัทธาจะไปทำการหอมนครวัดเฉพาะวัดที่ตนเองเป็นศรัทธาหลักเท่านั้น ไม่นิยมเดินทางไปทำการหอมนครวัดตามวัดต่าง ๆ ทำให้คณะศรัทธาของวัดพม่าแต่ละวัดไม่มีความสัมพันธ์และคุ้นเคยกันเหมือนดังเช่นในอดีต ด้วยความที่คณะศรัทธาเดินทางไปหอมนครวัดในแต่ละวัดลดน้อยลงเป็นจำนวนมาก ทำให้ธรรมเนียมการจัดทำอาหารเลี้ยงคณะศรัทธาผู้มาหอมนครวัดในบางวัดค่อย ๆ เลือนหายไป บางวัดยังคงมีการเลี้ยงอาหารแก่ผู้มาหอมนครวัดอยู่บ้าง แต่เปลี่ยนประเภทของอาหาร เพราะขาดบุคลากรและการสืบทอดภูมิปัญญาในการทำอาหารแบบดั้งเดิม คือ ขนมจีนน้ำยาหยวกกล้วยแบบพม่า ทำให้บางวัดเปลี่ยนประเภทของอาหารเป็นทำขนมจีนน้ำยา ขนมจีนแกงเขียวหวานแทน และยังพบว่ารูปแบบวิธีการจัดเลี้ยงอาหารก็มีการเปลี่ยนแปลงเช่นกันคือหลายวัดมีการจัดอาหารในรูปอาหารบรรจุกล่องแทนที่การจัดสถานที่ให้คณะศรัทธานั่งรับประทานภายในวัดทั้งนี้อาจเนื่องมาจากความต้องการที่จะให้ประหยัดเวลาในขั้นตอนของการจัดเลี้ยง ซึ่งคณะศรัทธาสามารถนำกลับไปรับประทานที่บ้าน หรือต้องการความสะดวกในการบริหารจัดการที่นอกจากจะดำเนินการได้โดยสะดวกแล้ว ยังประหยัดค่าใช้จ่ายอีกด้วย

การประชาสัมพันธ์ พบว่า ในปัจจุบันมีการประชาสัมพันธ์ที่หลากหลายช่องทางมากยิ่งขึ้นในอดีตมาก โดยมีการประชาสัมพันธ์ทั้งทางสถานีวิทยุ เฟซบุ๊กหรือเว็บไซต์ของทางวัด ป้ายประชาสัมพันธ์ ฯลฯ แต่ก็ยังไม่ได้รับความสนใจจากคนรุ่นใหม่เท่าที่ควร

การพลวัตเกี่ยวกับกิจกรรมในวันดาจะเห็นได้ว่าเป็นลักษณะที่เป็นการพลวัตให้เข้ากับวิถีชีวิตของผู้คนในสังคมเมือง ที่มักจะไม่ได้ให้ความสำคัญในการจัดงานประเพณีมากนัก และโดยมากมักมีข้อจำกัดในเรื่องเวลาที่จะมีเวลาอย่างเต็มที่เพื่อมาช่วยกันในการจัดเตรียมสถานที่และสิ่งต่าง ๆ ด้วยเหตุนี้ทางวัดจะต้องทำหน้าที่อำนวยความสะดวกแก่คณะศรัทธาเป็นส่วนใหญ่

เพื่อให้งานประเพณีต่างข้าวซ้อมต่อสามารถจัดขึ้นได้ โดยคณะศรัทธามีบทบาทเป็นเพียงผู้มาร่วมทำบุญเท่านั้น การมีผู้สนใจในการสืบทอดภูมิปัญญาลดลงจากในอดีต ประกอบกับสถานการณ์เกี่ยวกับโรคโควิด 19 ทำให้เกิดความไม่สะดวกในการจัดเลี้ยงอาหารแก่ผู้มาร่วมงาน และดำเนินการในด้านต่าง ๆ นับว่าเป็นส่วนสำคัญเป็นอย่างมากที่ทำให้เกิดการพลวัตของกิจกรรมในวันดา

2.2 วันต่างข้าวซ้อมต่อ

กิจกรรมในวันต่างข้าวซ้อมต่อมีการเปลี่ยนแปลงคือ ปัจจุบันบางวัดไม่ได้มีการกำหนดคุณสมบัติและการคัดเลือกผู้ที่มากรวนข้าวมธุปายาสเหมือนเช่นในอดีต ทั้งนี้เป็นผลมาจากประเพณีนี้คนรุ่นใหม่ส่วนใหญ่ไม่สนใจที่จะเข้ามาสืบทอด จึงยากแก่การคัดเลือกผู้ที่มากรวนข้าวมธุปายาส การกรวนข้าวมธุปายาสจึงมีการปรับเปลี่ยนโดยเปิดโอกาสให้ผู้ที่สนใจทุกคนเข้ามากรวนข้าวมธุปายาสได้ โดยไม่มีการกำหนดคุณสมบัติ นอกจากนี้บางวัดก็มีการปรับเปลี่ยนเวลาในการกรวนข้าวมธุปายาส โดยเริ่มกรวนในเวลาประมาณ 06.00–07.00 น. เพื่ออำนวยความสะดวกให้แก่คณะศรัทธาที่จะเดินทางมาร่วมกรวนข้าวมธุปายาส ในขณะที่บางวัด เช่น วัดศรีรองเมืองไม่พบธรรมเนียมการกรวนข้าวมธุปายาสแล้ว

สำหรับขั้นตอนในการถวายเป็นกุศลข้าวมธุปายาสนั้น หลายวัดมีการนำธรรมเนียมการกล่าวคำเวรदानมาใช้ประกอบในการถวายเป็นกุศล ซึ่งธรรมเนียมการเวรदानนี้ไม่ใช่ธรรมเนียมดั้งเดิมของชาวพม่า แต่เป็นการนำธรรมเนียมของชาวล้านนามาประยุกต์เข้าด้วยกัน เพราะคณะศรัทธาที่มีเชื้อสายพม่าในปัจจุบันนี้ มีวัฒนธรรมที่กลมกลืนกับวัฒนธรรมล้านนา ซึ่งเป็นวัฒนธรรมหลักของลำปาง ในขณะที่เดียวกันเวลาในการถวายเป็นกุศลข้าวมธุปายาสในบางวัดได้ปรับเปลี่ยนเวลา เป็นการถวายเป็นกุศลในเวลา 09.00 น. โดยเป็นการผนวกกิจกรรมเข้าไปในช่วงเดียวกันกับการทำบุญตักบาตร ฟังเทศน์ในเทศกาลวันออกพรรษา

จะเห็นได้ว่าการพลวัตของกิจกรรมที่ปฏิบัติในวันต่างข้าวซ้อมต่อนี้ มีลักษณะที่เป็นการพลวัตอันเนื่องมาจากการขาดกำลังในการสืบทอดประเพณี และเพื่ออำนวยความสะดวกให้แก่คณะศรัทธาที่จะมาร่วมงาน คือ ไม่ต้องมาถวายเป็นกุศลข้าวมธุปายาสในเวลาเช้ามืดแล้วต้องกลับมาร่วมทำบุญในพิธีกรรมออกพรรษาอีกครั้งในเวลาสาย แต่ให้คณะศรัทธาเดินทางมาทำบุญที่วัดในช่วงเวลาเดียวกัน ไม่ต้องเดินทางกลับไปกลับมา ทั้งเกิดการพลวัตในพิธีกรรมโดยแปรเปลี่ยนตามวัฒนธรรมล้านนา อันเนื่องมาจากปัจจุบันวัดพม่าในเมืองลำปางส่วนใหญ่มิเจ้าอาวาสเป็นชาวล้านนา ชาวไทยเชื้อสายพม่าก็กลมกลืนไปกับชาวล้านนา ทำให้การเวรदानอันเป็นวัฒนธรรมล้านนาปรากฏในขั้นตอนของการถวายเป็นกุศลข้าวมธุปายาสด้วย

อย่างไรก็ตามในปัจจุบันนี้คณะศรัทธาที่มาร่วมถวายข้าวมธุปายาสลดลงเป็นจำนวนมาก เพราะคณะศรัทธาหลายท่านไม่สะดวกที่จะเดินทางมาวัดในเวลาเช้ามีดด้วยเหตุผลนานาประการ และอีกประการหนึ่ง คือ วันออกพรรษาไม่ได้เป็นวันหยุดราชการ คณะศรัทธาส่วนหนึ่งที่ทำงานในองค์กรต่าง ๆ จึงไม่ได้มาร่วมถวายข้าวมธุปายาส ด้วยเหตุนี้บางวัดจึงมีเพียงพระภิกษุและสามเณรเท่านั้นที่เป็นผู้ถวายข้าวมธุปายาส ดังนั้นการเลี้ยงอาหารแก่คณะศรัทธาที่มาร่วมถวายข้าวมธุปายาสที่เคยปฏิบัติสืบต่อกันมา จึงค่อย ๆ เลือนหายไป

3. พลวัตของความเชื่อในประเพณีต่างข้าวซ้อมมือ

ด้านความเชื่อที่ปรากฏในประเพณีต่างข้าวซ้อมมือนั้น มีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมหลายประการ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

3.1 ความเชื่อในการต่างข้าวซ้อมมือ พบว่ามีการเน้นความเชื่อในเรื่องการถวายสิ่งของเครื่องใช้ให้แก่ทางวัด มากกว่าการถวายข้าวมธุปายาส ซึ่งความเชื่อในลักษณะนี้เป็นความเชื่อของชาวล้านนา ที่มักจะมีการจัดหาอุปกรณ์เครื่องใช้ต่าง ๆ มาถวายวัดในวันสำคัญต่าง ๆ ในขณะที่เดียวกันความเชื่อบางอย่างก็เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม โดยคนรุ่นใหม่เริ่มสร้าง ความเชื่อ และความหมายใหม่ลงไป ในพิธีกรรมด้วย ทั้งนี้การสร้าง ความเชื่อใหม่ นี้ จะมาจากพระภิกษุในวัด เช่น ความเชื่อเกี่ยวกับการต่างข้าวซ้อมมือ บางวัดมีการจัดทำป้ายบอก อานิสงส์ของการต่างข้าวซ้อมมือว่าเป็นการต่อชะตาตนเองซึ่งเป็นความเชื่อที่ผิดเพี้ยนไปจาก ความเชื่อเดิมเป็นอย่างมาก

3.2 ความเชื่อเกี่ยวกับเครื่องตกแต่งสถานที่และการตกแต่งสถานที่ พบว่าในปัจจุบันนิยมตกแต่งสถานที่เพื่อเป็นสัญลักษณ์ว่าทางวัดจะจัดงานประเพณีต่างข้าวซ้อมมือ โดยมีได้สื่อความหมายว่าเป็นการตกแต่งสถานที่เพื่อรับเสด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่จะเสด็จลงมาจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ในวันออกพรรษาดังเช่นในอดีต ทั้งนี้เป็นผลมาจากการขาด การสืบทอดแนวคิดจากคนรุ่นเก่า ทำให้ผู้คนในยุคปัจจุบันตีความหมายของการตกแต่งสถานที่ ผิดเพี้ยนไปเป็นการตกแต่งเพื่อความสวยงาม และเพื่อเป็นการประชาสัมพันธ์ให้ผู้ที่สัญจรไปมา รับทราบว่ทางวัดจะจัดงานประเพณีต่างข้าวซ้อมมือ

3.3 ความเชื่อเรื่องการประดับดอกไม้ ธูป เทียน บนเครื่องไทยทาน จากการที่ ชุมชนรอบวัดพม่าขาดบุคลากรในชุมชนที่จะมาร่วมสืบสานภูมิปัญญาความเชื่อและสืบสาน ประเพณีดั้งเดิม จึงทำให้เกิดความเชื่อใหม่ในเรื่องของการประดับดอกไม้ธูปเทียน ที่กล่าวถึง ความสวยงามเป็นหลัก ไม่ได้กล่าวถึงการถวายเพื่อเป็นพุทธบูชาแด่องค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ดังเช่นในอดีตแต่อย่างใด

3.4 ความเชื่อในการสอมคร้ว พบว่าในปัจจุบันคณะศรัทธาไม่นิยมไปสอมคร้วหลาย ๆ วัด ดังเช่นในอดีต นิยมไปถวายเฉพาะวัดที่ตนเองเป็นศรัทธาเท่านั้น โดยสาเหตุที่ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงคือ คณะศรัทธาวัดพม่าเป็นกลุ่มหลังที่จะต้องใช้เวลาเพื่อการประกอบอาชีพ ทำให้มีเวลาจำกัดหรือไม่มีเวลาในการเดินทางไปร่วมสอมคร้วตามวัดต่าง ๆ ประกอบกับสภาพเศรษฐกิจในปัจจุบันไม่เอื้ออำนวยให้คณะศรัทธาเดินทางไปสอมคร้วในหลาย ๆ วัด ดังเช่นในอดีต อีกทั้งความที่เป็นชุมชนเมืองและข้อจำกัดในเรื่องเวลาทำให้คณะศรัทธาในแต่ละวัดไม่มีความคุ้นเคยกันแบบดังเช่นในอดีต การเดินทางไปสอมคร้วยังวัดต่าง ๆ ของคณะศรัทธาจึงมีความแตกต่างไปจากอดีต

3.5 ความเชื่อเกี่ยวกับการเลี้ยงขนมจีนแก่ผู้มาสอมคร้ว หลายวัดยังคงมีแนวปฏิบัติในเรื่องนี้อยู่แต่มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบ เช่น การเพิ่มน้ำยาขนมจีนแบบภาคกลางเข้าไป หรือการเปลี่ยนเป็นอาหารเส้นชนิดอื่น เช่น หมี่ผัด กวยเตี๋ยวผัด ฯลฯ โดยการเปลี่ยนแปลงมีสาเหตุมาจากการขาดการสืบทอดภูมิปัญญาการทำอาหารจากในอดีต คือ การทำน้ำยาหยวกกล้วย และน้ำเงี้ยว ซึ่งมีขั้นตอนที่ค่อนข้างยุ่งยากซับซ้อน จึงเปลี่ยนมาเป็นการทำน้ำยาน้ำแกงเขียวหวานแบบภาคกลางแทน นอกจากนี้ยังพบว่า คณะศรัทธามีความต้องการประหยัดเวลา จึงเปลี่ยนเป็นอาหารเส้นในรูปแบบอื่นที่ไม่มีน้ำราด เช่น หมี่กะทิ หรือกวยเตี๋ยวผัด ทั้งนี้หลายวัดต้องการอำนวยความสะดวกแก่คณะศรัทธาจึงนิยมจัดเป็นอาหารในรูปแบบกล่องมาแทนที่ นอกจากจะสะดวกแก่ผู้รับประทานแล้ว ยังสะดวกในการบริหารจัดการดำเนินงานต่าง ๆ เช่น ความประหยัด การทำความสะอาดบริเวณพิธี ฯลฯ อีกด้วย

3.6 ความเชื่อในการกวนข้าวมธุปายาส ในบางชุมชนได้สร้างความเชื่อใหม่ คือ ไม่จำกัดคุณสมบัติของผู้ที่กวนข้าวมธุปายาส คือต้องเป็นสาวพรหมจรรย์และต้องรักษาอุโบสถศีล วัดหลายวัดได้เปิดโอกาสให้พุทธศาสนิกชนและผู้สนใจทั่วไป สามารถเข้าร่วมกวนข้าวมธุปายาสได้โดยไม่มีข้อกำหนดคุณสมบัติแต่อย่างใด ซึ่งเป็นวิธีการหนึ่งที่ทำให้มีจำนวนคนเข้าร่วมประเพณีมากขึ้น

3.7 ความเชื่อในการถวายข้าวมธุปายาส ความเชื่อในเรื่องของเวลาที่จะถวายข้าวมธุปายาส พบว่า บางวัดมีการถวายข้าวมธุปายาสในช่วงเวลา 09.00 น. แทนการถวายในเวลาเช้ามีดก่อนตะวันขึ้น คือ ประมาณ 04.00 น. เพื่อความสะดวกในการเดินทางมาร่วมงานของคณะศรัทธา เพราะคณะศรัทธาหลายท่านไม่สะดวกที่จะเดินทางมาวัดในเวลาเช้ามีด ซึ่งอาจเนื่องจากมีภารกิจทางด้านครอบครัว ตลอดจนทั้งความปลอดภัยในการเดินทาง คณะศรัทธาสวนใหญ่จึงไม่ได้มาร่วมถวายข้าวมธุปายาส ทำให้มีผู้มาร่วมพิธีถวายข้าวมธุปายาส

น้อยกว่าในอดีตมาก ทางวัดจึงได้ปรับเปลี่ยนเวลาการถวายข้าวมธุปายาสในเวลา เป็น 09.00 น. ซึ่งจะทำให้คณะศรัทธาได้ร่วมพิธีกรรมทางศาสนาของวันออกพรรษาต่อเนื่องกันไปได้เลย

3.8 ความเชื่อเกี่ยวกับอาหารที่นำมาถวายพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ในปัจจุบัน คณะศรัทธาบางท่านได้ให้ความหมายของความเชื่อที่ใส่กล้วยในเครื่องไทยทาน โดยยึดความหมายจากสื่อในปัจจุบันว่าการใส่กล้วย เป็นการป้องกันเสียงกับคำว่า “กล้วย ๆ” ที่แปลว่า ง่าย ไม่มีอุปสรรคขัดขวาง ทำให้ในปัจจุบันนี้หลายคนให้ความเชื่อเกี่ยวกับการใส่กล้วยในเครื่องไทยทานว่า จะช่วยให้ชีวิตดำเนินไปได้อย่างคล่องตัว ไม่มีอุปสรรคขัดขวางทั้งนี้ เป็นผลมาจากการเข้าถึงเทคโนโลยีการสื่อสารที่ทันสมัยในปัจจุบัน

3.9 ความเชื่อเกี่ยวกับส่วนผสมที่นำมาถวญข้าวมธุปายาส จากการศึกษาพบว่า ในปัจจุบันทุกวัดจะทำการถวญข้าวมธุปายาสในปริมาณที่พอประมาณเท่านั้น เพราะถ้าหากทำในปริมาณมาก จะได้ข้าวมธุปายาสที่มีจำนวนมากเกินไป เมื่อถวายแล้วต้องทิ้งไปโดยเปล่าประโยชน์ ซึ่งสอดคล้องกับสภาวะทางเศรษฐกิจของสังคมในยุคปัจจุบันที่ต้องใช้ทรัพยากรอย่างประหยัด และสาเหตุสำคัญอีกประการหนึ่งคือ ในปัจจุบันเจ้าอาวาสวัดส่วนใหญ่เป็นชาวไทย ทำให้ไม่เคร่งครัดในความเชื่อที่จะต้องนำส่วนผสมข้าวมธุปายาสที่คณะศรัทธานำมาร่วมทำบุญมาถวญเป็นข้าวมธุปายาสทั้งหมด เพราะในอดีตมีความเชื่อว่าคณะศรัทธาทุกคนมีความตั้งใจที่จะนำส่วนผสมมาถวญข้าวมธุปายาสถวายพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ดังนั้นจะต้องนำมากถวญข้าวมธุปายาส เพื่อถวายพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหมด ซึ่งความเชื่อนี้ไม่ใช่ความเชื่อของชาวไทย ดังนั้นการที่เจ้าอาวาสวัดส่วนใหญ่เป็นชาวไทยทำให้ความเชื่อดังกล่าวไม่ปรากฏให้เห็นในปัจจุบันแล้ว นอกจากนี้ยังพบว่าในปัจจุบันมีการเพิ่มธัญพืชหลากหลายชนิดซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นสิ่งที่มีความประโชยชน์ต่อร่างกาย ลงไปในข้าวมธุปายาสด้วยเพราะในยุคปัจจุบันนี้ผู้คนส่วนใหญ่มุ่งความสนใจในเรื่องสุขภาพมากยิ่งขึ้น

3.10 ความเชื่อในการฉันข้าวมธุปายาสของพระสงฆ์ ความเชื่อที่พระภิกษุชาวพม่าจะไม่ฉันข้าวมธุปายาสอันเนื่องมาจากความเกรงกลัวว่าจะทำให้เกิดสติวิปลาสนั้น ในปัจจุบันนี้ไม่ปรากฏให้เห็นแล้ว ทั้งนี้เป็นผลมาจากการที่ในปัจจุบันไม่มีพระภิกษุชาวพม่าโดยสายเลือดซึ่งเป็นเจ้าของวัฒนธรรมเดิมจำวัดอยู่ ณ วัดพม่าในอำเภอเมืองลำปางแล้ว วัดพม่าทุกวัดมีเจ้าอาวาสเป็นชาวล้านนา ทำให้มีความเชื่อในเรื่องดังกล่าว เลือนหายไปโดยปริยาย

อย่างไรก็ตามจากการศึกษาการปลงวัดในด้านต่าง ๆ ของประเพณีต่างข้าวช่อมต่อที่พบในพื้นที่อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง พบว่าการปลงวัดของประเพณีต่างข้าวช่อมต่อ

ที่เกิดขึ้นนั้นเป็นผลมาจากสภาพสังคมที่เปลี่ยนไปของจังหวัดลำปาง โดยสามารถสรุปปัจจัยที่ทำให้เกิดการพลวัตเป็นประเด็นได้ดังต่อไปนี้

1. ด้านบุคคล จากการศึกษาเรื่องประเพณีต่างข้าวช่อมตอในพื้นที่ อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปางพบว่าปัจจัยในด้านบุคคลที่ก่อให้เกิดการพลวัตของประเพณีต่างข้าวช่อมตอสามารถจำแนกออกเป็นด้านต่าง ๆ ได้ดังต่อไปนี้

1.1 วัดพม่าส่วนใหญ่มีลักษณะเป็นวัดประจำตระกูล เนื่องจากวัดพม่าในอำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง มีลักษณะที่แรกสร้างถูกจำกัดให้เป็นวัดส่วนบุคคล หรือวัดประจำตระกูล ทำให้วัดพม่าหลายวัดในปัจจุบันนี้ค่อนข้างประสบปัญหาขาดแคลนคณะศรัทธาจากภายนอกในการทำนุบำรุงวัด ดังนั้นจึงพบว่าวัดพม่าหลาย ๆ วัดไม่มีการปฏิบัติกิจกรรมทางศาสนาที่หลากหลายเช่นเดียวกับวัดไทยล้านนาทั่วไป นอกจากนั้นจากการศึกษาจะเห็นได้ว่าในเขตพื้นที่อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง ค่อนข้างมีความชัดเจนในเรื่องของการเป็นคณะศรัทธาระหว่างวัดไทยล้านนาทั่วไปกับวัดพม่า ดังจะเห็นได้จากกรณีการนิมนต์พระสงฆ์ หากมีกิจกรรมที่จัดขึ้นในวัดพม่าส่วนใหญ่ก็จะนิมนต์พระภิกษุสงฆ์ที่มาจากวัดพม่าเช่นเดียวกัน ส่วนการนิมนต์พระสงฆ์ร่วมกันระหว่างวัดไทยและวัดพม่า มิให้เห็นอยู่บ้างแต่เป็นส่วนน้อย ประกอบกับสภาพวิถีชีวิตที่มีลักษณะเป็นชุมชนเมืองคณะศรัทธารอบวัดต้องประกอบอาชีพ การให้ความสำคัญกับประเพณีต่างข้าวช่อมตอจึงลดลงไป ด้วยเหตุนี้จึงพบว่า วัดพม่าหลายวัดในอำเภอเมืองลำปาง เมื่อถึงเวลาจัดงานประเพณีต่างข้าวช่อมตอ จะมีคณะศรัทธาไปร่วมในการจัดสถานที่ การประกอบพิธีน้อยมาก บางวัดพระภิกษุต้องเป็นผู้จัดเตรียมงานด้วยตนเอง การที่คณะศรัทธาร่วมงานน้อยลง จึงทำให้ประเพณีต่างข้าวช่อมตอ ในพื้นที่อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง เกิดการพลวัตเพื่อให้ประเพณีต่างข้าวช่อมตอสามารถดำรงอยู่ได้ต่อไป

1.2 ผู้ที่ให้ความสนใจในการสืบทอดภูมิปัญญาลดลงจากเดิม จากการศึกษาพบว่า ในหลาย ๆ วัดผู้ชำนาญในการประดิษฐ์และการจัดหาเครื่องประกอบพิธีต่าง ๆ มีจำนวนลดลงจากในอดีต ดังนั้นจึงพบว่าในหลาย ๆ วัด มีการจัดเครื่องประกอบพิธีในลักษณะที่มีการย่นย่อลง ไม่จัดให้เต็มรูปแบบดังเช่นในอดีต เช่น ในกรณีของวัดป่าฝางในครั้งอดีตจะมีคณะศรัทธาที่มีความชำนาญในการประดิษฐ์ตุ่งพญายอ และชัศตราชัศตร ส่วนพระภิกษุในวัดเมื่อครั้งอดีตก็มีฝีมือในการประดิษฐ์โคมแปดเหลี่ยมแบบพม่า ในขณะที่เดียวกันทางวัดก็มีฆ่านายกที่สามารถสวดมนต์เป็นภาษาพม่าได้ แต่เมื่อกาลเวลาผ่านไปเมื่อบุคคลเหล่านี้เสียชีวิตลง ทำให้ไม่มีผู้สืบทอดภูมิปัญญาในด้านเหล่านี้ต่อ จึงพบว่าในปัจจุบันที่วัดป่าฝางปรากฏเพียงจัดโต๊ะวางเครื่องไทยทานปูผ้าปูโต๊ะสีขาวเท่านั้น

นอกจากนั้นยังพบว่า การมีผู้ที่ให้ความสนใจในการสืบทอดภูมิปัญญาลดลง จากเดิมนี้ ทำให้ภูมิปัญญาด้านการทำอาหารคือขนมจีนน้ำยาหยวกกล้วยแบบดั้งเดิมหายไปด้วย หลายวัดไม่มีการเลี้ยงอาหารแก่ผู้มาร่วมงานเพราะไม่มีคณะศรัทธารับเป็นเจ้าภาพในการจัดทำอาหาร ส่วนในบางวัด เช่น วัดจงคำ ในปัจจุบันนี้ไม่พบการทวงข้าวมธุปายาสแล้ว เพราะทางวัดขาดแคลนคณะศรัทธาที่จะมาทวงข้าวมธุปายาส ที่วัดจงคำจึงพบเพียงการถวายข้าวสาร ขนมผลไม้ ฯลฯ เท่านั้น

1.3 วัดพม่าในปัจจุบันนี้มีคณะศรัทธา เจ้าอาวาสและพระภิกษุสงฆ์เป็นชาวไทย

จากการศึกษาพบว่าวัดพม่าในอำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง ทุกวัดในปัจจุบันนี้มีเจ้าอาวาสเป็นชาวไทยทั้งสิ้น มีเพียงวัดท่ามะโอและวัดจงคำเท่านั้นที่มีพระลูกวัดเป็นชาวพม่า ทั้งนี้เป็นความพึงพอใจของคณะศรัทธา ซึ่งสอดคล้องกับมติของคณะสงฆ์จังหวัดลำปางที่มีความเห็นชอบให้พระสงฆ์ไทยปกครองวัดพม่า นอกจากนี้ยังพบว่า คณะศรัทธาเชื้อสายพม่าที่อาศัยอยู่รอบวัดในปัจจุบันนี้ก็มีวัฒนธรรมที่กลมกลืนกับชาวล้านนาไปแล้ว ด้วยเหตุนี้ทำให้ความเชื่อบางอย่างที่เป็นความเชื่อของชาวพม่า เช่น ความเชื่อที่จะต้องนำส่วนผสมทั้งหมดมาทวงข้าวมธุปายาส และความเชื่อในเรื่องการห้ามพระภิกษุฉันข้าวมธุปายาสเลียนหายไปมากที่สุด และการที่เจ้าอาวาสพระภิกษุสามเณรและคณะศรัทธาที่ในปัจจุบันนี้เป็นชาวล้านนา ทำให้การถวายข้าวมธุปายาสในปัจจุบันนี้มีการสุมาตราวดาน การกล่าวคำโอกาสเวรदानแบบล้านนาเข้าไปแทนที่การกล่าวคำถวายแบบพม่า นอกจากนี้ยังพบว่า การที่เจ้าอาวาสและคณะศรัทธาที่มีเชื้อสายพม่าในปัจจุบันนี้มีความกลมกลืนเป็นชาวล้านนาลำปาง ทำให้ธรรมเนียมการต่างข้าวช่อมต่อของลำปางมีเอกลักษณ์ คือ มีการถวายข้าวของเครื่องใช้ที่จำเป็นแก่ทางวัดด้วย

2. ด้านสังคมและวัฒนธรรม

จากการศึกษาเรื่องประเพณีต่างข้าวช่อมต่อในพื้นที่อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง พบว่า ปัจจัยในด้านสังคมและวัฒนธรรมที่ก่อให้เกิดการพลวัตของประเพณีต่างข้าวช่อมต่อสามารถจำแนกออกเป็นด้านต่าง ๆ ได้ดังต่อไปนี้

2.1 การผสมผสานระหว่างวัฒนธรรมพม่ากับวัฒนธรรมล้านนา

เนื่องจากในอดีตในจังหวัดลำปางมีชาวพม่าเข้ามาอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก หลายตระกูลเกิดการสมรสระหว่างชาวพม่าและชาวลำปาง ทำให้เกิดเป็นตระกูลชาวลำปางเชื้อสายพม่า ด้วยเหตุนี้วัฒนธรรมของชาวพม่าจึงเข้ามาผสมผสานในวิถีชีวิตของชาวลำปาง ดังจะเห็นได้จากวัดหลายแห่งในจังหวัดลำปางมีศิลปะพม่าผสมผสานกับศิลปะแบบล้านนา ในสำรับอาหารของชาวลำปางก็ปรากฏอาหารพม่า เช่น แกงฮังเล แกงสีเปียน ฯลฯ ดังนั้นรูปแบบการจัดงานประเพณีต่างข้าวช่อมต่อ ในพื้นที่ของจังหวัดลำปาง จึงมีการผสมผสานวัฒนธรรมของพม่ากับวัฒนธรรมล้านนา

(ลำปาง) อย่างกลมกลืน คือ มีการนำธรรมเนียมของชาวล้านนามาประยุกต์เข้าในประเพณีอย่างแนบแน่น เช่น การถวายเครื่องใช้ต่าง ๆ ที่ทางวัดต้องการ ในส่วนนี้เป็นวัฒนธรรมของชาวล้านนาที่ต้องการถวายสิ่งของที่ทางวัดขาดแคลน โดยนำมาผนวกเข้ากับการถวายข้าวมธุปายาสแบบพม่า ดังนั้นในปัจจุบันนี้คนรุ่นใหม่จึงนิยมให้ความหมายของชื่อประเพณีต่างข้าวช่อมตอ ว่าเป็นประเพณีที่จัดทำขึ้นเพื่อถวายสิ่งของที่วัดขาดแคลนเพื่อเป็นการซ่อมแซมของใช้ในวัดที่เสียหายไปทำให้วัดพม่าในจังหวัดลำปางยึดรูปแบบการจัดการจัดงานประเพณีต่างข้าวช่อมตอ ในรูปแบบนี้มาจนถึงปัจจุบันนี้ นอกจากนี้ยังพบว่า บทสวดมนต์ที่ใช้ในประเพณีต่างข้าวช่อมตอในปัจจุบันนี้เป็นบทสวดภาษาล้านนา อันเป็นผลมาจากการผสมผสานวัฒนธรรมของชาวล้านนาและชาวพม่านั่นเอง

2.2 สภาพวิถีชีวิตความเป็นชุมชนในสังคมเมือง เนื่องจากวัดพม่าที่ทำการศึกษาในครั้งนี้ เป็นวัดที่อยู่ในเขตเทศบาลนครลำปาง ทำให้วิถีชีวิตของคณะศรัทธาที่อาศัยอยู่รอบวัดมีวิถีชีวิตแบบคนที่ย้ายอยู่ในสังคมเมือง คือส่วนมากจะประกอบอาชีพ รับจ้าง ค้าขาย รับราชการ ฯลฯ ด้วยเหตุนี้หลาย ๆ ครอบครัวจึงไม่มีเวลาในการจัดเครื่องไทยทานด้วยตนเอง ประกอบกับปัญหาทางเศรษฐกิจ ทำให้มีผู้คนมาร่วมงานน้อยลง ดังนั้นเมื่อถึงวันจัดงานประเพณีต่างข้าวช่อมตอหลายครอบครัวจึงเลือกที่จะไปบูชาเครื่องไทยทานที่ทางวัดได้จัดไว้ให้ นอกจากนี้ยังพบว่าในปัจจุบันคณะศรัทธาไม่นิยมเดินทางไปทำการสอมนครวัดตามวัดต่าง ๆ ดังเช่นในอดีต ทั้งนี้เป็นผลมาจากการประกอบอาชีพและภาระงานของคณะศรัทธาแต่ละท่านทำให้ไม่มีเวลาในการไปสอมนครวัดตามวัดต่าง ๆ ประกอบกับสภาพเศรษฐกิจในปัจจุบันไม่เอื้ออำนวยให้เดินทางไปสอมนครวัดอื่น ๆ ดังเช่นในอดีต เพราะการเดินทางไปสอมนครวัดนั้นหากเดินทางไปหลายวัดก็จะมีรายจ่ายค่อนข้างสูงทำให้ผู้มีรายได้น้อยเลือกที่จะร่วมทำบุญกับวัดที่ตนเองเป็นศรัทธาหลักเท่านั้น นอกจากนี้ยังพบว่ามีการปรับเปลี่ยนเวลาในการถวายข้าวมธุปายาสโดยเปลี่ยนมาถวายในช่วงสายให้ตรงกับช่วงเวลาในการทำบุญตักบาตรวันออกพรรษา เพื่อเป็นการอำนวยความสะดวกในการเดินทางมาร่วมงานของคณะศรัทธาด้วย

2.3 ความต้องการปัจจัยในการทำนุบำรุงวัด เนื่องจากวัดพม่าในอำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปางส่วนใหญ่ไม่มีกิจกรรม เทศกาล งานประเพณี ที่มากมายเหมือนวัดของชาวล้านนาทั่วไป ทำให้ปัจจัยในการทำนุบำรุงวัดที่ได้จากการจัดงานประเพณีต่าง ๆ มีค่อนข้างน้อย เมื่อเทียบกับวัดของชาวล้านนาทั่วไป ประเพณีต่างข้าวช่อมตอนับเป็นประเพณีเดียวที่วัดพม่าจัดขึ้นเป็นประจำทุกปี วัดพม่าในอำเภอเมืองลำปางส่วนใหญ่จึงนิยมจัดเครื่องไทยทานให้คณะศรัทธาได้บูชาแล้วนำไปถวายที่หน้าพระประธานของวัดโดยทางวัดจะนำปัจจัยที่ได้ไปทำนุบำรุงวัด และเป็นค่าใช้จ่ายในวัดต่อไป ซึ่งในข้อนี้จะสอดคล้องกับความต้องการของคณะ

ศรัทธา ที่โดยมากมักจะไม่ค่อยมีเวลาในการจัดเตรียมเครื่องไทยทานมากนัก ด้วยเหตุนี้วัดที่จัดงานประเพณีต่างข้าวซอมต่อ จึงนิยมจัดเตรียมเครื่องไทยทานให้คณะศรัทธาฆาตมาเป็นส่วนใหญ่ ดังนั้น การพลวัตในประเพณีต่างข้าวซอมต่อ ในพื้นที่อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง จึงเป็นการพลวัตเพื่อให้ประเพณีต่างข้าวซอมต่อสามารถดำรงอยู่ได้ ท่ามกลางกระแสสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปในยุคปัจจุบัน

จากการศึกษาที่ผ่านมา พบว่า ในแต่ละวัดมีการพลวัตที่แตกต่างกันไป ขึ้นอยู่กับสภาพบริบทสังคมชุมชนบริเวณรอบวัด โดยสามารถสรุปข้อมูลลักษณะการพลวัตที่พบในแต่ละวัดได้ดังตารางต่อไปนี้

ตาราง 1 แสดงประเภทการพลวัตที่พบในแต่ละวัด

วัด	พลวัต			
	การพลวัตของเครื่องประกอบพิธี	การพลวัตของขั้นตอนการประกอบพิธี	การพลวัตของความเชื่อในประเพณีต่างข้าวซอมต่อ	ไม่ปรากฏการพลวัตอย่างชัดเจน
วัดมอนปู่กัษ	*	✓	✓	-
วัดมอนจำศีล	✓	✓	✓	-
วัดจองคำ	*	✓	✓	-
วัดป่าฝาง	✓	✓	✓	-
วัดไชยมงคล (จองคา)	✓	✓	*	-
วัดศรีชุม	✓	*	✓	-
วัดท่ามะโอ				✓
วัดป่าฝาง	✓	✓	✓	-
วัดศรีรองเมือง	✓	✓	✓	-
รวม	5	6	6	1

หมายเหตุ: * มีความเปลี่ยนแปลงในรายละเอียดเพียงเล็กน้อย ตามบริบททางสังคมและกาลเวลา

จากตารางแสดงให้เห็นว่า พลวัตที่เกิดขึ้นมากที่สุด คือพลวัตด้านขั้นตอนการประกอบพิธีและการพลวัตของความเชื่อในประเพณีต่างข้าวช่อมต้อ โดยพบด้านละ 6 วัด ทั้งนี้เป็นผลมาจากการที่ทางวัดต้องปรับรูปแบบขั้นตอนการประกอบพิธีให้เข้ากับวิถีชีวิตของผู้คนในยุคปัจจุบัน ส่วนในด้านของความเชื่อเป็นผลมาจากการมีจำนวนพระภิกษุสงฆ์ชาวพม่าจำพรรษาอยู่น้อยลงในปัจจุบัน ทำให้ความเชื่อดั้งเดิมสูญหายไปมาก ประกอบกับชาวไทยเชื้อสายพม่าในปัจจุบันมีความกลมกลืนทางวัฒนธรรมกับชาวล้านนา ซึ่งเป็นประชากรหลักของจังหวัดลำปาง ทำให้ความเชื่อดั้งเดิมมีการเปลี่ยนแปลงไปในที่สุด รองลงมา คือ การพลวัตของเครื่องประกอบพิธีพบอยู่ 5 วัด ทั้งนี้เป็นผลมาจากการที่มีผู้สนใจในการสืบทอดภูมิปัญญาในเรื่องการจัดทำเครื่องประกอบพิธีกรรมลดลงจากในอดีตประกอบกับวิถีชีวิตของผู้คนในยุคปัจจุบันที่ต้องมีการประกอบอาชีพต่าง ๆ ทำให้หลายท่านไม่ได้มีส่วนร่วมในการจัดองค์ประกอบพิธีคือสถานที่และเครื่องประกอบพิธีดังเช่นในอดีต และที่พบน้อยที่สุดคือไม่ปรากฏการพลวัตต่างชัดเจน โดยพบเพียงวัดเดียว คือ วัดท่ามะโอ สาเหตุที่วัดนี้ไม่พบการพลวัต เนื่องจากวัดนี้ยังมีพระภิกษุสงฆ์เป็นชาวพม่าจำพรรษาอยู่เป็นส่วนใหญ่ ทำให้ยังคงวัฒนธรรมดั้งเดิมอยู่เป็นส่วนใหญ่

ปัจจัยการดำรงอยู่ของประเพณีต่างข้าวช่อมต้อ ในพื้นที่อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง

จากการปฏิบัติงานภาคสนาม ผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์พระภิกษุสงฆ์ และคณะศรัทธาของวัดพม่าที่ยังคงจัดงานประเพณีต่างข้าวช่อมต้อ ในพื้นที่อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง สามารถวิเคราะห์ปัจจัยที่ทำให้ประเพณีต่างข้าวช่อมต้อสามารถดำรงอยู่ได้ในปัจจุบันนี้ได้ทั้งหมด 5 ประการ ดังต่อไปนี้

1. ความต้องการอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีอันเป็นเอกลักษณ์ของชุมชนพม่าที่ยังคงปรากฏอยู่ในจังหวัดลำปาง ปัจจัยนี้ถือเป็นปัจจัยหลักที่สำคัญที่สุดที่พระภิกษุสงฆ์ และคณะศรัทธาในหลาย ๆ วัดให้ความเห็นตรงกัน เพราะประเพณีของชาวพม่าที่จัดขึ้นในจังหวัดลำปางในปัจจุบันมีเหลืออยู่เพียงประเพณีเดียวคือ ประเพณีต่างข้าวช่อมต้อ ดังนั้นพระภิกษุสงฆ์ และคณะศรัทธาวัดพม่าในอำเภอเมืองลำปาง จึงยังคงต้องการอนุรักษ์ประเพณีนี้อยู่ แม้ว่าสภาพสังคมของชุมชนรอบวัดจะเปลี่ยนไปจากในอดีต ทำให้คณะศรัทธาในแต่ละวัดมาทำการห้อมครีวและกวนข้าวมธุปายาสน้อยกว่าในอดีตมาก ซึ่งพระอธิการสมศักดิ์ กิตติธโร เจ้าอาวาสวัดไชยมงคล (จองคา) ได้กล่าวไว้ว่า “อาตมาจะจัดประเพณีต่างข้าวช่อมต้อทุกปี จะไม่เว้นสักปีเดียว ถึงแม้ไม่มีใครมาอาตมาก็จะทำพิธีเล็ก ๆ ด้วยตัวอาตมาเพียงคนเดียว” (พระอธิการสมศักดิ์ กิตติธโร, ผู้ให้สัมภาษณ์, 21 ตุลาคม 2564)

2. ความศรัทธาของชาวไทยเชื้อสายพม่าที่มีต่อองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า เนื่องจากพุทธศาสนิกชนชาวพม่าให้ความสำคัญกับการนับถือพระพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่ง มีความเชื่อเกี่ยวกับอานิสงส์ที่จะทำให้ชีวิตร่มเย็นเป็นสุขจากการทำบุญ ดังจะเห็นได้จากการทำบุญในประเทศพม่า เช่น การทำบุญด้วยการกวาดลานพระเจดีย์ชเวดากอง การล้างหน้าพระมหามัธยมินี ในเวลา 04.00 น. ของทุกวัน การถวายข้าวพระพุทธที่พระธาตุดินทร์แขวน ฯลฯ นอกจากนี้ยังพบว่าชาวพม่ามีการนำพระพุทธศาสนามาเป็นแบบแผนในการดำเนินชีวิต ด้วยเหตุนี้จึงทำให้ชาวพม่าในจังหวัดลำปางมีการส่งสอนลูกหลานให้เป็นผู้ที่อุปถัมภ์พระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง ดังนั้นในปัจจุบันนี้จึงมีลูกหลานชาวไทยเชื้อสายพม่าส่วนหนึ่งที่ยังมีความเชื่อว่าการถวายข้าวมธูปายาสแด่องค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าในวันออกพรรษานั้นจะทำให้ตนเองได้รับอานิสงส์อย่างแรงกล้า และเป็นการปลูกฝังให้พุทธศาสนิกชนมีความเข้าใจเกี่ยวกับพุทธประวัติที่เกี่ยวข้องกับวันออกพรรษาอีกด้วย ด้วยความเชื่อนี้ทำให้ประเพณีต่างข้าวช่อมต่อยังสามารถคงอยู่ได้ในปัจจุบัน (พระอธิการชลฉมาทิส ชิตตจิตโต, ผู้ให้สัมภาษณ์, 21 ตุลาคม 2564)

3. ความต้องการพื้นที่แสดงออกทางวัฒนธรรมของกลุ่มชน เนื่องจากประเพณีต่างข้าวช่อมต่อในพื้นที่อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง ถือเป็นประเพณีหนึ่งเดียวของชาวไทยเชื้อสายพม่า ที่ถือเป็นชนกลุ่มน้อยกลุ่มหนึ่งในจังหวัดลำปางที่ยังคงอยู่ในปัจจุบัน ประเพณีต่างข้าวช่อมต่อ จึงเป็นช่องทางเดียวที่จะแสดงออกถึงประเพณีและวัฒนธรรมของชาวไทยเชื้อสายพม่า ดังจะเห็นได้จากการทำอุปกรณ์ตกแต่งสถานที่ด้วยการทำโคมไฟแปดเหลี่ยมแบบพม่า ในปัจจุบันพบเห็นได้ที่วัดท่ามะโอเพียงแห่งเดียว (พระอธิการจรัญ กุมาริ, ผู้ให้สัมภาษณ์, 9 ตุลาคม 2564) การเลี้ยงอาหารแก่ผู้มาร่วมทำบุญ (สอมคร้ว) ด้วย “โมฮิงกา” หรือขนมจีนน้ำยาหยวกกล้วย ซึ่งชาวบ้านมักเรียกว่า “น้ำมาน” ซึ่งในปัจจุบันเป็นที่ทราบกันว่าในรอบหนึ่งปีจะสามารถรับประทานได้ครั้งเดียวเท่านั้น คือ ในงานประเพณีต่างข้าวช่อมต่อโดยวัดที่ยังอนุรักษ์ไว้ คือ วัดท่ามะโอ และวัดป่าฝาง (สมศักดิ์ บุรณะสิงห์, ผู้ให้สัมภาษณ์, 10 ตุลาคม 2564) นอกจากนี้การไปสอมคร้วของคณะศรัทธาในแต่ละวัดยังถือเป็นการเชื่อมความสัมพันธ์ สร้างความเป็นพวกพ้องของคณะศรัทธาแต่ละหัววัดที่อยู่ในสังกัดหมวดอุโบสถวัดพม่าอีกด้วย

4. ความเชื่อในการทำบุญเพื่อระลึกถึงบรรพบุรุษของชาวไทยเชื้อสายพม่า จากการสัมภาษณ์คุณยายบุญมา รินทร์ศรี (ผู้ให้สัมภาษณ์, 1 ตุลาคม 2564) ได้ให้ข้อมูลว่า “การที่เรายังคงมาทำบุญต่างข้าวช่อมต่อในทุก ๆ ปีเพราะเป็นการทำบุญตามแบบที่บรรพบุรุษของเราทำติดต่อกันมาทุกปี เพื่อระลึกถึงบรรพบุรุษให้ลูกหลานได้เห็นและทำตามสืบไปในภายภาคหน้า” ซึ่งสอดคล้องกับการให้ขอมลูของสมศักดิ์ บุรณะสิงห์ (ผู้ให้สัมภาษณ์, 10 ตุลาคม

2564) ที่กล่าวว่า “คนที่เคยมาทำบุญต่างข้าวช่อมตอกก็จะมาประจำทุกปี ตามแบบบรรพบุรุษของพวกเขา” จากการให้ข้อมูลของทั้ง 2 ท่านจะเห็นได้ว่านอกจากจะเป็นการสืบสานประเพณีแล้วยังถือเป็นการทำบุญเพื่อระลึกถึงธรรมเนียมที่บรรพบุรุษของพวกตนเคยปฏิบัติสืบต่อกันมา และทำให้ลูกหลานในรุ่นหลังได้ทราบความเป็นมาของบรรพบุรุษของตนอีกด้วย

5. ความต้องการทุนทรัพย์ในการพัฒนาวัด พระอธิการจรัญ กุมาโร (ผู้ให้สัมภาษณ์, 21 ตุลาคม 2564) ได้ให้ข้อมูลว่าวัดพม่าในจังหวัดลำปางส่วนใหญ่นั้นเป็นวัดที่สร้างขึ้นเพื่อเป็นวัดประจำตระกูล มิได้สร้างเพื่อเป็นวัดของชุมชน ทำให้ในปัจจุบันหลาย ๆ วัดขาดคณะศรัทธาที่เป็นบุคคลภายนอกตระกูล วัดพม่าหลาย ๆ วัดไม่มีการทำบุญตักบาตรในวันพระเหมือนวัดของชาวล้านนาทั่วไปในจังหวัดลำปาง และยังพบว่า วัดพม่าบางวัดไม่มีการจัดประเพณีประจำปี เช่น งานประเพณีสงกรานต์ ประเพณีตานกวยสลาก ฯลฯ ตามแบบวัดทั่วไปในจังหวัดลำปาง มีเพียงการทอดกฐิน และการทานขันข้าวในวันสำคัญต่าง ๆ เท่านั้น ด้วยเหตุนี้วัดพม่าหลาย ๆ วัดเมื่อถึงประเพณีต่างข้าวช่อมตอกจึงนิยมจัดชุดเครื่องไทยทานเพื่อนำมาให้คณะศรัทธาบูชา และนำปัจจัยที่ได้จากการบูชาเครื่องไทยทานนั้นมาเป็นทุนทรัพย์ในการพัฒนาวัด เช่น การนำไปซื้อสิ่งของที่วัดต้องการ หรือการนำไปสมทบเป็นค่าสาธารณูปโภคของวัด สอดคล้องกับการให้ข้อมูลของพระอธิการจรัญ กุมาโร เจ้าอาวาสวัดท่ามะโอ (ผู้ให้สัมภาษณ์, 21 ตุลาคม 2564) ได้ให้ข้อมูลว่า “ในสมัยก่อนถ้าถึงงานต่างข้าวช่อมตอก เวลาจะทำการสอมคร้ว ก็จะทำเอาถ้วยใหม่ จานใหม่ ใส่ของมาถวายวัด เพราะในสมัยก่อนถ้วยชามต่าง ๆ ในวัดได้ใช้จริง มีการทำอาหารเลี้ยงพระในวัดอยู่เนือง ๆ เมื่อใช้บ่อยก็เกิดการแตกหักเสียหาย เมื่อถึงประเพณีต่างข้าวช่อมตอก จึงต้องนำของเหล่านี้มาถวายด้วย แต่ปัจจุบันกิจกรรมในวัดมีน้อย ถ้ามีเขาก็นิยมเลี้ยงโต๊ะจีน ถ้วยชามในวัดก็มีมาก ยังคงอยู่เหมือนเดิม ดังนั้นสมัยนี้จึงเปลี่ยนเป็นเอาถ้วย เอาจานในวัดออกมาให้บูชา เพื่อนำปัจจัยส่วนนั้นมาซื้ออย่างอื่นที่วัดต้องการ และเป็นค่าน้ำค่าไฟในวัดต่อไป”

จะเห็นได้ว่าประเพณีต่างข้าวช่อมตอกเป็นประเพณีที่มีความสำคัญต่อกลุ่มชาวไทยเชื้อสายพม่า ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง เพราะเป็นประเพณีเดียวที่แสดงถึงขนบธรรมเนียมประเพณีของชาวพม่าที่ยังหลงเหลืออยู่ในพื้นที่อำเภอเมืองลำปางจังหวัดลำปาง อีกทั้งยังเป็นพื้นที่ในการพบปะกันของคณะศรัทธาที่อยู่ในสังกัดหมวดอุโบสถวัดพม่าด้วยกัน ซึ่งหลายครอบครัวมีความคุ้นเคยกันมาตั้งแต่รุ่นบรรพบุรุษ ทั้งนี้เพราะมีการติดต่อปฏิสัมพันธ์กันเมื่อถึงคราวมีงานบุญ จึงอาจกล่าวได้ว่าประเพณีต่างข้าวช่อมตอกเป็นประเพณีที่เสริมสร้างความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มบุคคลได้เป็นอย่างดี นอกจากนั้นแล้วประเพณีต่างข้าวช่อมตอก ยังถือเป็นประเพณีเดียวที่วัดพม่ายึดถือปฏิบัติอยู่ หากแต่รูปแบบอาจปรับเปลี่ยนให้เข้ากับวิถีชีวิตของคนในยุคปัจจุบัน ดังจะเห็นได้จากรูปแบบการจัดให้มีการบูชาเครื่องไทยทาน

ในส่วนนี้ถือเป็นสิ่งสำคัญเพราะทางวัดจะต้องนำปัจจัยที่ได้จากการบูชาเครื่องไทยทานไปเป็นทุนทรัพย์ในการทำนุบำรุงวัดต่อไป ส่วนในวัดที่มีการจัดหาภาชนะใหม่มาถวายในทุก ๆ ปี พบว่ามีน้อยลงจากในอดีตมาก หากแต่การจัดหาภาชนะใหม่มาถวายวัดนี้ ถือเป็น การสนับสนุนกิจการอุตสาหกรรมเซรามิก ซึ่งเป็นอุตสาหกรรมที่ขึ้นชื่อของจังหวัดลำปางอีกทางหนึ่งด้วย

บทที่ 5

บทสรุป

การวิจัยเรื่อง พลวัตของประเพณีต่างข้าวซ้อมมือ อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการพลวัตของประเพณีต่างข้าวซ้อมมือในพื้นที่อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง และวิเคราะห์ปัจจัยการดำรงอยู่ของประเพณีต่างข้าวซ้อมมือในพื้นที่อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง ซึ่งผู้วิจัยได้เก็บข้อมูลจากเอกสารและการปฏิบัติงานภาคสนาม โดยการสัมภาษณ์วิทยากรที่มีคุณสมบัติตามที่กำหนดไว้ การเข้าร่วมประเพณีต่างข้าวซ้อมมือ แล้วทำการสังเกต บันทึกภาพ เสียง และจดบันทึกสิ่งที่ไม่สามารถบันทึกด้วยภาพและเสียง แล้วนำข้อมูลมาวิเคราะห์ตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้

สรุปผลการวิจัย

1. พลวัตของประเพณีต่างข้าวซ้อมมือในพื้นที่อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง

จากการศึกษา พบว่า ประเพณีต่างข้าวซ้อมมือในพื้นที่อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง มีลักษณะของการพลวัตอยู่ 3 ประเด็นดังต่อไปนี้

1.1 การพลวัตของเครื่องประกอบพิธี พบว่าในปัจจุบันมีการปรับเปลี่ยนเกี่ยวกับเครื่องประกอบพิธี ทั้งในเรื่องเครื่องตกแต่งสถานที่ เครื่องไทยทาน รวมทั้งอาหารที่ใช้ในพิธี ซึ่งการจัดการเครื่องประกอบพิธีดังกล่าว คณะศรัทธาสวณใหญ่ไม่ได้จัดทำหรือจัดเตรียมมาด้วยตนเอง แต่จะซื้อตามร้านสังฆภัณฑ์หรือสถานที่ต่าง ๆ รวมทั้งการบูชาสิ่งของต่าง ๆ จากทางวัด ซึ่งทางวัดจะจัดเตรียมไว้ ทั้งนี้เพื่อความสะดวก รวดเร็ว ซึ่งจะช่วยประหยัดทั้งค่าใช้จ่ายและเวลาได้เป็นอย่างมาก

1.2 การพลวัตของขั้นตอนการประกอบพิธี พบว่าในปัจจุบันกระบวนการและพิธีการในขั้นตอนต่าง ๆ ไม่เคร่งครัดดังเช่นในอดีต พิธีการบางอย่างมีการปรับเปลี่ยน ทั้งตัดออกและเปลี่ยนแปลงด้วยการลดขั้นตอนลง ทั้งนี้เพื่อให้สอดคล้องกับบริบททางสังคมและสถานการณ์ของการจัดประเพณีต่างข้าวซ้อมมือในแต่ละปี

1.3 พลวัตของความเชื่อในประเพณีต่างข้าวซ้อมมือ พบว่าความเชื่อที่ปรากฏมีทั้งความเชื่อที่เป็นความเชื่อดั้งเดิมที่สืบทอดกันมา และความเชื่อที่เกิดขึ้นใหม่จากประเพณีต่างข้าวซ้อมมือ โดยความเชื่อในลักษณะดังกล่าวจะมีผลต่อพฤติกรรมตอบสนองที่หลากหลายภายใต้บริบททางสังคมเป็นตัวกำหนด

จะเห็นได้ว่าการพลวัตส่งผลให้รูปแบบประเพณีมีการปรับเปลี่ยนไปจากเดิม ทั้งนี้เพื่อตอบสนองต่อสภาพบริบททางสังคมในยุคปัจจุบัน เป็นการทำให้วัฒนธรรมดั้งเดิม สูญหายไป คณะครุศาสตร์ฯ ให้ความสำคัญร่วมกันอันเป็นกุศโลบายในการแสดงออกของความสามัคคีในชุมชน แต่ในขณะเดียวกันการพลวัตที่เกิดขึ้นก็ส่งผลดีต่อคนรุ่นใหม่ คือ มีการอำนวยความสะดวกให้แก่ผู้ที่มาร่วมทำบุญ ทำให้ทุกคนได้มีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรม อาทิ การทวงข้าวมธุปายาส และการถวายข้าวมธุปายาส ฯลฯ การประกอบพิธีกรรมแบบรวบรัด ทำให้ตอบสนองต่อความต้องการของคณะครุศาสตร์ฯ ในยุคที่มีการแพร่ระบาดของโรคโควิด 19 และยังแสดงให้เห็นว่า วัดที่เคยมีประเพณีต่างข้าวช่อมตอยังคงไม่ละเลยต่อประเพณีที่เคยปฏิบัติ แม้ว่าขั้นตอนในการประกอบพิธีต่าง ๆ จะรวบรัดลงกว่าเดิมก็ตาม

2. ปัจจัยการดำรงอยู่ของประเพณีต่างข้าวช่อมตอ ในพื้นที่อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง

จากการศึกษาโดยการปฏิบัติงานภาคสนามในบริเวณพื้นที่อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง ที่ยังคงจัดงานประเพณีต่างข้าวช่อมตอในพื้นที่อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง พบว่าปัจจัยที่ทำให้ประเพณีต่างข้าวช่อมตอสืบทอดและคงอยู่ได้ในปัจจุบัน มี 5 ประการ คือ

- 2.1 ความต้องการอนุรักษ์ประเพณีดั้งเดิมของกลุ่มชน
- 2.2 ความศรัทธาต่อองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า
- 2.3 ความต้องการพื้นที่แสดงออกทางวัฒนธรรมของกลุ่มชน
- 2.4 การทำบุญเพื่อระลึกถึงบรรพบุรุษ
- 2.5 ความต้องการทุนทรัพย์ในการสืบต่อพระพุทธศาสนา

อภิปรายผลการวิจัย

จากการศึกษาประเพณีต่างข้าวช่อมตอ ในพื้นที่อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง ในครั้งนี้ทำให้ได้รับความรู้และความเข้าใจในประเพณีต่างข้าวช่อมตอ อันเป็นประเพณีดั้งเดิมของชาวพม่าอันเป็นชนกลุ่มน้อยในจังหวัดลำปาง ที่ได้สืบทอดต่อกันมาจากบรรพบุรุษชาติพันธุ์ โดยประเพณีดังกล่าวมีการปรับเปลี่ยนเพื่อให้สอดคล้องกับบริบททางสังคมซึ่งทำให้ประเพณีดังกล่าว สามารถสืบทอดและคงอยู่ได้ในปัจจุบัน อย่างไรก็ตาม สิ่งที่ผู้วิจัยได้พบจากการศึกษาทั้งจากเอกสารและการปฏิบัติงานภาคสนาม ทำให้ทราบและได้แนวคิดในการพลวัตและปัจจัยในการดำรงอยู่ของประเพณีดังต่อไปนี้

1. พลวัตของประเพณีต่างข้าวหอมต่อในพื้นที่อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง

การจัดงานประเพณีต่างข้าวหอมต่อที่พบเห็นได้ในปัจจุบันนี้มีลักษณะการพลวัตดังนี้

1.1 การพลวัตโดยการเพิ่มรายละเอียดของประเพณีเข้าไป ในปัจจุบันมีการเพิ่มรายละเอียดบางอย่างของประเพณี เช่น การถวายสิ่งของเครื่องใช้ให้กับทางวัด ถือเป็นลักษณะเฉพาะของการต่างข้าวหอมต่อในพื้นที่อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง โดยธรรมเนียมของชาวพม่านั้นการต่างข้าวหอมต่อ คือ การถวายข้าวแด่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเท่านั้น แต่ในพื้นที่จังหวัดลำปางมีการถวายสิ่งของเครื่องใช้ให้กับทางวัดด้วย นอกจากนี้ยังพบว่าในปัจจุบัน ในการจัดพิธีดังกล่าวจะมีการเวียนदान (การทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้บรรพบุรุษและญาติมิตรที่ล่วงลับไปแล้ว) และการสุมาคัรวदान หรือการขอขมาเครื่องไทยทาน ซึ่งเป็นธรรมเนียมของชาวล้านนาประกอบไปด้วย

1.2 การพลวัตโดยการเปลี่ยนแปลง เป็นการพลวัตที่ยังคงมีรายละเอียดบางอย่างของประเพณีดั้งเดิมปรากฏอยู่บนพื้นฐานความเชื่อเดิม แต่มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบออกไป เช่น มีการถวายดอกไม้แต่มีการปรับเปลี่ยนเป็นการใช้ดอกไม้โดยใช้ดอกไม้ทั่วไปตามที่ได้ในท้องตลาดแทนที่จะใช้ดอกไม้พื้นเมืองที่มีชื่อเป็นมงคลตามแบบดั้งเดิม เช่น ดอกดาวเรือง ดอกบาไม่รู้โรย ฯลฯ ส่วนตุ่งและซอที่นำมาประดับนั้นได้จากการซื้อจากร้านสังฆภัณฑ์แทนที่จะทำขึ้นเองดังเช่นในอดีต ฯลฯ

1.3 การพลวัตโดยการตัดรายละเอียดของประเพณีออกไป ซึ่งรายละเอียดบางอย่างที่ตัดออกไปนั้น เป็นการปรับให้เข้ากับยุคสมัย เช่น การคัดเลือกบุคคลที่จะมาเป็นผู้กวาดข้าวมธุปายาส ซึ่งในปัจจุบันจะไม่มีข้อกำหนดคุณสมบัติต่าง ๆ อย่างเคร่งครัดดังเช่นในอดีต ในขณะที่เดียวกันความเชื่อบางอย่างถูกยกเลิกไป เช่น การห้ามพระภิกษุชาวพม่าฉันข้าวมธุปายาสที่ได้ถวายพระประธานแล้ว ฯลฯ

ทั้งนี้ การที่ประเพณีต่างข้าวหอมต่อในพื้นที่อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง ที่จัดขึ้นในปัจจุบันมีความแปรเปลี่ยนไปจากในอดีตนับเป็นปรากฏการณ์ทางวัฒนธรรมอย่างหนึ่งที่สัมพันธ์กับบริบททางสังคมจนกลายเป็นพลวัตของประเพณี ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าสาเหตุที่ทำให้ประเพณีต่างข้าวหอมต่อในพื้นที่อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง เกิดการพลวัตมีสาเหตุมาจากสิ่งต่อไปนี้

1. วัดพม่าในจังหวัดลำปางโดยเฉพาะอย่างยิ่งวัดในเขตอำเภอเมืองลำปาง ประสบปัญหาขาดแคลนคณะศรัทธา ทั้งนี้เพราะวัดพม่าส่วนใหญ่ในเขตพื้นที่อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง จะเป็นวัดที่สร้างขึ้นเพื่อเป็นวัดเฉพาะกลุ่มบุคคล หรือวัดประจำตระกูล จึงทำให้

คณะศรัทธาจะมีเฉพาะบุคคลที่อยู่ในตระกูลเดียวกัน ซึ่งมีจำนวนค่อนข้างน้อยเมื่อเทียบกับวัดไทยล้านนาอื่น ๆ ซึ่งไม่จำกัดขอบเขตของคณะศรัทธา

2. พุทธศาสนิกชนในเขตอำเภอเมืองลำปาง ซึ่งวัดพม่าตั้งอยู่นั้นส่วนใหญ่ประกอบอาชีพค้าขาย รับจ้าง และรับราชการ จึงทำให้มีข้อจำกัดเรื่องเวลาที่จะมาร่วมงานประเพณี ประกอบกับการขาดบุคลากรที่มีความเชี่ยวชาญและชำนาญในการดำเนินการจัดพิธี ทำให้หลาย ๆ วัดค่อนข้างประสบปัญหาในการจัดเตรียมงานตามรูปแบบดั้งเดิมในอดีต

3. ในปัจจุบันเยาวชนขาดความสนใจและไม่ให้ความสำคัญกับการเข้าร่วมกิจกรรมที่ทางวัดและชุมชนจัดขึ้น จากการสัมภาษณ์ชาวบ้านที่เข้าร่วมประเพณีต่างข้าวหอมต่อในพื้นที่อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง พบว่า ผู้เข้าร่วมงานประเพณีต่างข้าวหอมต่อส่วนใหญ่จะอยู่ในวัยกลางคนและเป็นผู้สูงอายุ ดังนั้นในการกวนข้าวมธุปายาสซึ่งเป็นกิจกรรมสำคัญของประเพณีต่างข้าวหอมต่อ จึงไม่มีการกำหนดคุณสมบัติผู้ที่จะกวนข้าวมธุปายาส เพราะไม่มีตัวเลือกรมากนัก ในขณะที่เดียวกันก็จะอนุโลมให้ผู้สูงอายุที่มารักษาอุโบสถศีลและผู้มีจิตศรัทธาทั่วไปได้รวมเป็นผู้กวนข้าวมธุปายาส

4. การดำเนินชีวิตของคนในพื้นที่อำเภอเมืองลำปางนั้น มีวัฒนธรรมที่หลากหลายหรือพหุวัฒนธรรมซึ่งเป็นวัฒนธรรมร่วมของชาวพม่าอยู่หลายวัฒนธรรมด้วยกัน ทั้งนี้เนื่องจากชาวพม่าได้อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในอำเภอเมืองลำปางมาเป็นเวลานาน ดังนั้นจึงพบว่าวัฒนธรรมของชาวพม่าและวัฒนธรรมของเจ้าของพื้นที่ คือ ชาวอำเภอเมืองลำปางได้มีลักษณะผสมผสานกลมกลืนและแนบแน่น เช่น ในชุมชนท่ามะโอมีอาหารที่ได้รับความนิยม จนกลายเป็นอาหารท้องถิ่น คือ แกงฮังเล แกงสีเปียน น้ำพริกกุ้ง (ปาละฉอง) ซึ่งอาหารดังกล่าวเป็นอาหารของชาวพม่า นอกจากนั้น การประกอบพิธีกรรมในเทศกาลต่าง ๆ อาทิ การทำหม้อสังขารเพื่อไหว้ปู่สังขารย่าสังขารที่ประตูรั้วบ้านในวันสงกรานต์ก็เป็นธรรมเนียมที่พบได้ในประเทศพม่า ดังนั้น การผสมผสานทางวัฒนธรรมนั้นจึงทำให้เกิดการพลวัตของประเพณีต่างข้าวหอมต่อโดยมีการผสมผสานวัฒนธรรม ความเชื่อของชาวล้านนาเข้าไปด้วย ดังจะเห็นได้จากการเวรตาน และการสูมาคร้วตาน ซึ่งเป็นการขอขมาเครื่องไทยทาน ตลอดจนการถวายสิ่งของเครื่องใช้ต่าง ๆ ให้กับทางวัดอันเป็นความเชื่อที่มาจากชาวล้านนา เพราะเมื่อถึงเทศกาลสำคัญ เช่น สงกรานต์ สรงน้ำพระธาตุ ตานกวยสลาก ฯลฯ ชาวล้านนามักจะมีการนำสิ่งของเครื่องใช้ เช่น แก้วน้ำ ถ้วยชาม นำมาจัดเป็นต้นคร้วตานแล้วถวายให้กับทางวัด ดังนั้นการนำสิ่งของเครื่องใช้ต่าง ๆ มาถวายวัดจึงเป็นธรรมเนียมนิยมของชาวล้านนาที่เผยแพร่เข้ามาในพิธีกรรมที่ชาวพม่าจัดขึ้น

นอกจากนั้นสิ่งสำคัญที่ทำให้ประเพณีต่างข้าวหอมต่อเปลี่ยนแปลงไปมากที่สุดคือ ในปัจจุบันพระภิกษุชาวพม่าซึ่งเป็นเจ้าของวัฒนธรรมเดิม ที่จะอนุรักษ์และสืบทอดความเชื่อ

ดั้งเดิมไว้มีจำนวนลดลง ในขณะที่เดียวกันคณะศรัทธา ซึ่งส่วนใหญ่เป็นชาวไทยเชื้อสายพม่าและแนวปฏิบัติกฎวัณธรรมล้านนาอันเป็นกระแสวัฒนธรรมหลักของลำปางแทรกซึม ทำให้ความเชื่อต่าง ๆ ที่มีมาแต่อดีตกาลเกิดการเปลี่ยนแปลงและสูญหายไปในที่สุดการพลวัตของประเพณีต่างข้าวช่อมต่อที่เกิดขึ้นในพื้นที่อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปางนั้น เป็นการพลวัตเพื่อปรับประยุกต์ให้สอดคล้องกับบริบททางสังคมและสภาพการณ์อันเป็นวิถีชีวิตของผู้คนในยุคปัจจุบันมากยิ่งขึ้น ดังจะเห็นได้จากรูปแบบการจัดงานที่มีความรวบรัด เนื่องจากการมีข้อจำกัดทางด้านแรงงาน ซึ่งเป็นกำลังของคณะศรัทธาที่มาร่วมจัดงานและข้อจำกัดของเวลา ตลอดจนการให้ความสำคัญกับปัจจัยที่ได้จากการบูชาเครื่องไทยทาน เพื่อที่ทางวัดจะได้นำไปใช้ประโยชน์ในการทำกิจการด้านต่าง ๆ ของทางวัด ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ ทรงศิริ วชิรานนท์ (2553) ที่ได้ศึกษาพลวัตของประเพณีทอดกฐิน พบว่า ในปัจจุบันการจัดประเพณีทอดกฐินมีลักษณะขั้นตอน พิธีกรรม พิธีการที่รวบรัดลง เครื่องกฐิน เครื่องอัฐบริขารต่าง ๆ ขึ้นอยู่กับความต้องการของทางวัด และความต้องการของทางเจ้าภาพเป็นหลัก นอกจากนี้แล้วการเกิดโรคติดต่อที่เกิดจากไวรัสโคโรนา (Corona Virus) หรือโรคโควิด-19 (Coronavirus disease 2019 หรือ Covid 19) ซึ่งเป็นโรคระบาดที่อุบัติใหม่ตั้งแต่ พ.ศ.2562 ได้แพร่กระจายไปทั่วโลกรวมทั้งประเทศไทย ทำให้วิถีชีวิตหลาย ๆ อย่างของผู้คนในประเทศไทย รวมทั้งอำเภอเมืองลำปางได้เปลี่ยนไปจากเดิมเป็นอย่างมาก ส่งผลให้ประเพณีต่างข้าวช่อมต่อที่พบในอำเภอเมืองลำปางมีลักษณะที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมเช่นกัน

2. ปัจจัยการดำรงอยู่ของประเพณีต่างข้าวช่อมต่อในพื้นที่อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง แม้ว่าในรายละเอียดของประเพณีในด้านต่าง ๆ ทั้งองค์ประกอบ รูปแบบกระบวนการ ตลอดจนความเชื่อจะมีการเปลี่ยนแปลง แต่ในภาพรวมประเพณีต่างข้าวช่อมต่อยังคงเป็นพิธีกรรมที่สืบทอดกันมาอย่างต่อเนื่อง ซึ่งปัจจัยที่ทำให้ประเพณีต่างข้าวช่อมต่อคงอยู่ได้ มีดังต่อไปนี้

- 2.1 ความต้องการในการอนุรักษ์ประเพณี
- 2.2 ความศรัทธาต่อองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า
- 2.3 ความต้องการพื้นที่แสดงออกทางวัฒนธรรมของกลุ่มชน
- 2.4 การทำบุญเพื่อเป็นการระลึกถึงบรรพบุรุษชาวพม่า
- 2.5 ความต้องการทุนทรัพย์ในการพัฒนาวัด

การคงอยู่ของประเพณีต่างข้าวช่อมต่อนั้นเกิดขึ้นจากความต้องการของบุคคล 2 ฝ่าย คือ ฝ่ายพระภิกษุสงฆ์ และฝ่ายคณะศรัทธา ซึ่งทำให้สามารถร่วมกันจัดงานประเพณีต่างข้าว

ซ่อมต่อ ให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดีได้ แสดงให้เห็นถึงความมีสัมพันธ์อันดีต่อกันระหว่างพระภิกษุสงฆ์กับฆราวาส ที่ต่างเป็นส่วนสำคัญในการค้ำจุนพระพุทธศาสนา

จากการศึกษา พบว่า พระภิกษุในวัดต่าง ๆ ที่จัดประเพณีต่างข้าวซ่อมต่อล้วนต้องการที่จะอนุรักษ์ประเพณีนี้ไว้ให้คงอยู่ ในขณะที่เดียวกันคณะศรัทธาที่มาร่วมงานก็มาร่วมงานเพราะมีความเลื่อมใสศรัทธาต่อองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า อันเป็นความเชื่อดั้งเดิมที่บรรพบุรุษชาวพม่าได้ปลูกฝังมาแต่ครั้งโบราณ อย่างไรก็ตามการจัดงานประเพณีต่างข้าวซ่อมต่อ นอกจากจะเป็นพื้นที่แสดงออกทางวัฒนธรรมของกลุ่มชนแล้ว ยังเป็นการแสดงอัตลักษณ์ของกลุ่มชนให้เป็นที่ประจักษ์โดยทั่วไป ทั้งนี้เพราะประเพณีต่างข้าวซ่อมต่อเป็นประเพณีหนึ่งเดียวของชาวไทยเชื้อสายพม่าที่ยังคงปรากฏอยู่ในจังหวัดลำปาง อีกทั้งในประเพณีต่างข้าวซ่อมต่อยังมีการสอมครวที่อาจกล่าวได้ว่าเป็นกระบวนการแสดงอาณาเขตของกลุ่มชน ด้วยการสร้างสัมพันธ์ภาพอันดีระหว่างคณะศรัทธาที่เป็นลูกหลานชาวไทยเชื้อสายพม่าในแต่ละวัด และยังถือเป็นการทำบุญเพื่อระลึกถึงบรรพบุรุษชาวพม่าที่เคยร่วมกันสร้างวัดพม่าต่าง ๆ ด้วย จึงอาจกล่าวได้ว่าประเพณีต่างข้าวซ่อมต่อที่จัดขึ้น ได้อำนวยประโยชน์และสร้างคุณค่าแก่ชาวไทยเชื้อสายพม่าอย่างอเนกอนันต์ จึงทำให้ประเพณีนี้ยังสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน สอดคล้องกับแนวคิดของ เมอร์ตัน (1957, pp. 62–68 อ้างอิงใน สุทัศน์พงษ์ กุลบุตร, 2549, หน้า 1–6) ที่ได้กล่าวถึงองค์ประกอบซึ่งทำให้ประเพณีในสังคมคงอยู่สืบต่อไปได้ โดยกล่าวว่าพิธีกรรมจะคงอยู่ได้ต้องมีลักษณะที่สอดคล้องกับแนวคิดของผู้คนในสังคม และพิธีกรรมนั้นต้องมีหน้าที่ที่ชัดเจนและเป็นประโยชน์ต่อสังคมเป็นอย่างยิ่ง

จากการศึกษาที่ผ่านมาพบข้อสังเกตอยู่ประการหนึ่ง คือ ข้าวมธุปายาสที่นำมาถวายในประเพณีต่างข้าวซ่อมต่อนั้นถือเป็นสัญลักษณ์ของข้าวที่นำมาถวายพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเท่านั้น ซึ่งเป็นการเลียนเหตุการณ์ตามพุทธประวัติตอนก่อนตรัสรู้ หากแต่ในความเป็นจริงแล้ว ข้าวมธุปายาสมิได้มีความเกี่ยวข้องกับวันออกพรรษาแต่อย่างใด เป็นเพียงสิ่งที่ชาวพม่าสมมติให้เป็นสัญลักษณ์ของประเพณีเท่านั้น ดังจะสังเกตได้จากการที่บางวัดในปัจจุบันไม่พบการกวนข้าวมธุปายาสแล้วในขณะที่บางวัดใช้วิธีการแบ่งจากวัดที่อยู่ใกล้เคียงกันมาถวายแทน

นอกจากนั้น แนวปฏิบัติในการนำเครื่องใช้ เช่น ถ้วย จาน ชาม แก้วน้ำ ฯลฯ เป็นภาชนะใส่เครื่องไทยทานแล้วนำมาถวายวัด เป็นเครื่องชิวัดอย่างหนึ่งในพื้นที่จังหวัดลำปางเป็นพื้นที่ที่มีการทำโรงงานอุตสาหกรรมเซรามิกอย่างแพร่หลาย ดังนั้นจึงมีการนำผลิตภัณฑ์เหล่านี้มาจัดทำเป็นเครื่องไทยทาน นอกจากเป็นการนำของที่ต้องใช้อยู่เป็นประจำ มาเป็นทรัพย์สินของวัดเพื่อสาธารณประโยชน์ของพุทธศาสนิกชนแล้ว ยังเป็นการส่งเสริมและสนับสนุนธุรกิจในพื้นที่ อันเป็นการกระตุ้นเศรษฐกิจของท้องถิ่นอีกด้วย

ในขณะที่เดียวกันการที่ทางวัดจัดให้มีการบูชาเครื่องไทยทานเพื่อนำปัจจัยที่ได้นำไปเป็นทุนทรัพย์ในการบูรณะศาสนสถานและดำเนินกิจกรรมของทางวัดนั้น แสดงให้เห็นถึงความต้องการและความจำเป็นในการใช้เงิน ซึ่งเป็นปัจจัยในการใช้จ่ายเพื่อการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา ดังนั้นการจัดงานประเพณีต่างข้าวช่อมต่อที่พบจึงเป็นการจัดงานที่เน้นการบูชาเครื่องไทยทานทั้งสิ้น ทำให้แนวปฏิบัติดั้งเดิมคือการจัดเตรียมเครื่องไทยทานตามศรัทธาของคณะศรัทธา โดยจัดเตรียมตกแต่งมาจากบ้านค่อย ๆ เลื่อนหายไปในที่สุด อย่างไรก็ตาม ประเพณีต่างข้าวช่อมต่อ นับเป็นประเพณีที่มีคุณค่า แม้จะไม่ใช้ประเพณีของชาวไทยในพื้นที่อย่างแท้จริง แต่ก็อำนวยความสะดวกและมีคุณค่าต่อชาวไทยที่เป็นเจ้าของพื้นที่ได้เป็นอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นการธำรงพระพุทธศาสนาอันเป็นสิ่งที่ชาวลำปางมีความศรัทธาและเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจมาโดยตลอดอย่างต่อเนื่อง ดังนั้นประเพณีต่างข้าวช่อมต่อจึงเป็นประเพณีที่สำคัญ ที่ควรอนุรักษ์ให้คงอยู่คู่จังหวัดลำปางสืบไป

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

1. ผู้สนใจตลอดจนผู้ศึกษาเกี่ยวกับวัฒนธรรมชาติพันธุ์ อาจนำข้อมูลประเพณีต่างข้าวช่อมต่อ ที่ปรากฏในการวิจัยเล่มนี้ไปเป็นข้อมูลในการศึกษาและการเผยแพร่เพื่อการอนุรักษ์ประเพณีของกลุ่มชาติพันธุ์ต่อไป
2. ในการวิจัยเรื่องพลวัตของประเพณีต่างข้าวช่อมต่อ อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง โดยผู้วิจัยเน้นการเก็บรวบรวมข้อมูลด้านการพลวัตและปัจจัยการดำรงอยู่ของประเพณีต่างข้าวช่อมต่อ ด้วยเหตุที่วัดพม่าที่มีอยู่ในประเทศไทยล้วนมีแนวปฏิบัติ และความเชื่อเกี่ยวกับประเพณีต่างข้าวช่อมต่อที่แตกต่างกัน ดังนั้นการนำผลวิจัยนี้ไปใช้นั้นอาจพบความเหมือนและความแตกต่างกันของรูปแบบความเชื่อและพิธีกรรม ผู้ที่นำผลวิจัยไปใช้จะต้องคำนึงถึงเอกลักษณ์ของแต่ละท้องถิ่น หัวข้อในการวิจัยของตนตลอดจนการเลือกขอบเขตพื้นที่ในการวิจัยควรมีสังคมวัฒนธรรมและประเพณีคล้ายหรือใกล้เคียงกับการวิจัยนี้

ข้อเสนอในการวิจัยครั้งต่อไป

1. การศึกษาประเพณีพิธีกรรมที่ผ่านมาเป็นการศึกษาเฉพาะพื้นที่อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง ควรมีการศึกษาเพื่อเปรียบเทียบการพลวัตของประเพณีต่างข้าวช่อมต่อในพื้นที่อื่นด้วย
2. ควรมีการศึกษาพลวัตเกี่ยวกับประเพณีท้องถิ่นอื่น ๆ ของจังหวัดลำปางเพื่อเป็นแนวทางการอนุรักษ์ประเพณีท้องถิ่นให้คงอยู่สืบไป

บรรณานุกรม

- กนิษฐกานต์ ปันแก้ว. (2558). การศึกษาความหลากหลายทางชีวภาพด้านศิลปวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ในชุมชนรอบวัดพม่า อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง. **วารสารการวิจัยเพื่อพัฒนาชุมชน (มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์)**, 8(2), 98–109.
- กระมล ทองธรรมชาติ และคณะ (2549). **สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม ม.1** (พิมพ์ครั้งที่ 11). กรุงเทพฯ: อักษรเจริญทัศน์.
- กรีสุดา เทียนทอง. (2539). พิธีกรรมข้าวทิพย์ที่วัดเสาชิง. **วารสารทางวิชาการราชภัฏกรุงเทพฯ**, 2, 19–21.
- การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. (2545). **หนังสือนำเที่ยว ชุม เชียงใหม่/ลำพูน/ลำปาง/แม่ฮ่องสอน**. กรุงเทพฯ: อัมรินทร์.
- ชบวน พลตรี. (2527). **การผสมกลมกลืนวัฒนธรรมของโซ่กับวัฒนธรรมของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ: ศึกษาเฉพาะกรณีโซ่ในตำบลกุสุมาลย์และตำบลโพธิ์-ไพศาล อำเภอกุสุมาลย์ จังหวัดสกลนคร**. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม., มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, กรุงเทพฯ.
- จิรพัทธ์ หล่อพินิจ. (2540). **วันเข้าพรรษา**. กรุงเทพฯ: อักษรภาพพัฒนา.
- เจือจันทร์ วงศ์พลกานนท์. (2554). วัดที่มีศิลปะแบบพม่าในจังหวัดลำปางกับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม, **วารสารการวิจัยเพื่อการพัฒนาเชิงพื้นที่**, 3(5), 23–38.
- ชลอ รอดลอย. (2561). ประเพณีไทยภาคกลาง: การศึกษาวิเคราะห์ด้านภาษาและวัฒนธรรม. **วารสารสมาคมนักวิจัย**, 23(3), 64–72.
- ชาติรี เวียงแก้ว. (2552). **กระบวนการทัศน์และผลวัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมของบ้านปะอ่าว อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี**. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม., มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, มหาสารคาม.
- ชาติรี ศรีจันทร์. (2558). การสืบสานประเพณีบวชควายฮ้าง ชุมชนบ้านแมต ตำบลเชียงขวัญ อำเภอเชียงขวัญ จังหวัดร้อยเอ็ด. **วารสารสหวิทยาการวิจัย: ฉบับบัณฑิตศึกษา**, 4(4), 48–55.
- ชาญชัย จิรวรรณกิจ. (2529). **การปรับตัวเข้ากับวัฒนธรรมไทยของชาวละโว้ในภาคเหนือของประเทศไทย**. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ชไมพร พรเพ็ญพิพัฒน์. (2546). **ตุง มรดกแผ่นดินล้านนา**. กรุงเทพฯ: ที เจ เจ.

ฐาปกรณ์ เครือระยา. (2559). **วัดพม่า-ไทใหญ่ในนครลำปาง**. ลำปาง:

สำนักงานศิลปวัฒนธรรมจังหวัดลำปาง.

ทรงสิริ วิชิรานนท์. (2553). **พลวัตการปรับตัวของประเพณีทำบุญทอดกฐิน**.

กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลพระนคร.

ทวี เชื้อนแก้ว. (2552). **ประเพณีเดิม**. กรุงเทพฯ: เลียงเชียง.

ธิดา เฉียบแหลม และธนากร สิงห์แก้ว. (2553). ประวัติศาสตร์ชุมชนกลุ่มวัดท่ามะโอ

วัดพระแก้วดอนเต้า และวัดป่ารวก. ใน สืบศักดิ์ แสนยาเกียรติคุณ (บรรณาธิการ),

งานมาน งานไต ในนครลำปาง (หน้า 63-75). เชียงใหม่: ศูนย์โบราณคดีภาคเหนือ

คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ธีระชัย ศาลเจริญกิจถาวร. (15 ตุลาคม 2560). **เสน่ห์ทวายในคืน “ตะดินจู้ด”**. สืบค้นเมื่อ 27

สิงหาคม 2564, จาก <https://transbordernews.in.th>.

นนทนันท์ นาคสมบูรณ์. (2564). **การจัดการความรุ่งการทำของพาราบ้านเมืองปอน**

ตำบลเมืองปอน อำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน. วิทยานิพนธ์ วท.ม.,

มหาวิทยาลัยแม่โจ้, เชียงใหม่.

บุญยสฤษฎ์ อเนกสุข และอารีรัตน์ เรืองกำเนิด. (2552). พลวัตประเพณีบุญก่าฟ้า

ของกลุ่มชาติพันธุ์ไทพวนในบริบทการท่องเที่ยวของประเทศไทย. **วารสารศิลปศาสตร์**

มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี, 5(2), 61-84.

เปรมจิต ชนะวงศ์. (2525). ประเพณีกวนข้าวมธุปายาสยาคุ: ประเพณีเดือนสาม.

วารสารคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏ

นครศรีธรรมราช, 4-6.

เปรมวิทย์ วิวัฒน์เศรษฐ์. (2560). **อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชาติพันธุ์ในพิธีกรรมแห่งชีวิต**

ชาวไทลื้อ จังหวัดพะเยา. วิทยานิพนธ์ ศศ.ด., มหาวิทยาลัยพะเยา, พะเยา.

พรพรรณ จันทโรนานนท์. (2553). **อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชาวไทยเชื้อสายจีน**

ในอำเภอโพธาราม. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

พระครูใบฎีกาอาทิตย์ อัคคธัมโม. (2560). **การศึกษาหลักธรรมและคติความเชื่อ**

เรื่อง เทาะอะโย่งยักษ์จักษ์ ของชาวมอญวัดมะขาม จังหวัดปทุมธานี.

วิทยานิพนธ์ พท.ม., มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พระนครศรีอยุธยา.

- พระครูปฐมปริยัติการ. (2557). **การศึกษาวิเคราะห์ประเพณีถวายข้าวมธุปายาส:**
กรณีศึกษาอำเภอท่าตูม จังหวัดสุรินทร์. วิทยานิพนธ์ พศ.ม.,
 มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, กรุงเทพฯ.
- พระครูสังวรสุตกิจ และคณะ. (2558). **จิตรกรรมฝาผนังพระอุโบสถวัดบุญวาทย์วิหาร.**
 ลำปาง: น้ำทิพย์.
- พระครูสิริรัตนานวัตร. (2553). **การศึกษาวิเคราะห์คุณค่าทางจริยธรรมของประเพณี-**
สงกรานต์. พิษณุโลก: วิทยาลัยสงฆ์พระพุทธชินราช.
- พระพีระพงษ์ พิชาลี และชูสิทธิ์น์ เจริญพร. (2561). **การศึกษาอัตลักษณ์ของประเพณี**
บุญเดือนหก (บุญบั้งไฟ) กรณีศึกษา ตำบลบ้านถ่อน อำเภอท่าบ่อ
จังหวัดหนองคาย. ปทุมธานี: มหาวิทยาลัยรังสิต.
- พระแพททอง แก้วทองมี, ฉลอง พันธุ์จันทร์ และธีระพงษ์ มีไธสง. (2562). **พลวัตของประเพณี**
สงกรานต์บั้งมาศ ตำบลบัวมาศ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม. วารสารบัณฑิตศึกษา
มหาจุฬาลงกรณ, 6(1), 128–142.
- พระสมุห์สุรพล สุทตญาโณ. (2563). **พลวัตประเพณีการทำบุญกฐินของชาวภูไทในตำบลบุง**
เลิศ อำเภอเมยวดี จังหวัดร้อยเอ็ด. วิทยานิพนธ์ พศ.ม., มหาวิทยาลัย
 มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พระนครศรีอยุธยา.
- พระยาอนุমানราชชน. (2514). **วัฒนธรรมประเพณีต่าง ๆ ของไทย.** กรุงเทพฯ: คลังวิทยา.
- พัชรภรณ์ เอื้อจิตรเมศ. (2546). **การคงอยู่และการเปลี่ยนแปลงเพลงกล่อมลูกภาคใต้:**
กรณีศึกษานางบางสาร ตำบลกลาย อำเภอท่าศาลา จังหวัดนครศรีธรรมราช.
 วิทยานิพนธ์ ศศ.ม., มหาวิทยาลัยมหิดล, นครปฐม.
- พัทธนันท์ โอษฐ์เจษฎา. (2549). **ข้าวทิพย์มธุปายาส. วารสาร จ.จอมสุรินทร์, 6, 17–19.**
- พัชรินทร์ สมหอม. (2554). **ประเพณีประลองเปิงตาจก: ความหมายบทบาทและปัจจัย**
การดำรงอยู่ในสังคมไทย. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม., มหาวิทยาลัยศิลปากร, กรุงเทพฯ.
- ไพโรจน์ ไชยเมืองชื่น. (2551). **2 ผากแม่วัง 2 ผังนครลำปาง. ลำปาง: เทศบาลนครลำปาง.**
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2554). **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน (พิมพ์ครั้งที่ 12).** กรุงเทพฯ:
 ราชบัณฑิตยสถาน.

- ราชันย์ กลองกลิ้ง และกรรณิการ์ คำมูล. (2553). ประวัติศาสตร์ชุมชนกลุ่มวัดท่ามะโอ วัดพระแก้วดอนเต้า และวัดป่ารวก. ใน สืบศักดิ์ แสนยาเกียรติคุณ (บรรณาธิการ), **งานมาน งานไต ในนครลำปาง** (หน้า 49–62). เชียงใหม่: ศูนย์โบราณคดีภาคเหนือ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- วัลยา สุวรรณบัณฑิต. (2557). **ประเพณีกวนข้าวมธุปายาสภาพสะท้อนทางสังคม และวัฒนธรรมของชาวจังหวัดนครศรีธรรมราช**. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม., มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, สงขลา.
- วาทีนี้ คุ่มแสง. (2553). **ประเพณีชาวเขาเผ่าม้ง**. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่.
- วิทย์ วิศทเวทย์ และเสถียรพงษ์ วรรณปก. (2552). **หนังสือเรียนสาระการเรียนรู้พื้นฐาน กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม พุทธศาสนา ม.5** (พิมพ์ครั้งที่ 21). กรุงเทพฯ: อักษรเจริญทัศน์.
- วีณา เอี่ยมประไพ. (2549). **พลวัตทางสังคมของชุมชนบริเวณป้อมปราการ ในเกาะรัตนโกสินทร์**. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา.
- สถาพร ศรีสีจจิง. (2 สิงหาคม 2561). **เกี่ยวกับพลวัตของรูปแบบและเนื้อหา**. สืบค้นเมื่อ 20 มีนาคม 2564, จาก <http://www.siamrath.co.th>.
- สมบัติ ธรรมชั้นแข็ง. (2546). **ประเพณีแห่ไม้ค้ำต้นศรีมหาโพธิ์**. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม., มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่, เชียงใหม่.
- สมศักดิ์ ศรีสันติสุข. (2536). **การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม: แนวทางการศึกษาวิเคราะห์ และวางแผน**. ขอนแก่น: คลังน่านาวิทยา.
- สรรเกียรติ บุญเจริญ, ภูซง เสนานุช และศักดิ์นา บุญเปี่ยม. (2558). การเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมท้องถิ่นประเพณีสงกรานต์พระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ, **วารสาร มจร. วิชาการ**, 19(37), 117–128.
- สิรินุช วงศ์สกุล. (2544). **การคงอยู่ของเพลงพื้นบ้าน [ซอ] ในจังหวัดเชียงใหม่**. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม., มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, เชียงใหม่.
- สุทัศน์ พงษ์รัตน์. (2522). **ประวัติวัดนันทาราม**. เชียงราย: ไทศาล.
- สุทัศน์พงษ์ กุลบุตร. (2549). **การคงอยู่ของประเพณี และพิธีกรรมในสังคมไทย**. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศรีปทุม.
- สุภาวดี เชื้อพราหมณ์. (2556). **พลวัตวิถีชีวิตพื้นถิ่นของชุมชนและเรือนในลุ่มทะเลสาบสงขลา**. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

- แสงระวี ใ้เื้อย. (2546). **พลวัตทางสังคมและวัฒนธรรม: กรณีศึกษาบ้านท่าเรือ ตำบล
เขื่อนอุบลรัตน์ จังหวัดขอนแก่น**. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม., มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย, เลข.
สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดลำปาง. (2548). **ประเพณีสิบสองเดือน จังหวัดลำปาง**.
ลำปาง: อนุรักษ์.
- อาหมัดซาลี มูเก็ม. (2559). **ประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อ ที่มีความสัมพันธ์ต่อวิถีชีวิต
ของกลุ่มชน ชชาติพันธุ์เขมรบน พื้นที่บ้านจารย์ อำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์**.
กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- อนุกุล ศิริพันธ์. (2559). **ประเพณีสิบสองเดือน นครลำปาง**. ลำปาง: สำนักศิลปะ
และวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง.
- อนุชา พิมาศักดิ์. (2563). **ตำนานพระเจ้าห้าพระองค์: โครงสร้างเนื้อหาและบทบาท
ในสังคมไทย**. วิทยานิพนธ์ อ.ม., จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ.
- เอกสิทธิ์ ไชยปิ่น. (2546). **พลวัตลัทธิพิธีกรรมลงผี: กรณีศึกษาปฏิสัมพันธ์ทางสังคมระหว่าง
ผ้าขี้ ลูกเลี้ยง และผีเจ้านายในจังหวัดเชียงใหม่**. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม.,
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, เชียงใหม่.
- อำนาจ พุทธิมี และคณะ. (2560). **หนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐาน สังคมศึกษา ศาสนา
และวัฒนธรรม ชั้นประถมศึกษาปีที่ 5**. กรุงเทพฯ: แม็คเอ็ดดูเคชั่น.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก วิทยากร

ภาพ 33 นางบุญมา รินทร์ศรี

ภาพ 34 นายประดิษฐ์ สรรพช่าง

ภาพ 35 นางพรรณี ใจสีบ

ภาพ 36 พระครูพิศาลสุภัทรกิจ

ภาพ 37 พระอธิการจรัญ กุมาโร

ภาพ 38 พระอธิการชลณาทิศ ชิตจิตโต

ภาพ 39 พระอธิการสมศักดิ์ กิตติธโร

ภาพ 40 พระอธิการฤทธิสุริยกานต์ วชิรญาโณ

ภาพ 41 นางสาวสดศรี ชัดติยะวงศ์ อายุ 70 ปี

ภาพ 42 นางสมพร รินทร์ศรี

ภาพ 43 นายสมศักดิ์ บุรณะสิงห์

ภาพ 44 นางอรรรณ จันทระออ

ภาพ 45 นางอุไร แซ่ซิ้ม

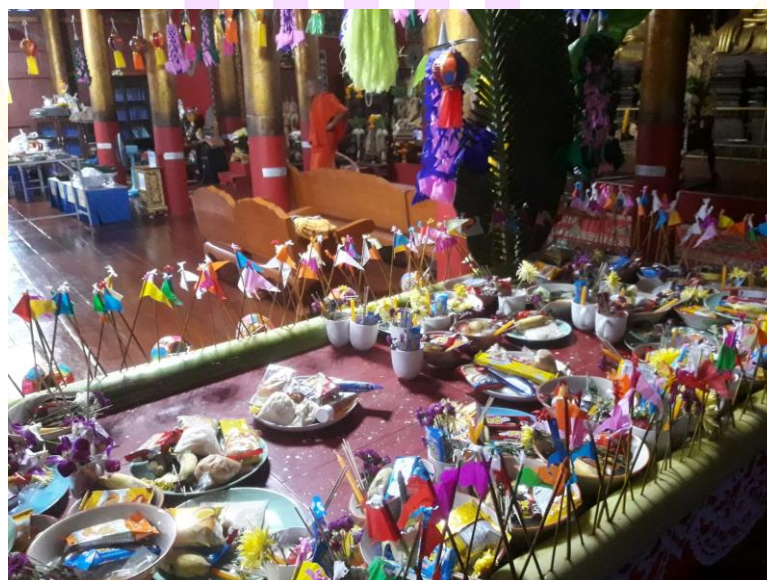

ภาคผนวก ข ภาพประเพณีต่างข้าวช่อมตอในแต่ละวัด

วัดม่อนปู่ยักษ์

ภาพ 46 โต๊ะพิธีวัดม่อนปู่ยักษ์

ภาพ 47 เครื่องไทยทานที่วัดม่อนปู่ยักษ์

ภาพ 48 การหอมครว้ที่วัดม่อนปู่ยักษ์

ภาพ 49 ข้าวมธุปายาสวัดม่อนปู่ยักษ์

วัดม่อนจำศีล

ภาพ 50 โต๊ะพิธีและราชวัตรเหล็กกัตตของวัดม่อนจำศีล

ภาพ 51 การเลี้ยงอาหารแก่ผู้มาร่วมทำบุญที่วัดม่อนจำศีล

ภาพ 52 ข้าวมธุปายาสของวัดม่อนจำศีล

ภาพ 53 คณะศรัทธาวัดม่อนจำศีลถวายข้าวมธุปายาส

วัดจงคำ

ภาพ 54 การจัดชุดเครื่องไทยทานให้บูชาที่วัดจงคำ

ภาพ 55 การหอมครัวที่วัดจงคำ

วัดป่าฝาง

ภาพ 56 การจัดชุดเครื่องไทยทานให้บูชาที่วัดป่าฝาง

ภาพ 57 การหอมครว้ที่วัดป่าฝาง

วัดไชยมงคล (จองคา)

ภาพ 58 คณะศรัทธานำช่อและตุ้มมาตกแต่งโต๊ะพิธีวัดไชยมงคล

ภาพ 59 การห่อมคร้วของคณะศรัทธาวัดไชยมงคล

วัดศรีชุม

ภาพ 60 ภาพคณะศรัทธามานูชาเครื่องไทยทานที่วัดศรีชุม

ภาพ 61 การกวนข้าวมธุปายาสของคณะศรัทธาวัดศรีชุม

ภาพ 62 ข้าวมธุปายาสเป็นถ้วยพลาสติกที่วัดศรีชุม

ภาพ 63 คณะศรัทธามาถวายข้าวมธุปายาสวัดศรีชุม

วัดศรีรองเมือง

ภาพ 64 การจัดเครื่องไทยทานให้คณะศรัทธามานูชาที่วัดศรีรองเมือง

ภาพ 65 เครื่องไทยทานบนโต๊ะพิธีที่วัดศรีรองเมือง

ภาพ 66 การซ่อมคร่ำ

ภาพ 67 การจัดเครื่องไทยทาน

วัดท่ามะโอ

ภาพ 68 โต๊ะพิธี

ภาพ 69 การจัดให้บู้ชาถ้วยชาม

ภาพ 70 เครื่องไทยทานวัดท่ามะโอ

ภาพ 71 ข้าวมธุปายาสวัดท่ามะโอ

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ-สกุล	ชนดล สายวงศ์ปัญญา
วัน เดือน ปี เกิด	9 พฤษภาคม 2537
สถานที่เกิด	ลำปาง
วุฒิการศึกษา	พ.ศ. 2559 กศ.บ. (ภาษาไทย), มหาวิทยาลัยพะเยา, พะเยา
ที่อยู่ปัจจุบัน	14/2 ถนนทิพย์ช้าง ตำบลหัวเวียง อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง 52000
ผลงานตีพิมพ์	ชนดล สายวงศ์ปัญญา, เปรมวิทย์ วิวัฒน์เศรษฐ์ และ วรัญญา ยิ่งยง ศักดิ์. (2565). พลวัตของประเพณีต่างข้าวหอมต๋อ อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง. วารสารบริหารธุรกิจและศิลปศาสตร์ ราชมงคัลลันนา, 10(1), 141–157.
รางวัลที่ได้รับ	-

